

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS

724

МЕТОДЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ РАБОТЫ
В ТОРГОВЛЕ
ÖKONOOMIKATÖÖ MEETODID
KAUBANDUSES

Труды по экономическим наукам
Majandusteaduslikke töid

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893.a. VIHIK 724 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ В 1893.g.

МЕТОДЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ РАБОТЫ
В ТОРГОВЛЕ
ÕKONOOMIKATÕÕ MEETODID
KAUBANDUSES

Труды по экономическим наукам
Majandusteaduslikke töid

TARTU 1986

Редакционная коллегия: Э. Кайтса (председатель), В. Кринал,
М. Вяля, М. Мильян, И. Сиймон,
П. Вийрес.

Отв. редактор У. Орав

ÖKONOOMIKATÖÖ TÄIUSTAMISE PROBLEEMID KAUBANDUSES

A. Simon

Rahvamajanduse arendamise põhisuundades on käesolevaks viisaastakuks kavandatud ulatuslik sotsiaal-majandusprogramm, mille "... kõrgeim eesmärk on rahva elujärje ja kultuuritaseme kõrvalekaldumatu tõstmine".¹ Juhindudes NLKP XXVI kongressi otsustest ja arvestades kaubanduse suurt tähtsust rahva heaolu suurendamisel, võtsid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu 14. jaanuaril 1982. a. vastu määruse nr. 29 "Abinõudest kaubanduse edasiarendamiseks ja elanike kaubandusliku teenindamise parandamiseks üheteistkümnendal viisaastakul"², milles on kavandatud ülesanded kaubandustöös kõigis valdkondades. Kaubanduse ees seisvate ülesannete hulgas võib eristada kolme tähtsamat: 1) suurendada pidevalt kaubakäivet; 2) teenindada üha paremini ostjaid; 3) majandada efektiivselt. Nende mõneti vastuoluliste ülesannete edukaks täitmiseks on vaja komplekselt täiustada kaubanduse organiseerimist, juhtimist ja ökonomikatööd.

Ökonomikatöös täiustamine on kaubandustegevuse parandamise üks olulisi tingimusi, on aluseks ja eelduseks teiste töövaldkondade edasiarendamisel.

Ökonomikatöös efektiivsust ja majandamistaset võib hinnata järgmiste näitajate koondarvestuse alusel: "... plaaniülesannete täitmise rütmilisus ..., majandamise ökonomisus, ... ressursside ratsionaalne kasutamine jt."³

---

¹ NSV Liidu majandusliku ja sotsiaalse arengu põhisuundad aastaks 1981 - 1985 ning ajavahemikuks kuni 1990. a. - Tln., 1981, lk. 14.

² Собрание постановлений правительства СССР. М., 1982, № 6, с. 121 - 127.

³ Фридман А.М. и др. Экономика, организация и планирование кооперативной торговли. - М.: Экономика, 1981, т. I. с. 108.

Käesolevale majanduse arengu etapile on iseloomulikud tähtsad ümberkujundused rahvamajanduse ökonomika, planeerimise, organiseerimise ja juhtimise vallas.

Ökonomikatöö täiustamise põhisuunad kaubanduses tulenevadki rahvamajandusele kui tervikule kavandatud ülesannetest⁴, kusjuures neid peab täpsustama, kohandama, interpreteerima kaubandustegevuse spetsiifikat silmas pidades.

Laiemas mõttes hõlmab ökonomikatöö kaubandustegevuse näitajate analüüsi, prognoosimist, planeerimist, arvestust, kontrolli ja reguleerimist. Analüüs ja prognoosimine on planeerimisprotsessi teaduslik-analüütilised staadiumid, mille eesmärgid on erinevad. Kui analüüsi eesmärgiks on saavutatud arengutaseme hindamine, reserve leidmine, arengu seaduspärasuste ja tendentside väljaselgitamine möödunud perioodi kohta, siis prognoosimise eesmärgiks on objektiivsete arengutendentside tunnetamine eelseisvaks perioodiks.

Analüüsitöö edukus oleneb oluliselt analüüsi sihipärasusest ja kompleksusest. Sihipärane analüüs eeldab kaubandustegevuse näitajate põhjendatud valikut. Kaubandustegevuse näitajate hulgas võime eristada ühelt poolt resultate iseloomustavaid näitajaid, teiselt poolt kulutusi, ressursse. Analüüsi eesmärgiks ei tohiks olla ainult nende näitajate taseme ja dünaamika eraldi hindamine (võrdlus plaaniga, eelmise aastaga, keskmiste näitajatega jne.), vaid resultaatide ja kulutuste kompleksne hindamine. Teisiti öeldes, on vaja sotsiaal-majandusliku efektiivsuse taseme ja dünaamikanäitajate süsteemi ja üldnäitajate põhjal komplekselt hinnata kaubanduses kasutatud tööjõu-, materiaalsete ja finantsressursside kasutamise ratsionaalsust, ühekordsete ja jooksvate kulude ökonoomsust, leida kokkuhoiureserve ja välja töötada põhiteed kaubanduse sotsiaal-majandusliku efektiivsuse tõstmiseks.

Seega on ökonomikatöö täiustamise üheks põhisuunaks kaubanduses sotsiaal-majandusliku efektiivsuse analüüsi täiustamine, efektiivsuse kompleksse hindamissüsteemi juurutamine kaubanduse kõigil juhtimistasanditel.

Siit tuleneb vajadus kõigepealt konkretiseerida iga juhtimistasandi jaoks efektiivsusnäitajate süsteem, määrates kindlaks konkreetsed ning kõige sobivamad resultaadid ja

---

⁴ Planeerimise parandamisest ning majandamismehhanismi mõju tugevdamisest tootmise efektiivsuse ja töö kvaliteedi tõstmisele. NLKP KK ja NSVL MN määrus 12. juulist 1979. - Tln.: Eesti Raamat, 1979.

režiim, ... vähendada mitmesuguseid kadusid ja ... likvideerida mittetootlikud kulud."⁸

Mõista "kokku hoida", "säädta", on meie majanduse arengu nüüdisoludes võrdväärne mõistega "rohkendada". Sellest aga onloneb lõppkokkuvõttes rahva heaolu tõus.⁹

Kokkuhoiualase töö tõhustamine eeldab kõigepealt kokkuhoiu mõiste avaramat lahtimõtestamist, kuna käesoleva ajani on piirdutud kaubanduses põhiliselt ainult käibekulude kokkuhoiu ülesannete ja reservide käsitlesega. Ühtlasi on oluliseks küsimuseks metoodika täpsustamine materiaalse, tööjõu- ja finantsressursside kokkuhoiu määramiseks ja üldökoonomika hindamiseks.

Rõhutades kulude kokkuhoiu tähtsust, ei tohi unustada, et iga kokkuhoid ei tähenda kulude vähendamist ja et igasugune kokkuhoid ei olegi kaubanduses lubatav. Kokkuhoiureserve tuleb ja saab otsida eelkõige niisuguste käibekulude hulgas, mis ei mõjuta otseselt teeninduskvaliteeti. Erilist tähelepanu tuleb pöörata kaubakadudele, taarakadudele ja -kuludele, transpordikuludele, kréidiidiprotsentidele. Põhifondidega seotud kulud on aga seotud töövahendite soetamisega, töötajate töötingimuste parandamisega, kaupade realiseerimise kiirendamisega, ostjate teeninduskvaliteedi tõusuga. Seoses sellega võib kokkuhoiudu lugeda põhjendatuks ainult sel juhul, kui see saavutatakse põhifondide intensiivsema kasutamiseega või kulude struktuuri optimeerimisega. Ka palgafondi ökonoomia on positiivne ainult sel juhul, kui see saavutatakse töövõiljakuse kasvu arvel, mitte aga tööjõu puudumise (teeninduskvaliteedi languse) või mitteküllaldase stimuleerimise (keskmise palga languse arvel).

Efektiivsuse hindamine ja reservide avastamine ei ole aga eesmärgiks omaette. Oluline on selline planeerimis-, stimuleerimis-, juhtimissüsteemi kujundamine, mis tagaks efektiivsuse tõusu. Järelikult on ökonoomikatöö kolmandaks oluliseks põhisuunaks majandamismehhanismi kujundamine ja täiustamine.

Esimesteks sammudeks arenenud sotsialismi majandamis-

---

⁸ NSV Liidu majandusliku ja sotsiaalse arengu põhisuunad aastaks 1981 - 1985 ning ajavahemikuks kuni 1990. aastani. - Tln.: Eesti Raamat, 1981, lk. 86.

⁹ Kubja L. Kokkuhoidlikult ja säästlikult. - Tln.: Eesti Raamat, 1984, lk. 4.

mehhanismi kujundamise teel oli majandusreform ning uue planeerimise ja majandusliku stimuleerimise juurutamine selle käigus. Oluliseks etapiks on aga 12. juuli 1979. a. ühismääruses kavandatud abinõud, millel on järgmised tähtsamad iseärasused:¹⁰

1) majandamismehhanismi tõstmine kvalitatiivselt uuele tasemele, sellise mehhanismi kujundamine, mis tagaks kõige soodsamad tingimused teaduse ja tehnika saavutuste kasutamiseks, tootmise intensiivistamiseks ja suunaks majanduse arengu järjekindlalt sotsiaalsete ülesannete lahendamisele;

2) kõigi majandamismehhanismi elementide kompleksne, vastastikku kooskõlastatud täiustamine, majandamismehhanismi ja tema täiustamise teede ühtse sihtkontseptsiooni väljatöötamine;

3) suunitlus kõige paremate rahvamajanduslike lõpptulemuste saavutamisele.

Majandamismehhanismi kasuliku toime koefitsiendina soovitatatakse kasutada tegelike tulemuste suhet potentsiaalsetesse tulemustesse, kusjuures nendevaheline erinevus moodustab majandamismehhanismi täiustamise reservid.¹¹

Majandamismehhanismi keskseks elemendiks on planeerimine - lõpptulemuste kavandamine, konkreetsete ülesannete kindlaksmääramine tagamaks kaubanduse sotsiaal-majandusliku efektiivsuse tõusu.

Planeerimistöö täiustamiseks on vaja esmajärjekorras võtta tarvitusele kõik abinõud puuduste kõrvaldamiseks plaanimajandustöös vältimaks plaanidistsipliini rikkumisi (mitteõigeaegne plaanide väljatöötamine ja täitjateni suunamine, ebaõiged korrigeerimised, plaani muutmise tähtaegade rikkumine jne.).

Planeerimise tõstmiseks uuele kvalitatiivsele tasemele on vaja:

1) kasutada kaubandustegevuse planeerimisel üheaegselt nii siht- kui ka ressursside prognoose, et tugevdada ressursside prognooside sihtorientatsiooni ja hinnata sihtprognooside reaalsust;

2) kujundada vastastikku seotud kaug-, kesk- ja lähi-

---

¹⁰ Абалкин Л.И. Конечные народнохозяйственные результаты: Сущность, показатели, пути повышения. - М.: Экономика, 1982, с. 124-125.

¹¹ Sealsamas, lk. 127.

plaanide süsteem, tagamaks planeerimise pidevust ja plaaninäitajate vastastikust seost kõigil juhtimistasanditel;

3) tugevdada viie aasta plaani kui planeerimise põlvorumi ja kaubandustegevuse organiseerimise aluse rolli, lülitada viisaastakuplaanidesse tähtsama koostisosana sihtprogramme, võttes kasutusele plaaniorganite poolt kaubanduse jaoks välja töötatud kontrollarvude ja põhisuundade süsteemi¹², sõlmides pikaajalisi lepinguid ja juurutades plaanitaimise arvestust kasvavas kokkuvõttes viisaastaku algusest peale;

4) kasutada planeerimisel rohkem normatiivset, bilansi- ja sihtprogrammimeetodit, et välja töötada stabiilseid, majanduslikult põhjendatud, tasakaalustatud ja reaalseid plaane, loobuda planeerimisest saavutatud taseme järgi kui intensiivistamise antistiimulist, välja töötada metodoloogilised alused tööjõukulutuste, käibekulude, efektiivsusnäitajate jt. normeerimiseks, aga ka teaduslikult põhjendatud ja vastastikku seotud progressiivsete normatiivide süsteem kaubandustegevuse analüüsimiseks ja planeerimiseks, mis hõlmaks nii kulutuste kui jaotuse normatiive;

5) välja töötada progressiivne plaani- ja hindamisnäitajate süsteem, mis oleks orienteeritud ressursside ökonoomsemale kasutamisele ja teeninduskvaliteedi tõusule ning kajastaks paremini rahvamajanduslikku lõppefeki, kujundada optimaalne vahakord direktiivsete ja arvestuslike näitajate vahel vältimaks näitajate rohkust, töö pisilõikude ettemääramist, diferentseerida otstarbekalt näitajate süsteem juhtimistasandite lõikes, silmas pidades nõuet igale tasandile planeerida ainult neid näitajaid, mida nad saavad oma tööga otseselt mõjutada, mis tulenevad otseselt nende tegevusest;

6) tagada reservide moodustamine proportsionaalseks ja tasakaalustatud arenguks, tingimuste loomiseks tegevusmahu suurendamiseks ja töö ümberkorraldamiseks vastavalt uutele vajadustele, juhuste eest kindlustamiseks, inertsuse ületamiseks. Kaubanduses eeldab see esmajärjekorras kaubakäibe ja kaubakatte vahelise suhte kehtestamist 1 : (1,01 - 1,03).¹³

¹² Дарбинян М.М. Торговля: Совершенствование планирования и хозяйствования. М., 1981, с. 17.

¹³ Märkus. Seni on see proportsioon kooperatiivkaubanduses olnud 1 : (0,95 - 0,99). Vt. Раицкий К.А. Усиление воздействия хозяйственного механизма на эффективность кооперативной торговли. - В кн.: Проблемы совершенствования планирования отраслей деятельности потребительской кооперации: Тезисы докладов. - М.: Центросоюз, 1980, с. 45.

Vähemoluliseks planeerimise täiustamisel ei saa pidada ka majanduslike ja sotsiaalsete ülesannete kompleksset lahendamist, kollektiivi sotsiaalse arengu plaanide koostamist; kõige efektiivsemate teede valikut kõrgete rahvamajanduslike lõpptulemuste saavutamiseks; haru- ja territoriaalplaneerimise ühendamist; planeerimise demokratiseerimist (töökollektiivide osa tugevdamist plaanide koostamisel, mis üha täielikumalt võtavad arvesse sisemisi reserve, ja oma plaanide koostamisel, mis võetakse vastu nende initsiatiivil).

Kavandatud plaaniülesannete edukaks täitmiseks on vaja efektiivset majandusliku stimuleerimise süsteemi. Majanduslik stimuleerimine annab positiivseid tulemusi ainult siis, kui ta täiendab ja arendab planeerimist ning tugineb teaduslikult põhjendatud plaanidele ja progressiivsetele normatiividele.¹⁴

Majandusliku stimuleerimise süsteem hõlmab nii materiaalselt kui moraalset stimuleerimist.¹⁵

Materiaalse stimuleerimise täiustamise eelduseks on käesoleval ajal selles valdkonnas esinevate põhipuuduste kõrvaldamine. Nendeks on eelkõige: ühiskonna, kollektiivi ja üksiktöötaja huvide nõrk omavaheline seos, müüjate töötasu nõrk seos kaubagrupi töömahukusega, teeninduskvaliteediga; spetsialistide töötasus nende tegevuse spetsiifika ja resultatiivsuse vähene arvestamine; preemiate küllalt väike osa keskmises palgas; suunitluse puudumine kõrgete rahvamajanduslike lõpptulemuste saavutamiseks, pingeliste plaanide võtmiseks, sisemiste reservide mobiliseerimiseks, töövilkuse tõusuks,¹⁶ plaanide fetiseerimine stimuleerimisel, s.t. hindamine ainult plaanitäitmise protsendi alusel.

Materiaalsete stimulite hulgas eristatakse staatilisi ja dünaamilisi. Staatilisteks on (kuu-, ameti-, tariifne,

---

¹⁴ Раицкий К.А. Усиление воздействия хозяйственно-механизма на эффективность кооперативной торговли. - В кн.: Проблемы совершенствования планирования отраслей деятельности потребительской кооперации: Тезисы докладов. - М.: Центрсоюз, 1980, с. 47.

¹⁵ Бок Зи Коу. Совершенствование хозяйственного механизма в общественном питании ..., с. 72-73.

¹⁶ Фридман А.М. Хозяйственный механизм повышения социально-экономической эффективности кооперативной торговли. - В кн.: Проблемы совершенствования планирования ..., с. 20.

tüki-) palk ja alalise iseloomuga lisatasud kas kõrge kvalifikatsiooni eest või kutse- ja ametikaasluse eest (hüvitavamaks vastavalt suuremat individuaalset panust või suuremat töömahtu). Kuna palk on stiimuliks seni, kuni rohkem ja paremini töötamise eest makstakse juurde, on otstarbekas anda ettevõtetele, organisatsioonidele vabamad käed palgafondi ökonoomia kasutamisel: lubada maksta selle arvel juurde paremini, tulemuslikult töötanuile, teha ülekandeid materiaalse ergutuse fondi. Dünaamiliseks stiimuliks on preemia. Preemia maksmise kriteeriumideks peaks olema tavapärasemast suurem jõupingutus, kiirem töö, parem kvaliteet, kõrgem efektiivsus, parimad lõpptulemused, edusammud reservide kasutuselevõtmises jne. Kaubanduses kehtiv premeerimissüsteem põhineb jaekäibe- ja kasumiplaanide täitmise ja ületamise stimuleerimisel. Töö kvaliteedi tõusu on aga võimalik stimuleerida ainult käibeplaanide täitmise korral, mistõttu osal juhtudel jääb töö kvaliteet stimuleerimisel arvesse võtmata.

Kuna eesmärgiks pole hindamisnäitajate arvu suurendamine, on kõige olulisemaks probleemiks nende otstarbekas valik iga juhtimistasandi jaoks, arvestades, et väljendust leiaksid nii töö maht kui kvaliteet. Töö kvantitatiivset külge iseloomustavate näitajatena võivad kasutamist leida põhimõtteliselt kõik eespool nimetatud resultatiivsusnäitajad¹⁷, töö kvalitatiivset külge aga mitmesugused koefitsiendid (teeninduskvaliteedi, töö kvaliteedi, töös osalemise koefitsient jt.). Vajadusel võib ka mõningate töötajate kategooriate puhul asetada põhirõhu kas töö mahu või kvaliteedi stimuleerimisele. Põhjendatuks võib lugeda näiteks ettepanekuid kehtestada jaekäibeplaanide täitmine ja ületamine premeerimisnäitajana ainult kaupluste juhtivatele töötajatele, massiliste kutsealade esindajaid (müüjad, kontrolör-kassapidajad jt.) premeerida töö hea kvaliteedi eest¹⁸ või premeerida nende töö hulka ja kvaliteeti eraldi premeerimismäärustikus fikseeritava proportsiooni alusel.

¹⁷ Peale nende võib stimuleerida müügi mahtu koguliselt, küllaldaselt saadaolevate kaupade müügiplaanide täitmist, kaubakäibe juurdekasvu, ressursside paremat kasutamist, tööviljakuse tõusu ja selle arvel saadud käibe juurdekasvu, rütmilist tööd jne.

¹⁸ Jaettevõtete töötajate töötasustamise organiseerimine riiklikus kaubanduses / Koost. E. Leppik. - Trt.: TRÜ, 1984, lk. 187.

Premeerimise tõhustamise moodusteks on ka preemiamäära tõstmine suurema individuaalse tööpanuse eest, s. t. premeerimise mõjuvuse suurendamine ja diferentseerimine positiivses suunas; töötaja arengu hindamine premeerimisel.

Stimuleerimismehhanismi täiustamine eeldab ka selliste moraalse ergutuse vormide valikut ja kasutamist, mis soodustaksid kaubanduse sotsiaalse efektiivsuse tõusu; selliste abinõude kasutuselevõtmist, mis tagaksid kaubandustöötaja elukutse prestiiži tõusu; sotsialistliku võistluse vormide ja meetodite täiustamist; vastuolude likvideerimist planeerimise ja stimuleerimise vahel.

Nii planeerimise kui stimuleerimise täiustamine on lahutamatu seotud isemajandamise tugevdamisega, mille eesmärgiks on sisemiste reserve väljaselgitamine ja kasutuselevõtmine. Isemajandamise sõlmprobleemideks on käesoleval ajal kujunenud:

1. Isemajandamissuhete täiustamine rahvamajanduskompleksi põhielementide (tööstuse, põllumajanduse, transpordi, kaubanduse jne.) vahel, majandusliku ekvivalentsuse printsiibi järjekindel järgimine hinnakujundamisel, allahindluskulude hüvitamisel, üürikorra ja -määrade väljatöötamisel jne.

2. Isemajandamisvormide arendamine kaubanduses nii vertikaal- kui horisontaalsuunas. Vertikaalsuunas areng eeldab kaubandusorganisatsioonide, -koondiste üleviimist täielikule isemajandamisele, keekasutuste (ministeeriumide, ametkondade) järkjärgulist üleviimist isemajandamisele tugevdamaks nende materiaalsel vastutust madalamale juhtimistasandile tekitatud kahjude eest kohustuste mittetäitmise, ebaõigete otsuste, põhjendamatu ülesannete andmise tõttu, vältimaks vahendite põhjendamatu ümberjaotamist, voluntarismilminguid. Horisontaalsuunas areng tähendab isemajandamissuhete täiustamist hulgi- ja jaekaubanduse vahelistes suhetes (huvide ühitamist, vastutuse konkretiseerimist viigade eest nõudluse uurimises, ebaõigete tellimuste esitamise eest, küllaldaselt saadaolevate kaupade müügilt puudumise jne. eest) ja sisemise isemajandamise täiustamist kaubandusettevõtetes. Sisemise isemajandamise mõjukuse tugevdamiseks on otstarbekas välja töötada ja juurutada sellekohased meetodilised juhendid, milles oleks fikseeritud sisemisele isemajandamisele üleviidavate kaupluste põhilised ka-

rakteristikud ja kriteeriumid, plaani- ja arvestusnäitajate nomenklatuur ühendettevõttele ja filiaalidele, stimuleerimismehhanism tagamaks ühendettevõtte kui terviku parimaid töötulemusi jne.

3. Isetasuvuse printsiibi järjekindel rakendamine. Isetasuvus tähendab mitte ainult jooksvate, vaid täielike kulude¹⁹ hüvitamist tuludega ja kasumi saamist. Käesoleval ajal katavad kaubanduslikud mahahindlused ainult jooksvad kulud ja tagavad rentaabluse (ENSV jaekaubanduses 1982. a. 2,49 %, ühiskondlikus toitlustamises 4,44 %).²⁰ Põhjustatud arvestuste järgi peaks rentaabluse tase olema jaekaubanduses 3,5 - 4,5 % jaekäibest²¹, toitlustuses 4,3 - 9,1 % toitlustuskäibest²², katmaks kapitaalvahutuste, käibe vahendite, majandusliku stimuleerimise vajadusi.

4. Kaubandusorganisatsiooni käsutusse jääva kasumi osa suurendamine (kogu üleplaanilise kasumi jätmine kaubandusorganisatsioonile, arvestades madalat rentaabluse taset, trahvivahede jätmine kaubandusorganisatsiooni käsutusse tekkinud kahjude osaliseks hüvitamiseks, allahindlusfondi täiendamiseks ja materiaalse ergutuse fondi suurendamiseks), kasumivaba jäägi likvideerimine (stabiilsete kasumieraldiste määramine absoluutsummas viie aasta kohta või puhaskasumi osanormatiividel rajanev jaotamine, ressursside maksustamine jne.).

Majandamismehhanismi kompleksel täiustamisel ei ole otstarbekas kõiki kaubandusele püstitatud ülesandeid tingimata üheaegselt lahendada-planeerida, stimuleerida või isemajandamise kaudu mõjutada. Põhimõtteliselt on võimalik kujutada selline mehhanism, kus kõige madalamate juhtimistasandite (üksiktöötajate) tööst otseselt sõltuvate näitajate operatiivse stimuleerimise (huvi ja vastutuse) kaudu tagatakse kõrgema juhtimistasandi (kollektiivi) direktiivsete

¹⁹ Märkus. Täielikud kulud = jooksvad kulud + nn. diferentsiaalkulud (kapitaalvahutused, keskkonnakaitsekulud, mittetootmissfääri ülalpidamiskulud, rent jt.).

²⁰ Советская торговля Эстонской ССР: Статистический сборник. - Таллин: ЦСУ, 1983, с. 129.

²¹ Баканов М.И., Бирман А.М., Язев В.А. Хозяйственный расчет в торговле. - М.: Экономика, 1982, с. 35.

²² Бычков В.Г. Общественное питание и актуальные вопросы его развития. - М.: Экономика, 1978, с. 108.

plaaninäitajate täitmine. Osaliselt sisaldub see põhimõte kaubanduses läbiviidaval eksperimendil: jaekäibeplani kin- nitamisel direktiivse näitajana ainult kaubandusorganisat- sioonile tervikuna.²³ Üldse tulebki üheks ökonomikatöö vald- konnaks lugeda majanduseksperimentide ettevalmistamist ja läbiviimist, mis võimaldab kontrollida eelnevalt väljatõ- tatud soovitude, abinõude mõjusust, efektiivsust, omavahe- list kooskõla praktikas.

Ökonomikatöö edukus sõltub oluliselt sellealase töö korraldamisest kaubandusorganisatsioonides. Ökonomikatöö laiemas mõttes toimub kaubandusorganisatsiooni funktsionaal- sete osakondade kaudu - iga osakond analüüsib, hindab osa- konna kompetentsi kuuluvate ülesannete täitmist ja planeerib ülesandeid edaspidiseks. Siiski on ökonomikatöö ras- kuspunkt koondunud plaani-majandusosakondades ja plaani- osakondades töötavatele ökonomistidele. Ökonomistide tead- mistest, printsiipaalsusest ja asjalikkusest sõltub oluli- sel määral planeerimise kvaliteet, plaanidistsipliinist kin- nipidamine. Ökonomist on plaanide täitmise organisaator, kes spetsialistide ja juhtide osavõtul töötab välja organisat- sioonilis-tehnilised ja majanduslikud meetmed tagamaks plaa- nide ühtlast täitmist kõigis ettevõtetes ja kontrollib jooksvalt nende elluviimist, on tippjuhi esimene ahiline kõi- gi jooksvate ja perspektiivsete probleemide lahendamisel, puuduste avastamisel, reservide leidmisel, kokkuhoiu tugev- damisel, efektiivsuse suurendamisel. Senisest rohkem peak- sid ökonomistid õigeaegselt informeerima juhtkonda avasta- tud puudustest, kasutamata reservidest, et võtta tarvituse- le operatiivsed abinõud.

Arvestades nõuet "Ökonomist peab alati vaatama ette, tehnika progressi suunas, muidu jääb ta otsekohe maha" (V. Lenin) peavad ökonomistid olema initsiaatoriks tee- nindamise progressiivsete vormide, eesrindliku tehnoloogia, täiuslikuma sisustuse, teadusliku töökorralduse, ratsionaal- se kaubaliikluse, uute reklaamivormide jne. juurutamisel. Seejuures peavad nad oskama hinnata erinevate lahendusvari- antide ökonoomsust, tasuvust, et valida välja kõige efek- tiivsem ja loobuda kõigest ebaratsionaalsest. Filmetatud prob- leemide edukaks lahendamiseks on vaja tõsta ökonomikatead-

---

²³ Vt. lähemalt: Eksperiment jätkub. - Uut Kaubanduses, 1982, nr. 5, lk. 4 - 9.

miste taset kõigil kaubandustöötajail. Arenenud sotsiaalmi tingimustes muutuvad ökonomikateadmised kõigi töötajate kvalifikatsiooni lahutamatuks elemendiks. Ökonomikateadmised on üheks teguriks kollektivismi kasvatamisel, hädavajalikuks tingimuseks oskamaks hinnata töö majandusliku efektiivsust, allutamaks teadlikult oma tegevus kollektiivis majandusliku otstarbekuse nõuetele.²⁴ Eriti vajalikud on kõigi kaubandustöötajate ökonomikateadmised sisetiste kokkuhoiureservide leidmiseks, kuna kadusid-kahjusid esineb paljudes töölõikudes (tööajakaod, taarakahjumid, kaubakaod, transpordivahendite ülenormatiivsed seisuaajad jne).

Arvestades ökonomikatöö tähtsust, ökonomikaprobleemide mitmekesisust ja tihedat seost töö organiseerimise ja juhtimisega, on otstarbekas sellealase töö ümberkorraldamine kaubandusorganisatsioonides.²⁵

ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В ТОРГОВЛЕ

А. Сиймон

Резюме

Совершенствование экономической работы является важным условием, основой и предпосылкой для развития других областей работы в торговле. Учитывая важные преобразования в области экономики, планирования, организации и управления народного хозяйства целесообразно вывести 5 основных направлений для совершенствования экономической работы в торговле. Во-первых, совершенствование анализа социально-экономической эффективности на всех уровнях управления торговлей. Во-вторых, усиление режима экономики, выяснение реальных резервов. В-третьих, формирование и совершенствование хозяйственного механизма. В-четвертых, подготовка и проведение экспериментов для комплексного совершенствования, стимулирования и хозяйственного расчета. В-пятых, совершенствование организации экономической работы в торговых организациях.

²⁴ Фридман А.М. и др. Экономика, организация и планирование кооперативной торговли, с. 110.

²⁵ Märkusena võib lisada, et näiteks Leipzigi jaekaubandusorganisatsioonis (meie mõistes tööstuskaubastus) alulub direktorile 5 direktiooni (kaadri-, kaubandus-, ökonomika-, raamatupidamis-, ratsionaliseerimisdirektioonid).

TÖÖTASU OPTIMAALSE STRUKTUURI PROBLEEM KAUBANDUSES

P. Viires

Sotsialistlikus ühiskonnas peab töötasu vastavalt jaotusprintsibile olema materiaalse stimuleerimise vahendiks ning töötajate materiaalse heaolu kasvu peamiseks allikaks. Töötasu saab seda funktsiooni täita ja omada kaalukat kohta majandamismehhanismis järgmistel põhilistel eeldustel:

- 1) töö väärtushinnang optimaalse töötasu näol;
- 2) töötasu optimaalne struktuur palga ja preemia vahekorranas;
- 3) töötasuna saadava raha vahetamise võimalused vajalike kaupade ja teenuste vastu.

Kaubandustöötajate töötasu seisukohalt on esimese eeldusena oluline kaubandustöö väärtuse hindamine võrreldes tööga teistes rahvamajandusharudes. Kaubandustöö väärtust väljendavad plaaniliselt ametipalgad ja tariifimäärad, tegelikult aga keskmine töötasu kaubanduses kui rahvamajandusharus, võrreldes keskmise palgaga rahvamajanduses tervikuna ja üksikutes teistes rahvamajandusharudes (tabel 1). Eesti NSV-s moodustas keskmine töötasu kaubanduses (jaekaubandus ja ühiskondlik toitlustamine) 1983. aastal 74,3 % keskmisest töötasust rahvamajanduses, see oli madalaimaks näitajaks kaubandustöötajate palkade korrastamisele järgnenud aastatel.

1979. aasta lõpul viidi läbi kaubandustöötajate palkade korrastamine, millega suurendati tariifseid palgamäärasid, preemiasummad aga jäid endisele tasemele. Sellega muutus töötasu struktuur, preemia osatähtsus kaubandustöötajate töötasus alanes. On tekkinud olukord, kus keskmine töötasu kaubanduses on praktiliselt jäänud 1980. aasta tasemele: 1980. a. 146,1 rbl.; 1981. a. 146,1 rbl.; 1982. a. 146,1 rbl.; 1983. a. 149,1 rbl. Samal ajal on kasvanud keskmine töötasu rahvamajanduses 11,9 rbl. võrra e. 6,3 %. 1983. aastal oli kaubanduse keskmine kuutöötasu Eesti NSV-s suurem vaid keskmisest kuutöötasust tervishoiu ja kultuuri alal.¹ Tootmislikes harudes oli keskmine töötasu tunduvalt kõrgem:

---

¹ Eesti NSV Statistika Keskvalitsus: Eesti NSV rahvamajandus 1983. aastal. - Tln.: Eesti Raamat, 1984, lk. 149.

Keskmine kuutöötasu ENSV-s rahvamajandus-
haruti 1983. aastal²

Rahvamajandusharu	Rublades	Protsentides	
		Keskmine töötasu = 100	Kaubanduse töötasu = 100
Kokku	200,6	100	135
Tööstus	216,6	108	145
Põllumajandus	219,4	109	147
Transport	230,0	115	154
Ehitus	247,3	123	166
Kaubandus	149,1	74	100
Materiaal-tehniline varustus ja turustus	182,2	91	122
Varumine	179,0	89	120
Tervishoid	146,4	73	98
Haridus	150,6	75	101
Kultuur	146,7	73	98

ehituses 66, transpordis 54 ja tööstuses 45 % võrra.

Nendest näitajatest lähtudes ja samaaegselt tunnustades tootmise primaarsust vahetuse ees, on autori arvates kaubandustöö väärtushinnang materiaalse stimuleerimise ja kaubandustöötajatele osaneva rahvatulu jaotamise plaanis alla optimaalse taseme. Teistes sotsialistlikes riikides on kaubandustöö väärtushinnang üldiselt kõrgem kui NSV Liidus (tabel 2), Eesti NSV-s jääb aga see mõnevõrra madalamaks ka üleliidulisest tasemest.

Töötasu tasemest sõltuvad suuresti kaubanduse jooksvad kulud tervikuna. Eesti NSV kaubanduses oli käibekulude tase 1982. aastal 7,87 %, NSV Liidu kaubanduses 8,27 %. 1981. aastast on jaekaubanduse töötasukulud ENSV-s näidanud alanemise tendentsi: 1980. a. - 2,35 %; 1981. a. - 2,41 %; 1982. a. - 2,39 %. See viitab reservidele, võimalustele ja vajadusele töötasu kiiremaks kasvuks kaubanduses. Loomulikult peab töötasu kasvuga kaasnema tööviljakuse tõus ennaktempos. Sotsioloogilised uurimused on näidanud, et kaubandustöötajatel on olemas reservid tööviljakuse tõstmiseks, kui palk ja pree-

² Eesti NSV Statistika Keskvalitsus: Eesti NSV rahvamajandus 1983. aastal. - Tln.: Eesti Raamat, 1984, lk. 149.

mia seda paindlikumalt stimuleeriksid. Näiteks Tartu rajooni kooperatiivides suudaks ligikaudu 2/3 töötajatest teha tööd senisest märksa rohkem. Ankeetküsitluste vastuste põhjal töötab neis kooperatiivides 45,2 % töötajatest kolmveerandi ning 17,9 % vaid poole jõudlusega, mis näitab, et kaadri parema paigutamise ning materiaalse huvitatuse tõstmise teel saab samade koosseisudega ära teha märksa rohkem tööd.

T a b e l 2

Keskmine kuutöötasu kaubanduses, materiaaal-tehnilises varustamises ja varumises keskmisest kuutöötasust rahvamajanduses %³

Riik	1960	1970	1980	1982
NSV Liit	73,1	78,0	81,8	80,2
Ungari	90,2	91,1	88,2	86,7
Tšehhoslovakkia	82,6	86,6	85,1	84,3
Bulgaaria	85,3	91,1	87,0	86,1
Rumeenia	84,8	89,1	83,2	...
Poola	85,2	87,0	81,2	87,4
Kuuba	...	93,1	90,5	89,8

Lähenedes materiaalse huvitatuse täiustamise probleemidele deduktiivmeetodil, kujuneb töötasu üldisele tasemele järgnevaks uurimisobjektiks töötasu struktuur. Töötasu optimaalse struktuuri seisukohalt on tähtsad järgmised vahekorrad:

- 1) palga ehk töötasu püsivosa ja preemia ehk muutuvosa osatähtsused töötasus;
- 2) preemia struktuur ehk erinevat liiki preemiate osatähtsused üldises preemiasummas.

Majandusteadlased on hinnanud optimaalseks töötasu struktuuri, kus palk kui töötasu püsivosa moodustab ligikaudu 2/3 ja preemia kui töötasu muutuvosa ligikaudu 1/3 töötasu üldsuurusest. Väljavõttelised uurimused näitavad, et kaubanduses ei ole töötasu struktuur käesoleval ajal optimaalne (tabel 3). Nii on pärast kaubandustöötajate palkade korrastamist kooperatiivkaubanduses preemia osatähtsus töötasus jäänud väiksemaks viiendikust. Ka uute premeerimistingimuste kehtestamine alates 1983. aastast ei ole preemia osatähtsust märkimisväärselt suurendanud.

³ Статистический ежегодник стран-членов Совета Экономической взаимопомощи. - М.: Финансы и статистика, 1983, с. 393-396.

Tabel 3

Töötasu struktuur ENSV tarbijate kooperatiivides

Aasta	Töötasu struktuur %	
	Palk	Preemia
1980	82,3	17,7
1981	82,1	17,9
1982	83,1	16,9
1983	82,5	17,5

Kaubandustöötajate palk kui töötasu püsivosa kujuneb vastavuses ametipalga skeemidele ja tariifsetele palgamääradele, on suhteliselt stabiilse iseloomuga, kuulub korrastamisele perioodiliselt. Müügikaadri ja abikaadri palka on võimalik seostada töötulemustega eelkõige tükipalgasüsteemide rakendamisega, realiseerides sellega palga materiaalse stimuleerimise funktsiooni. Kuid juhtiv kaader töötab peamiselt premlaalajapalgasüsteemil ning keskmine töötasu vajaks korrastamist eelkõige kaubandustöötajate selle kategooria osas. See kõik nõuab preemia kui töötasu muutuvosa osatähtsuse suurendamist, mida tuleb realiseerida premeerimismehhanismi kaudu. Premeerimismehhanism haarab ühe probleeminna materiaalse ergutamise fondi vahendite optimaalset kulustruktuuri kuu-, kvartali- ja aastapreemiaks ning mitmesugusteks ühekordseteks preemiateks. Majandusteadlased on soovitanud kulutada materiaalse ergutamise vahendeid kuu- ja kvartalipreemiatena 60 - 75 % ja aastapreemiatena 15 - 20 %.⁴ ETKVL-i süsteemis oli kuu- ja kvartalipreemiate osatähtsus 1980. a. (62,5 %) ja 1981. a. (60,1 %) soovitatud vahemikus, kuid langes 1982. a. (49,8 %) ja 1983. a. (52,7 %) tunduvalt madalamale soovitatud optimaalsest osatähtsusest. Üheks põhjuseks oli see, et premeerimismehhanism ei olnud orienteeritud pingelistele plaaninäitajatele. 1983. a. tarbijate kooperatiivide poolt kehtestatud uutes premeerimismäärustikes on üldiselt seda puudust püütud kõrvaldada. Premeerimismäärustike analüüs näitab aga uute premeerimistingimuste olulisi erinevusi tarbijate kooperatiivides eelkõige premeerimisel kuu ja kvartali töötulemuste eest. Preemia saamise põhitingimus on küll kõikides kooperatiivides

⁴ Соломатина З.А. Экономическое стимулирование работников кооперативной торговли. - М.: Экономика, 1981, с. 41.

ühesugune - kaubakäibe- ja kasumiplaanide täitmine ja ületamine. Kõige olulisemaks põhitingimuseks, mis kujundabki premeerimismehhanismi tuuma, on premeerimistingimused ja määrad kuu käibeplaanide täitmise ja ületamise eest. Küllaltki erinevalt hinnatakse tarbijate kooperatiivides plaani täitmise fakti: 14 kooperatiivis tähendab see administratiivtöötajatele preemiat 20 % palgamäärast, kolmes kooperatiivis minimaalmäärana 15 % ja ühes kooperatiivis maksimaalmäärana 25% preemiat palgamäärast. Kuu käibeplaani ületamise eest preemia maksimisel administratiivtöötajatele on kasutusel kahe- või kolme-astmelised skaalad:

1) püsivskaalad, kus käibeplaani ületamise iga protsendi eest makstakse preemiat ühtlaselt kindla muutumatu protsendi ulatuses (see varieerub kooperatiivides 1 - 3-ni);

2) muutuvskaalad, mis on enamasti regressiivse iseloomuga ja üles ehitatud plaanitäitmise taseme 2 - 3 vahemikule.

Veelgi suuremad on erinevused müügipersonali premeerimistingimustes ja -määrades kuu käibeplaanide täitmise ja ületamise eest. Siin on eespoolnimetatud skaaladele lisaks kasutusel veel diferentseeritud skaalad, millede puhul preemiamäär oleneb kas tegelikust tööviljakusest, plaanilisest tööviljakusest või kaupluse suurusest. On kasutusel ka kord, kus müügipersonalile plaani ületamise eest üldse preemiat ei maksta.

Premeerimismäärustike analüüsi kokkuvõttena võib konstateerida järgmist:

1) premeerimistingimused tarbijate kooperatiivides vajaksid metoodilist ja premeerimismääralist ühtlustamist;

2) otstarbekas on hinnata jooksval premeerimisel kuu käibeplaani täitmise fakti administratiivpersonalil vähemalt 20%-lise ja müügipersonalil 15%-lise preemiamääraga;

3) otstarbekas on kasutada premeerimisel kuu käibeplaani täitmise eest regressiivse iseloomuga muutuvskaalat, mille puhul 1 - 2 % ületamine annaks 3 - 5 % preemiat iga ületamise protsendi eest, ületamine üle 2 % aga ainult 1 % preemiat edasise ületamise iga protsendi eest.

Nende meetmete rakendamine võimaldab muuta dunaamilisemaks kaubandustöötaja töötasu, täiustada tema struktuuri ning lõppkokkuvõttes tõhustada töötasu stimuleerivat toimet.

ПРОБЛЕМЫ ОПТИМАЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ ЗАРАБОТНОЙ ПЛАТЫ В ТОРГОВЛЕ

П. Вийрес

Р е з ю м е

При социализме заработная плата является средством материального стимулирования и основным источником материального благосостояния. Для выполнения этих функций заработная плата в торговле должна иметь оптимальный уровень. В настоящее время средняя заработная плата в Эстонской ССР составляет примерно 75 % от средней заработной платы в народном хозяйстве. В Советском Союзе, в том числе в Эстонской ССР, заработная плата относительно к средней заработной плате ниже по сравнению с другими социалистическими странами. Оптимальной нельзя считать и структуру заработной платы в торговле - удельный вес дополнительной ее части меньше 20%. В последние годы уменьшился удельный вес текущего премирования в общей сумме премий. Для повышения средней заработной платы в торговле понадобится внедрить более эффективные системы сдельного труда и совершенствовать систему премирования.

KOLLEKTIIVSE TÜKIPALGA TÄIUSTAMISE VÕIMALUSTEST KAUBANDUSES

J. Sepp

Töötasustamine kujutab endast majandusmehhanismi olulist elementi, mis vajab pidevat täiustamist vastavalt rahvamajanduse arengule. Käesoleval ajal tuleb "... tagada iga töötaja palga ja preemia suuruse sõltuvus tema tööpanusest ja kollektiivi töö lõpptulemustest, nende stimuleeriva osa suurendamine tööviljakuse tõstmisel, toodangu kvaliteedi parandamisel ja igat liiki ressursside säästmisel ..."¹. Üheks perspektiivsemaks teeks seatud ülesannete lahendamisel on töö organiseerimise ja tasustamise brigaadivormi evitamine, mis töötasustamise seisukohalt seab esiplaanile kollektiivse tükipalga probleemeid.

Käesoleva artikli eesmärgiks on kollektiivse tükipalga kasutamise ja selle täiustamise suundade analüüs kaubanduses. Peatähelepanu on keskendatud näitajatele, mis on aluseks kollektiivse palga kujundamisel.

Seni on kollektiivset tükipalka kasutatud põhiliselt jae kaubandusettevõtetes. Et aga tükipalga rakendamisel tekivad probleemid on analoogilised ka teistes kaubandusliikides, siis järgnevalt ei piirata uurimisvaldkonda üksnes jae kaubandusega.

Kooperatiivses kaubanduses on valdavalt kasutamist leidnud tükitööhinded tegeliku käibe saja rubla eest. Hinnete (h) määramisel lähtutakse põhiliselt brigaadi liikmete palgamäärade summast (P) ning keskmisest plaanilisest kuu-käibest ($\bar{M}pl$):

$$h = 100 P / \bar{M}pl.$$

Seega on hinnad stabiilsed aasta jooksul ning konkreetsel kuul kujuneb kollektiivse tükipalga suuruseks (T):

$$T = Mh / 100 = PM / \bar{M}pl ,$$

kus M - käive konkreetsel kuul.

Riiklikus kaubanduses on kasutusel mõnevõrra teistsu-

---

¹ NSV Liidu majandusliku ja sotsiaalse arengu põhisuunnad aastateks 1981 - 1985 ning ajavahemikuks kuni 1990. aastani. - Tln.: Eesti Raamat, 1981, lk. 61.

gune süsteem. See rajaneb hinnitel plaanitaitmise protsendi eest, mis arvutatakse järgmiselt:

$$h = P / 100 .$$

Kollektiivne palk on sel juhul

$$T = 100 \cdot hM / Mpl = PM / Mpl ,$$

kus Mpl - plaaniline käive antud kuul.

Mõlemad tükipalgasüsteemid on suunatud otseselt jaekäibe kui kaubanduse ühe põhilisema tulemusnäitaja stimuleerimisele. Kollektiivne palk suureneb proportsionaalselt käibega. Erinevus nende vahel on märgatav vaid aastasisesest aspektist. Hinded plaanitaitmise protsendi eest tagavad jaekäibe sesoonsuse tingimustes töötasu tunduvalt ühtlasema jaotuse kuude kaupa. Samal ajal tähendab see kahtlemata teatud hälbumist töö järgi jaotamise majandusseaduse nõuetest (suuremat töö mahtu regulaarselt suurema käibega kuudel ei hüvitata). Sellises hälbumises ei ole aga meie arvates iseenesest midagi lubamatut, kuivõrd on tegemist vaid töötasu ajalise ümberjaotamisega. Halvem on see, et vaadeldava palgasüsteemi korral võib ilmnedä käibe objektiivse (nõudlusest tingitud) sesoonsuse silumise tendents, sest eksisteerib stiimul kaubaressursside realiseerimiseks just väiksema plaaniga kuudel (hüvitus käibeühiku eest on siis suurem). Sel teel on põhimõtteliselt võimalik saavutada, et aasta tükipalk ületab palgamäärade summa ka siis, kui käibe aasta plaan jääb täitmata.

Hoopiski olulisemaks puuduseks nimetatud palgasüsteemide juures on see, et nad ei taga iseenesest (n-õ. automaatselt) töövõljakuse (mõõdetuna käibega ühe töötaja kohta) ja keskmise palga dünaamika vajalikku vahet. Kui töötajate koosseis ei muutu ning palgaarvestus toimub otseselt eespooltoodud valemitel alusel, siis puudub üldse igasugune seos töövõljakuse ja keskmise palga kasvu vahel aastate lõikes. Teiseks härmuseks on olukord, kui hindeid käibe 100 rubla eest ei muudeta vastavalt käibeplaani muutustele. Sellisel juhul kasvab palk samas tempos mis töövõljakuski. Seega sõltub vaadeldavate palgasüsteemide vastavus töö järgi jaotamise nõuetele ühelt poolt koosseisude õigest planeerimisest ning teiselt poolt tükitööhinnete iga-aastasest n-õ. meetodikavälisest korrigeerimisest. Viimane sisaldab paratamatult subjektiivsuse elemente ning on peale selle ka lihtsalt tülikas.

Üheks sammuks selle puuduse ületamise suunas on nn. konkreetsete tükitööhinnete rakendamine kooperatiivkaubanduses, mille eesmärgiks on otseselt seostada töötasu suurus tööviljakusega, tagades ühtlasi tööviljakuse kiirema kasvutempo võrreldes palga kasvuga. Peatumata pikemalt selle süsteemi metoodilistel alustel, märgime vaid, et brigaadi palk kujuneb antud juhul järgmise valemi alusel:

$$T = nb + aM,$$

kus n - töötajate keskmine nimestikuline arv,

a ; b - positiivsed suurused, mis sõltuvad palgamääradest ning mõnedest metoodikas aluseks võetud konstantidest.

Sisuliselt võib antud palgasüsteemi vaadelda ka kui aja- ja tükipalga kombinatsiooni, sest ainult osa kollektiivsest tasust (aM) sõltub otseselt töö tulemustest (käibest), teine osa (nb) aga mitte. Seejuures võib suurused a ja b valida selliselt, et oleks tagatud vajalik proportsioon keskmise palga ja tööviljakuse vahel. See asjaolu välistab vajaduse tükitööhindeid pidevalt korrigeerida, kuivõrd nad muutuvad koos tööviljakuse muutusega. Nimelt avalduvad hinnad käibeühiku eest antud juhul järgmiselt:

$$h = a + b/V,$$

kus V - käive ühe töötaja kohta ($V = M/n$).

Seega, mida kõrgem (madalam) tööviljakus, seda madalam (kõrgem) hinne.

Siiski ei lahenda ka viimati vaadeldud palgasüsteem tükitöö põhilist probleemi kaubanduses. Selleks probleemiks on käibeühiku töömahukuse arvestamine. Käsitletud tükipalga eriliigid ei suuda piisavalt arvestada töösiasja, et üks ja sama käibe (tööviljakuse) juurde kasv võib kaubandustöötajalt nõuda vägagi erinevaid jõupingutusi (tööpanust) ning sellega seoses ka erinevat hüvitust.

Belkõige on töömahukuse probleem seotud käibe struktuuriga, erinevate kaupade realiseerimise erineva töömahukusega. Praktikas on seetõttu tükitööhindeid diferentseeritud kaubasortimendilt erinevate ettevõtete kaupa. Ent ka ühe ja sama sortimendi piires võib käibe struktuur oluliselt erineda nii ruumis kui ka ajas. Väljapääsu on püütud leida kaubahinnete rakendamises kaubagruppide, kaupade lõikes. Nii-suguste hinnete väljatöötamine (eriti konkreetsete ettevõ-

tete jaoks) ja kasutamine on aga vägagi keeruline ja töömahukas, mistõttu see töö on praktikas piirdunud vaid väikejaevõrguga, kus sortiment on suhteliselt kitsas. Sama võib öelda ka erinevate kaupade realiseerimise töömahukuse indeksi kasutamise kohta.

Teatud tingimustes võib osutada perspektiivseks loobumine tükipalga arvestamisest käibenäitaja alusel. Asi on selles, et käibenäitajates ei väljendu kaugeltki üksnes kaubanduse kui rahvamajandusharu töö resultaat. Kaubanduse osa piirdub põhiliselt kaupade toimetamisega tootjalt tarbijani. Seega on kaubandustöö spetsiifiliseks tulemuseks teatud liiki teenused,² mistõttu on loomulik hinnata seda tulemust vastavate teenuste maksumust kajastava näitaja alusel. Nii-suguseks näitajaks kaubanduses on kogutulu näitaja, mis kujuneb realiseeritud kaubanduslike maha- ja juurdehindluste summast. Just viimased kujutavad endast konkreetse kauba realiseerimisega seotud teenuste hindu, korreleerudes selle realiseerimise töö- ja, üldisemalt öeldes, kulumahukusega. Kogutulu alusel leitud tööviljakuse näitaja peaks seega olema oluliselt vähem tundlik käibe struktuuri erinevuste suhtes. Paraku takistab arvestuse puudulikkus selle näitaja kasutamist just kaubanduse madalamates lüüdes, kus tööresultaatide mõõtmise probleem on eriti terav.

Võib öelda, et käibe struktuuri puudulik arvestamine kasutatavates palgasüsteemides on viinud selleni, et tükitööhindade erinevates (ka ühetüübilistes) ettevõtetes on sisuliselt erineva pingelisusega ega taga võrdse töö eest võrdset tasu. Siit on aga vaid üks samm tegeliku tööviljakuse taseme "legaliseerimiseni", mis oluliselt vähendab tükipalga stimuleerivat mõju.

Käibe struktuuri kõrval eksisteerib veel teinegi oluline tegur, mis raskendab võrdse pingelisusega tükitööhinnade kehtestamist. Selleks teguriks on ettevõtte suurus. Nii kvalitatiivne kui ka kvantitatiivne analüüs on näidanud, et suuremates ettevõtetes on tööviljakus üldjuhul kõrgem. Sellele asjaolule aga ei ole tükitööhinnade määramise meetodikes kates piisavalt tähelepanu pööratud.³ Meie arvates tuleb tü-

² Прауде В.Р. Экономическое стимулирование и эффективность товарного обращения. - Рига: Зинатне, 1981, с. 103 - 105.

³ Näiteks nn. konkreetset tükitööhindade vähenemist tööviljakuse tõustes, sõltumata sellest, kas tõus saavutati käibe suurenemise või tööjõu kokkuhoiu arvel.

kitõhindeid diferentseerida mitte üksnes käibe struktuuri, vaid ka käibe mahu kui ettevõtte suuruse kõige üldistavamana näitaja alusel. Käibe kasvades peab hinne alanema. Muidugi ei tohi niisugune diferentseerimine olla suvaline, vaid peab rajanema tööviljakuse ja käibe mahu seose hoolikal analüüsil nii ajas kui ruumis. Vastasel korral võib kaduda käibe arendamise stiimul.

Belõeldut arvestades teeme ettepaneku lähtuda kollektiivse tükitöö rakendamisel kaubandusettevõttes tegeliku tööviljakuse suhtest normatiivisse, mis arvestab käibe tegeliku mahtu ja struktuuri. Tükipalga arvestamine rajaneb sel juhul palgamäärade ja töötatud aja järgi arvatatud töötasu (ajapalga) korrigeerimisel järgmise valemi abil:

$$T = k T_0 ,$$

kus T_0 - ajapalk,

k - korrigeerimiskoeffitsient.

Korrigeerimiskoeffitsiendi k võib arvutada järgmiselt:

$$k = 1 + e(\sqrt{V} - d) ,$$

kus V - tegelik tööviljakus ($V = M/n$ või $V = M/N$),

N - töötatud päevade arv,

$\check{V}$ - tööviljakuse normatiiv,

e - elastsuskoeffitsient, mis fikseerib soovitava suhte palga ja tööviljakuse juurdekasvutempode vahel ($0 < e < 1$),

d - koeffitsient, mis arvestab kaubandusettevõtte spetsiifikat.

Koeffitsiendi d normaalne suurus on 1. Nende ettevõtete jaoks, kus tööviljakus on normatiivist pidevalt väiksem objektiivsete tegurite tõttu (näiteks eriti rasked töötingimused), võib kõne alla tulla ka $d < 1$. Tööviljakus võib jääda alanormatiivseks ka subjektiivset laadi tegurite tõttu, näiteks paisutatud koosseisu korral. Sellisel juhul tuleb läbi vaadata töötajate plaaniline arv. Selleks annab samuti orientiiri tööviljakuse normatiiv.

Kõige tähtsamaks ning samal ajal ka komplitseeritumaks probleemiks on muidugi tööviljakuse selliste normatiivide saamine, mis oleksid põhjendatult diferentseeritud objektiivsete töötingimuste (eelkõige käibe mahu ja struktuuri) alusel ning millede konstrueerimine ei oleks liiga keeruline ega töömahukas. Meie arvates on siin võimalik tugineda

regressioonanalüüsile, s. t. analüütiliselt kirjeldada töövilkakuse sõltuvust käibe mahust ja struktuurist.

Selleks tuleb lahendada kaks olulist probleemi. Kõigepealt tuleb konstrueerida selline näitaja (näitajad), mis piisava täpsusega iseloomustaks käibe struktuuri tema mõju seisukohalt töövilkakusele, seejärel aga valida regressioonivõrrandile sobiv kuju. Vaideldamatult on neist komplitseeritum esimene. Lihtsaim võimalus, mis ühtlasi on eelistatuim praktilise kasutamise seisukohalt, struktuurinäitaja m määramisel on järgmine:

$$m = m^+ - m^-,$$

kus m^+ - nende kaupade summaarne osatähtsus käibes, mille realiseerimise töömahukus on alla keskmist,
 m^- - nende kaupade summaarne osatähtsus käibes, mille realiseerimise töömahukus on üle keskmise.

Kahtlemata on siin tegemist lihtsustava lähenemisega, mis on aga õigustatud arvestustöö mahu juurdekasvu minimeerimise vajadusega üleminekul uuele palgasüsteemile (vähemalt praegusel arvestuse ja aruandluse mehhaniseerimise ja automatiseerimise etapil). Tuleb lisada, et arvesse ei ole vaja võtta kõiki kaubagruppe, vaid ainult neid, millel on käibes suur osatähtsus või mille realiseerimise töömahukus erineb oluliselt keskmisest. Ilmselt piisab, kui

$$m^+ + m^- > 50 \% .$$

Arvestades tõsiasja, et seos töövilkakuse ja käibe mahu vahel on lähedane poollogaritmilisele, võib teise probleemi lihtsaimaks lahenduseks pidada järgmist tüüpi regressioonivõrrandit:

$$V = a_0 + a_1 \log M + a_2 m ,$$

kus a_0 , a_1 , a_2 - regressioonikordajad, mis määratakse empiirilistel andmetel vähimruutude meetodil.

On loomulik, et regressioonanalüüs tuleb teha kaubandusettevõtete erinevate tüüpide kaupa ühe või mitme analoogilistes tingimustes tegutseva kaubandusorganisatsiooni andmete alusel. Samade andmete järgi on võimalik välja selgitada ka need kaubagrupid, mis tulevad arvesse struktuurinäitaja m konstrueerimisel. Selleks tuleb ettevõtteid rühmitada töövilkakuse taseme alusel ning arvutada põhiliste

kaubagruppide keskmine osatähtsus rühmades. Kui kaubagrupi osatähtsus on oluliselt suurem kõrgema tööviljakusega rühmades, tuleb ta arvesse summa m^+ arvutamisel, vastupidiisel juhul aga suuruse m^- määramisel.

Meie poolt on vastav analüüs tehtud ENSV tarbijate kooperatiivide jaotusladude andmete põhjal. Vaadeldud ladude puhul eristusid kaubasortimendi alusel viis tüüpi: joogi-, bakaal- ja kondiitritoodete, külm- ja konservi-, garderoobikaupade ning majapidamistarvete laod.

Tööviljakusele avaldatava mõju aspektist iseloomustab käibe struktuuri uuritud ladudes tabel 1.

Tööviljakuse näitajana kasutasime laokäivet (tuh. rbl.) ühe töötatud inimpäeva kohta ($V = M/N$). Regressioonanalüüsi tulemusi kajastab tabel 2.

Seega on näiteks joogiladudes tööviljakuse normatiiv arvatav⁴ valemist

$$\check{V} = -4,06 + 4,06 \log N + 0,0260m .$$

Olgu ühtlasi märgitud, et saadud võrrandid võimaldavad arvutada ka tööpäevade arvu normatiivi $\check{N}$ vastavalt käibe tegelikule mahule ja struktuurile:

$$N = M/\check{V} .$$

Tähelepanuvääriv on asjaolu, et tööpäevade arvu sõltuvus käibe mahust on lähedane lineaarsele. Analüüs näitas, et käibe kasv 10 tuhande rubla võrra suurendab tööjõu vajadust muude võrdsete tingimuste korral joogiladudes 1,0 - 1,4; bakaal-kondiitriladudes 2,1 - 2,5; külm-konserviladudes 2,7 - 3,4; garderoobikaupade ladudes 2,3 - 2,8 ning majapidamistarvete ladudes 3,4 - 4,4 inimpäeva võrra.

Soovitatava palgasüsteemi korral sõltub brigaaditöötasu kolmest kuude lõikes muutuvast tegurist:

- 1) töötatud päevade arvust,
- 2) käibe mahust,
- 3) käibe struktuurist.

⁴ Kui võrd regressioonivõrrandid on konstrueeritud empiirilistel andmetel, siis peab nende rakendamisel säilitama teatud ettevaatust. Nimelt on võrrandist saadav normatiiv seda usaldusväärsem, mida lähemal on tegurite (M ja m) väärtused vastavatele keskmistele suurustele vaadeldavas statistilises kogumis. Ebasoovitav on tegurite selliste väärtuste kasutamine, mis on lähtekogumis esinenud piiride (eriti alampiiri) lähedal või koguni väljuvad nendest.

Tabel 1

Kaibe struktuur ja töoviljakus ENSV tarbijate kooperatiivide jaotusladudes

Laotüüp	Töoviljakuse tase (tuh.rbl.)	Ladude arv	m ⁺		m ⁻		m-m ⁺ - m ⁻ (%)
			Kaubagrupid	% käibest	Kaubagrupid	% käibest	
Joogilaod	Alla 6	9	Viin, liköörid, konjak,	34	Ölu, alkoholitajoojigid	33	1
	6,0-8,0	8	šampus	53		13	40
	Üle 8	9		64		11	53
	Kokku	26		50		19	31
Bakaal- ja kondiitrikaupade laod	Alla 2	8	Kondiitritooted, suhkur, tubakas, muud toidukaubad	64	Jahu ja toiduteravili, leib ja muud pagaritooted, tangud ja kaunviljad, makaronitooted	20	44
	2,0-3,0	10		73		11	62
	Üle 3	6		78		9	69
	Kokku	24		71		14	57
Külm- ja konservilaod	Alla 2	13	Või, vorstitooted	14	Piim, munad, konservid (kõik liigid)	43	-29
	2,0-3,0	10		33		26	7
	Üle 3	5		46		13	33
	Kokku	28		27		32	-5
Garderoobikaupade laod	Alla 2	10	Puuvillane riie, õmblustooted, karusnahk ja karusnahatooted, trikootooted	19	Jalatsid (kõik liigid), parfümeeriakaubad, pudukaubad	63	-44
	2,0-3,0	12		46		30	16
	3,0-4,0	7		77		5	72
	Üle 4	6		73		3	70
Kokku	35		50		29	21	
Majapidamis- tarvete laod	Alla 1	5	Süntetilised pesemisvahendid, tarbekeemiakaubad, mööbel, el-kaubad, jalg- ja mootorrattad, sõidua autod	9	Nõud (kõik liigid), ehitusmaterjalid (kõik liigid), mänguasjad, muud tööstuskaubad	70	-61
	1,0-1,5	11		27		53	-20
	1,5-2,0	12		53		27	26
	Üle 2	6		56		20	36
Kokku	34		39		41	-2	

Tööviljakuse regressioonanalüüsi tulemused ENSV
tarbijate kooperatiivide jaotusladudes

Laotüüp	Regressioonikordajad			Mitmene kor-
	a_0	a_1	a_2	relatsioonikordaja R
Joogilaod	-4,06	4,06	0,0260	0,65
Bakaal- ja kondiitri- toodete laod	-2,71	2,26	0,0075	0,73
Külm- ja konservilaod	-1,42	1,68	0,0076	0,70
Garderoobikaupade laod	-1,47	1,95	0,0071	0,69
Majapidamistarvete laod	-0,63	1,22	0,0055	0,66

Järgnevalt iseloomustame lühidalt nende tegurite isoleeritud mõju kollektiivse palga suurusel (eeldame teiste tegurite muutumatust).

Töötatud päevade arvu muutuse mõju sõltub otseselt valitud elastsuskoeffitsiendi e suurusel. Juhul $e = 1$ ei sõltu brigaadi kogupalk tööpäevade arvust, küll aga muutub keskmine töötasu samas proportsioonis tööviljakusega. Juhul $e = 0$ on tegemist vaid ajapalgaga. Koeffitsiendi e vahepealsete väärtuste korral kaasneb tööjõu kokkuhoiuga summaarse palga vähenemine ja keskmise palga tõus.

Käibe mahu muutuse mõju töötasule on mõneti keerulisem, kuivõrd koos tegeliku tööviljakuse muutusega selle teguri arvul muutub ka normatiiv. Siit tuleneb, et isegi juhul $e = 1$ ei muutu kogupalk samas proportsioonis käibega. Kehtib seos⁵

$$e^{T/M} = eb^{T/M} \cdot \check{V},$$

kus $e^{T/M}$ - koeffitsient, mis näitab, mitme protsendi võrra suureneb töötasu, kui käibe suureneb 1% võrra,

$b^{T/M}$ - kordaja, mis näitab, mitme päeva võrra suureneb tööpäevade arvu normatiiv, kui käibe suureneb 1 tuh. rbl. võrra,

$\check{V}$ - tööviljakuse normatiiv käibe lähtetaseme korral.

Et suurused $b^{T/M}$ on, nagu juba mainitud, suhteliselt püsivad, siis on ilmne, et töötasu elastsus käibe suhtes on kõrgem suuremates ladudes (suurema tööviljakusnormatiivi tõttu). Reaalsetes tingimustes jääb see $e = 1$ korral piiridesse 0,5 - 0,7.

⁵ Eeldatakse, et tööjõukulutused (N) vastavad käibe lähtetaseme korral normatiivile ning ei muutu.

Mis puntub struktuurinihete isoleeritud mõjusse, siis seda väljendab valem⁶

$$\Delta T/T_0 = ea_2/(\check{V} - a_2),$$

kus $\check{V}$ - tööviljakuse normatiiv struktuurinäitaja lähtetaseme korral.

Siit tuleneb, et juhul $e = 1$ toob struktuurinäitaja vähenemine 1 punkti (%) võrra kaasa töötasu suhtelise juurdekasvu joogiladudes 0,4 - 0,8 %, teistes aga 0,2 - 0,4 % võrra. Seejuures on töötasu suhteline juurdekasv väiksem suuremates ladudes.

Kelõeldu põhjal võib teha järelduse, et tööviljakuse normatiivide leidmise meetodika ning tulemuste kasutamine tüki-töösüsteemi alusena tagab kõigi vajalike proportsioonide silmaspidamise töötasustamisel ning, mis eriti tähtis, selle võrreldavuse erinevates ettevõtetes ja erinevatel perioodidel.

Praktilise rakendatavuse huvides on meetodikat võimalik modifitseerida. Näiteks võib lihtsustada tööviljakuse normatiivide arvutamist spetsiaalsete tabelite abil, asendada käibe mahu ja struktuuri näitajad kauba sissetuleku vastavate näitajatega jne. Koefitsientide e ja d sobivate väärtuste valimine lubab antud palgasüsteemi kohendada iga kaubandusettevõtte konkreetsetele tingimustele.

Paraku ei mahu nende ja teiste, otseselt rakenduslike probleemide detailsem käsitlemine käesoleva artikli raamidesse.

Lõpuks tuleb märkida, et artiklis esitatud seisukohad ja soovitusel vajavad kahtlemata niihästi edasist teoreetilist analüüsi kui ka kontrolli kaubanduspraktikas.

---

⁶ Mõeldakse, et 1) $\Delta m = 1 \%$; 2) struktuurinäitaja lähtetaseme korral $\check{V} = \check{V}$ ning see ei muutu.

О ВОЗМОЖНОСТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СДЕЛЬНОЙ ОПЛАТЫ ТРУДА В ТОРГОВЛЕ

Ю. Сепп

Р е з ю м е

Основной проблемой сдельной оплаты труда является учет трудоемкости единицы товарооборота. Применяемые в настоящее время системы оплаты труда не способны решить этот вопрос.

В статье рассматривается возможность нормативного подхода к организации коллективной оплаты труда на основе моделирования показателя производительности труда. Основными факторами, учитываемыми в модели, являются объем и структура товарооборота. Наиболее сложное — изучение влияния на производительность труда структуры товарооборота. В статье предлагается охарактеризовать структуру товарооборота на основе разницы удельных весов более и менее трудоемких товаров.

Предлагаемая методика проверена на основе данных распределительных складов потребительских обществ ЭРСПО.

LAOTÖÖTAJATE TÖÖ ORGANISEERIMISE AKTUAALSEID PROBLEEME
NSV TARBIJATE KOOPERATIIVIDE JAOTUSLADUDES

I. Siimon, N. Roose

Esti NSV tarbijate kooperatiivide varustamisel kaupadega etendavad tööstusettevõtete ja rajoonidevaheliste kaubabaaside kõrval käesoleval ajal küllaltki olulist osa ka tarbijate kooperatiivide juures asuvad kauba- e. jaotuslaod. 01. 01. 1983 seisuga oli meie vabariigi 23 tarbijate kooperatiivil 170 jaotusladu laopinnaga ligi 65,0 tuh. m².

Tarbijate kooperatiivide jaotusladudel on küllaltki suur ja kaalukas osa kooperatiivkaupluste kaubaga varustamisel - sisuliselt ligi pool süsteemi hulgakäibest toimub jaotusladude vahendusel. Rajoonidevaheliste kaubabaaside ja tarbijate kooperatiivide jaotusladude laokäibe struktuur on aga erinev. Kui kaubaladude mõlemate liikide laokäibe maht on enam-vähem võrreldaval tasemel, siis rajoonidevahelistel kaubabaasidel on juhtiv koht süsteemi tööstuskaupade formeerumisel; 1982. a. II kvartali andmeil moodustas see 70,6 %; tarbijate kooperatiivide jaotusladudel aga toidukaupade kaubakäibe formeerumisel - vastavalt 62,0 %. 1982. a. II kvartalis moodustas uuritavates 23 tarbijate kooperatiivis jaotusladude laokäibe osakaal jaekäibest toidukaupade osas 65,1, tööstuskaupade puhul aga 35,6 %.

Käesoleva uurimistöö ülesandeks on anda ülevaade jaotusladude materiaalsest baasist kaubavarude hoiustamise ning laotöötajate töö organiseerimise aspektist, kuna laomajanduse üldolukord ning laotöö organiseerimise paljud aspektid avaldavad otsest mõju laotöötajate tööviljakusele. Tarbijate kooperatiivide jaotusladude materiaalsele baasile hinnangu andmiseks korraldasid käesoleva artikli autorid 97 toiduainete ja 74 tööstuskaupade laos nende vaatlusi ning laotöötajate küsitlusi laotöö organiseerimise valdkonnast. Allpool esitame nende vaatlus-küsitlusandmete resultaadiid.

Tarbijate kooperatiivide jaotusladude materiaalse baasi hindamisel on üheks kesksmaks küsimuseks: millistes laohoonetes kaup hoiustatakse ning kas need laohooned on kasutuskõlblikud ka tulevikus. Meie vaatlusandmeil moodustasid toidukaupade jaotusladudest spetsiaalselt ehitatud laohooned 56,7 % ladude arvust, nende osakaal laopindadest aga 62,2 %, ülejäänud laohooned asuvad selleks kohandatud hoo-

netes-ruumides. Tööstuskaupade jaotusladude kohta olid vastavad näitajad 82,4 ja 87,4 %. Küllaltki suur on väga tugevalt amortiseerunud laohoonete osakaal - toidu- ja tööstuskaupade jaotusladudest 22,3 ja 31,1 %. Kohandatud laohooneteks on endised mõisate ja veskite laod või ajutised ehitised.

Nüüdisaegne kauba laondamise tehnoloogia eeldab, et ühennimelist kaupa hoiustatakse ühes suures kompaktses ruumis. Meie poolt uuritud toidukaupade jaotusladudest 36,1 %, mille laopind moodustas 34,9 %, asuvad ühes kompaktses ruumis. Tööstuskaupade jaotusladudes on vastavad näitajad 51,4 ja 46,4 %. Nimetatud jaotuslaod kuuluvad paaril viimasel aastakümnel ehitatute hulka. Kahjuks aga kuni 2/3-s toiduainete ning kuni pooltes tööstuskaupade jaotusladudes toimub kauba laondamine enam kui ühes ruumis. Ehituslikult vanemate kaubaladude juures kuulub ühe jaotuslaos koosseisu sageli 4 - 5, isegi enam erinevat hoonet-ruumi, kusjuures ka laoskompleksist väljaspool asuvad laod ei ole haruldased. Jaotusladude liigne liigendatus avaldab negatiivset mõju nende töötajate tööviljakusele, kes väljastavad, laadivad ja transportivad kaupa.

Laotöötajate ning kõigi kauba peale-mahalaadimisega seotud töötajate tööviljakus sõltub suurel määral mehhaniseerimisest, mis võimaldab seda tööd kergendada-kiirendada. Vägaagi tähtsaks laotöö mehhaniseerimise eelduseks on autostakaadide olemasolu ladudes, seda eriti suurt töömahtu nõudvate kaupade puhul. Meie uurimuse andmeil ei olnud 34,1 % toidukaupade ning 41,9 % tööstuskaupade jaotusladudest autostakaade. Need puuduvad praktiliselt kõikides kohandatud hoonetes asuvatel ladudel. Laotöö mehhaniseerimise eelduseks on ka ladude normaalne koormatus kaubaga. Meie uurimuse andmeil kaubaritade vahed 44,3 % -s toidukaupade ning 68,9 % -s tööstuskaupade jaotusladudes ei võimaldagi mehhaniseerimisvahendite rakendamist. Väga tugevalt on kaubaga üle koormatud 17,5 % toidukaupade ja 28,4 % tööstuskaupade jaotusladudest.

Tarbijate kooperatiivide jaotusladude töö mehhaniseerimise hindamisel eristatakse kolme astet:

1) laotöö horisontaalne ning vertikaalne mehhaniseeritus (akutõstukid, elektritelferid jne.);

2) laotöö horisontaalne mehhaniseeritus (kaupluste konteinerite, ratasaluste kasutamine jne.);

3) täielik käsitsitöö.

Meie uurimuste andmeil on nüüdisaegset laotehnoloogiat rakendatud 28,9 %-s toidukaupade jaotusladudes ning nendele ladudele osanes 1982. a. II kvartalis 40,6 % vastavate jaotusladude kaubakäibest. Samaaegselt on täielikult käsitsitöö 37,1 % ladudest, millede laokäive nimetatud ajavahemikul moodustas 32,9 % toidukaupade jaotusladude laokäibest. Suhteliselt madal on laotööde mehhaniseerituse tase tööstuskaupade jaotusladudes, seda eriti füüsiliselt raskete kaupade osas, nagu majapidamistarbed, ehitusmaterjalid ja mööbel. Mehhaanilisi tõstukeid rakendatakse vaid 16,2 %-s ladudes, täielikule käsitsitööle rajaneb aga 43,3 % tööstuskaupade jaotusladude töö.

Resümeerides tarbijate kooperatiivide jaotusladude materiaalse baasi üldolukorda, peame järeldama, et kuni 2/3-s tarbijate kooperatiivide jaotusladudes rakendatakse küllaltki moodsat laotehnoloogiat, samaaegselt on aga jäänud üheks kesksemaks probleemiks ladude materiaalse baasi edasine täiustamine ladude pindala laiendamise ning laotöö edasise mehhaniseerimisega.

Paralleelselt tarbijate kooperatiivide jaotusladude materiaalse baasi olukorra uurimisega on käesolevas artiklis osutatud suurt tähelepanu jaotusladude tüpiseerimisele. See on eriti aktuaalne tükitööhinnete väljatöötamisel jaotusladude töötajate jaoks. Erialakirjanduses on laomajanduse tüpiseerimise probleemidele kahjuks suhteliselt vähe tähelepanu osutatud. Meie vabariigi tarbijate kooperatiivide jaotusladude kaubasortimendi uurimine näitas, et viimase formeerimisel on küllaltki palju juhuslikkust: näit. ühe kaubagrupi laondamine erinevates ladudes jne.

Jaotusladude tüpiseerimine kaubagruppide tunnuse alusel on vajalik, kuna:

1) kaubavarustuse poolest ühesugustes tingimustes töötavatel kooperatiividel on jaotusladude arv väga erinev: Viljandi TK-s 18 jaotusladu, Kingissepa RTK-s 13, Pärnu TK-s 11, Põltsamaa TK-s 6;

2) jaotuslaod on laokäibe mahult ja töötajate arvult tagasihoidlikud. Näit. toidukaupade jaotusladude kõikide tüüpide keskmine töötajate arv on 2,4 - 2,9. Analoogiline olukord valitseb ka tööstuskaupade jaotusladudes. 14-s tööstuskaupade ja 4-s toidukaupade jaotuslaos töötab aga vaid üks inimene.

1 - 2 töötajaga väikeladude olemasolu (neid on 77), takistab normaalset kaupade liikumist ja transpordi kasutamist (üheaegne kauba vastuvõtt ja väljastamine). Laotöötajate haigestumisel on laotöö tugevasti häiritud või katkeb ajutiselt üldse. Samuti ei soodusta väikeladude olemasolu töötajate tööaja täielikku ärakasutamist.

Hulgikaubanduse laomajandust käsitlevas erialakirjanduses jaotatakse toidukaupade laod kahte gruppi:

- 1) spetsiaalse hoiustusrežiimiga toidukaupade laod;
- 2) toidukaupade üldkaubalaod.

Käesoleva artikli autorid soovivad eristada järgmisi toidukaupade jaotusladude tüüpe:

- 1) külm- ja konservide jaotuslaod;
- 2) kondiitri-bakaalkaupade jaotuslaod koos pakketsehhidega;
- 3) jookide jaotuslaod;
- 4) toidukaupade jaotuslaod (v. a. joogid - väiksematele tarbijate kooperasiividele).

Tööstuskaupade osas soovitatakse kasutada järgmisi tööstuskaupade jaotusladude tüüpe:

- 1) garderoobikaupade jaotuslaod;
- 2) kultuuri-, majapidamiskaupade jaotuslaod;
- 3) mööbli jaotuslaod;
- 4) ehitusmaterjalide jaotuslaod.

Küllaltki spetsiifilised ja aktuaalsed on jaotusladude töötajate töö organiseerimise mõningad tahud. Teatavasti on laotöötajate põhifunktsioonideks:

- 1) kauba koguseline ja kvaliteediline vastuvõtt;
- 2) kaubapartiide ettevalmistamine ning väljastamine jaevõrku;
- 3) kaubatellimuste vastuvõtmine;
- 4) laodokumentatsiooni vormistamine.

Loetletud põhifunktsioonide täitmiseks erineva kaubakäibestruktuuriga ladudes on ajakulu struktuur erinev. Autorite poolt läbiviidud küsitluse andmeil osutus üheks töömahuks operatsiooniks laodokumentatsiooni täitmine, mis toidukaupade jaotusladudes hõlmas kuni 1/2, tööstuskaupade jaotusladudes aga üle 1/3 laotöötajate tööajast (vt. tabel 1).

Laodokumentatsiooni töötamise struktuur 16-s uuritud külm- ja konservide jaotuslaos on järgmine:

1) kauba saatelehtede töötlus	- 23,1 %;
2) lao aruandlus	- 26,0 %;

- 3) lao kartoteegi töötlus - 32,3 %;
 4) kaubatellimuste vastuvõtt
 ning vormistamine - 18,6 %.

T a b e l 1

Tööoperatsioonide ajaline struktuur toidukaupade
 jaotusladude erinevates tüüpides %

Tööoperatsiooni nimetus	Universaalse sortimendiga toidukaupade laod (9)	Joogi- laod (22)	Konditri- bakaalkau- pade laod (24)	Külm- ja konservi- laod (26)
Kauba vastuvõtt	17,1	22,0	14,9	14,7
Kauba väljastamine	22,8	30,9	25,2	26,0
Laodokumentide töötlus	50,1	36,6	51,8	50,9
Koristamine	7,5	5,4	4,4	4,7
Laotöö organi- seerimine	2,5	5,1	3,7	3,7

Jaotusladude töötajate töö efektiivsuse tõstmise põhi-
 reservid peituvad eelkõige laodokumentatsiooni töötuserat-
 sionaliseerimises. Esimeseks sammuks selles suunas on dis-
 petsiteenistuste rakendamine, mis paralleelselt transpordi-
 vahendite ratsionaalse kasutamisega haarab ka kaubatelli-
 muste vastuvõtu ning saatelehtede vormistamise. Käesoleval
 ajal rakendatakse seda süsteemi küllaltki edukalt Harju, Pai-
 de ja mõnes teises tarbijate kooperatiivis. Laodokumentat-
 siooni kaaluvamaks elemendiks on kartoteegi pidamine, mis
 on kõikides ladudes käsitsitöö. Seda tööloiku võimaldaks
 suuremates tarbijate kooperatiivides tunduvalt mehhanisee-
 rida väikeste elektronarvutite ehk nn. miniarvutite kasuta-
 mine.

Jaotusladude töötajad jaotatakse kohustuste ringi ning
 ametipalkade määrade järgi vanemlaohoidjateks, laohoidja-
 teks, sorteerijateks-pakkijateks, operaatoriteks, kaubatel-
 limuste vastuvõtjateks ning kartoteegipidajateks. Jaotusla-
 dude töötajate ametipalkade skaala antakse NSV Liidu Minist-
 rite Nõukogu Töö- ja Sotsiaalküsimuste Komitee ning ÜAUKN
 määruses nr. 109/29 31. detsembrist 1976. a.

Laotöötajate põhifunktsioonidest ühe või teise vastu-
 tusrikkuse, tähtsuse toonitamine oleks väär, kuna need kõik

on seotud materiaalsete väärtuste vastuvõtu ja väljastamisega või selle tegevuse dokumentaalse fikseerimisega.

Väljakujunenud praktika näitab, et kahe töötajaga jaotusladudest 2/3-s puudub laotöötajate omavaheline tööjaotus. Enama kui kahe töötajaga jaotusladudes on laotöötajate vahel töö jaotatud, kusjuures vanemlaohoidjad tegelevad tavaliselt kauba vastuvõtu ja väljastamisega, lao-aruandlusega ning laotöö organiseerimisega. Kolme ja enama töötajaga jaotusladudes on välja kujunenud nn. laoraamatupidamine, kus osa laotöötajaid tegeleb ainult kartoteegi, aruandluste, kaudatellimuste vastuvõtmisega ning saatelehtede töötlusega.

Tarbijate kooperatiivide plaanosakonnad planeerivad jaotusladude koosseisud ja määravad nende ametipalgad. Ühe töötajaga ladudes on rakendatud tavaliselt vanemlaohoidja, kahe töötajaga jaotusladudes aga vanemlaohoidja ja laohoidja. Ühe ja kahe töötajaga jaotusladudes on 2/3-le vanemlaohoidjatest ja kõikidele laohoidjatele määratud maksimaalne ametipalga määr. Ühe ja kahe töötajaga jaotusladude olemasolu tingib liiga sagedase vanemlaohoidja ametikoha kasutamise, mis siiski mõningal määral mõjutab vastava tarbijate kooperatiivi käibekulusid.

Jaotusladude töötajate töötasu koosneb põhitöötasust ning preemiast, mida makstakse tarbijate kooperatiivide (enamik kooperatiive) või jaotusladude käibeplaanide (Keila ja Elva TK-id) täitmise ja ületamise eest. Oleme seisukohal, et jaotusladude töötajate premeerimine sõltuvalt terve tarbijate kooperatiivi jaeplaani täitmisest ei ole päris õigustatud, kuna kooperatiivide jaekäive ei formeeru mitte ainult nendest kaupadest, mis läbivad jaotusladusid, vaid ka kaupadest, mis saabuvad otse hankijatelt. Meie arvates oleks õigem, kui jaotusladude töötajate premeerimise aluseks oleks vastava organisatsiooni jaekäibeplaanide täitmine.

Järmiselt aktuaalsed on jaotusladude töötajate töö efektiivsuse probleemid. Tarbijate kooperatiivides peaksid paralleelselt jaotusladude töötajate tööviljakuse näitudega olema analüüsi objektiks ka need kulutused, millega on saavutatud vastav resultaat. Jaotusladude puhul tuleks kasutada järgmisi näite:

1) 100 000 rbl. laokäibele osanev faktiline laotöötajate tööpäevade arv;

2) 10 000 rbl. laokäibele osanev laotöötajate töötasu (rbl.).

Kaubandusorganisatsioonide raames on nende näitajate arvutamiseks informatsiooni saamine lihtne. Analüüsi resultaadid talletavad aga kooperatiividele küllaltki olulist informatsiooni. Nimetatud näitude baasil tehtud analüüs näitab, et erinevates tarbijate kooperatiivides 100 000 rbl. laokäbele osanev faktiline tööpäevade arvu minimaalne ja maksimaalne väärtus erineb suhteliselt stabiilse ning võrreldava sortimendiga kondiitri-bakaalkaupade ladudes 5,5, külm- ja konserviladudes 4,6 ning konservide ladudes 2,6 korda. Analoožilises proportsioonis varieerub ka 10 000 rbl. laokäbele osanev laotöötajate töötasu näit.

Ülalnimetatud analüüsi andmed lubavad järeldada, et osades jaotusladudes on reaalne laotöötajate tööviljakuse kasvu reserv. Püüdsime omalt poolt antud küsimust uurida. Jaotusladude töötajate küsitlusel esitasime küsimuse: "Kui Teil oleks võimalik tükitööga senisest enam teenida, kui palju Te suudaksite muutumatu tööolustiku (laoruumid ja tööaeg) juures enam töötada?". Saadud tulemused näitavad, et tööviljakuse kasvu reservi omavad 65,6 % jaotusladudest ning selle kasvu reserv vastab 49,3 laotöötaja tööle.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ ТРУДА
РАБОТНИКОВ РАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНЫХ СКЛАДОВ В СИСТЕМЕ ЭРСЮ

И. Сиймон, Н. Роозе

Р е з ю м е

В статье обращается внимание на роль и функции распределительных складов в системе товароснабжения потребительской кооперации. Дается краткая характеристика состояния материально-технической базы распределительных складов. Уделяется внимание вопросам типизации распределительных складов как главной предпосылке применения сдельной формы оплаты труда работников распределительных складов. Обращается внимание на структуру рабочего времени работников складов и указываются дальнейшие пути механизации обработки складской документации. Также уделяется внимание проблемам повышения эффективности труда работников распределительных складов. Для анализа эффективности труда работников распределительных складов предлагается использовать кроме показателя производительности труда следующие показатели:

1) фактическое число отработанных дней работников склада на 100 000 руб. оборота склада;

2) зарплата (в руб.) работников склада на 10 000 руб. оборота склада.

TÖÖTAJATE ARVU NORMEERIMISE VÕIMALUSTEST JAOTUSLADUDES

J. Anderson

Arvestades tööjõuressursside juurdekasvu vähenemist, seati NLKP XXVI kongressil ülesandeks: "1980-ndatel aastatel peame lõpule viima majanduse ülemineku intensiivarengu teele..."¹ ... Kõigis rahvamajandusharudes on vaja luua tingimused viljakaks tööks, täiustada töö normimist, suurendada palga stimuleerivat osa."²

Ülaltoodud suunistes sisaldub nõue muuta suhtumist peamisse arengutegurisse - tööjõusse ka kaubanduses, sealhulgas laomajanduses. Et kaubanduses sõltuvad tööjõu kasutamise efektiivsusest nii teeninduskultuur kui ka kälbekulud, on tähtis selgitada, millistes lülides on reserve tööjõu säästmiseks, et vabanenud kaadrit rakendada seal, kus tööjõu nappus piurdab teenindamise arengut.

Seades eesmärgiks laohoidjate ning nende ülesannetega tihedalt seotud operaatorite ja saatelehtede väljakirjutajate arvu normeerimise, peame haarama vaatlusobjekte - ENSV tarbijate kooperatiivide ladusid nende mitmekesisuses. Laod erinevad käibe struktuuri, materiaalse baasi, varustatavate punktide arvu, laotööde organiseerimise jms. poolest. Seetõttu on käsitletud 18 organisatsiooni 87 toidu-, 68 tööstus- ja 12 pakkeladu, 20 ühiskondliku toitlustamise ettevõtete (ÜTE) jaotus- ning 28 taaraladu. Seega 215 objekti.

Normeerimismeetoditena tuntakse kogemuslik-statistilist, eksperthinnangute, kompleks- ja diferentseeritud meetodit. Näiteks toetutakse esimese rakendamisel statistilistele arvestustele, kronovaatlustele, kogemustele ning võrdlusele analoogiliste töödega.

Et laotöötajate tööajafondi kasutamise analüüs tööpäeva pildistamise teel on väga ajamahukas, tuleb see kõne alla vaid mõnes kooperatiivis, mille jaotusladude karakteristikud erinevad aga ülejäänud organisatsioonide vastavatest näitudest.

---

¹ Tihhonov N. NSV Liidu majandusliku ja sotsiaalse arengu põhisuunad aastaks 1981 - 1985 ning ajavahemikuks kuni 1990. aastani. Tln., 1981, lk. 19.

² Sealsamas, lk. 20.

Kuna käsitletavates ladudes töötas näiteks 1980. aastal 575 inimest, polnud kronometraaži teel võimalik hinnata iga töötaja tööpäeva ajalist struktuuri kõikides ladudes. Seega on lastud iga vaadeldava lao töötajatel teha ühe nädala kõigi tööpäevade isepildistamine. Terve nädal osutus minimaalselt vajalikuks seetõttu, et eriti tööstuskaupade sissetuleku osas pole kõik nädala tööpäevad ekvivalentsed. Teisalt erinevad päevade lõikes ka väljaveograafikud. Saadud näitude põhjal on arvatatud keskmised ajakulud laotöötaja kohta tööpäevas.

Laotöötajate arv sõltub paljudest teguritest, nagu lao käibega, materiaal-tehnilise baasiga, laohoidjate endi karakteristikutega ning töö tasustamisega seotud näidud. Normeerimise võimaluste selgitamiseks on välja võetud andmed paljude tööjõu mõjurite kohta ning osa hinnanguid (tööpinne, reservjõudlus, töötaja struktuur) saadud töötajate ankesterimise teel. Ainult sel viisil oli võimalik täpsemini isoleerida ladude töösituatsiooni, mille üksikelementide koosmõjul kujuneb ladude koosseis.

Igast tegurite kompleksist on vaadeldud eeldatavalt kaalukamaid. Arvestades laokäibe seotust jaekäibega, mida mõjutavad mitmed juhuslikud asjaolud, nagu ostjate arv, ostmise koht ning aeg, kujunevad ka laokäive ning sellest sõltuvad tegurid (töötajate arv, laovarud, laost väljastatavate kaubanimetuste hulk jmt.) juhuslike asjaolude mõjul. Nii sugused tegurid võivad olla üksteisega tihedalt seotud, kuid toimida erinevates suundades.³ Silmas pidades töötajate arvu sõltuvust juhuslikest teguritest, kasutasime nende seoste uurimiseks parameetrite juhuslikkust ning määramatust arvestavaid tõenäosuslikke majandusmatemaatilisi mudeleid, mis baseeruvad korrelatsioon- ja regressioonanalüüsil.

Beldades kaubarühmade paljususest tulenevaid iseärasusi seaduspärasuste väljatoomisel ning normatiivse töötajate hulga arvutamisel, tüpiseerisime toidu- ja tööstuslaod suurendatud kaubarühmade alusel (s. t. arvestasime tegelikku kaupade paiknemist ladudes). Tüpiseerimist mittevõimaldava kogumi osas uurisime seoseid töötajate arvu ning mõjurite vahel, rühmitades latusid tegeliku aastakäibe mahu alusel.

Teoreetilise (e. arvutusliku) koosseisu leidmisel selgitasime järgmised seosed.

³ Näiteks võib töötajate arv lao sortimendi laiendamisel ning varustussageduse suurenemisel kasvada, kuid lao poolt varustatavate punktide hulga ning laotööde mehhaniseerimise taseme tõustes väheneda.

1. Käibe töömahukuse (selleks võetud 100 tuh. rublale osanev keskmine töötajate arv) ja selle tegurtunnuste vaheline seos (viimastest osutusid usaldusväärsemateks töötajale tööpäevas osanev: varustatavate punktide arv, ridade hulka lao väljamisdokumentidel, aasta keskmine laovarude maksumus töötaja kohta, töötaja keskmine aastapalk ja -preemia). Sõltuvalt võimaliku lähtekogumi suurusest (ladude hulgast) on leitud töötajate arv nii ühe- kui ka kaheteguriliste võrrandite põhjal. Kuna erinevad töömahukuse mõjurid andsid ühele ja samale laole mõnevõrra lahkumineva teoreetilise töötajate hulga, valisime nendest soovitatavaks sellise, mille hälvete absoluutsumma ülejäänud variantidega võrreldes on minimaalne. Kahe variandi korral tuli piirduda aga nende aritmeetilise keskmisega.⁴

2. Lao aastakäibe ja töötajate arvu vaheline seos. Lähememisi viis on töömahukuse mõjurite kaudu arvutamise võrreldes eelistatum algandmete lihtsama kättesaamise ning väiksema arvutusliku mahu tõttu (näiteks pole tarvis lugeda ridade arvu lao väljamisdokumentidel, määrata ajakulu kauba väljaandmiseks ning leida suhtelisi näitajaid). Ka väljendab lao käibe koondatult paljude töötajate arvu tegurite mõju. Variantide valikuvõimaluse ning töötajate arvu dünaamika selgitamise eesmärgil tegime arvutused kolme ajaliselt lähedase perioodi lõikes: 1980., 1982. aasta ning ajavaheajaks 1980 - 1982 keskmine. Viimase kohta lisavariandi saamiseks on toidu- ja tööstuslaod jaotatud veel laoruumi keskmise suuruse, 100 m²-le laopinnale osaneva transpordivahendite hulga ning perspektiivselt kõlbliku pinna osakaalu alusel kahte rühma:

1) need, millele nimetatud näitajad ületavad vastavate ladude keskmisi;

2) ülejäänud, millele näitajad jäävad mainitud tase-
metest allapoole.

Sel viisil arvestasime koosseisu määramisel ka materiaalsel baasil.

Ka käivate alusel saadud teoreetilistest töötajate arvudest on normeerimise lähtesuuruseks valitud selline, mil-

---

⁴ Viimase kasutamist enama kui kahe variandi puhul ei saa pidada korrektseks, sest eriti väikese hulga variantide puhul võivad äärmuslikud tulemused keskmist tunduvalt mõjutada.

le hälvete absoluutsumma ülejäänud variantidega võrreldes on minimaalne.

Pidades silmas materiaalse huvitatuse tõstmisest olevat jõudlusreservi, on reaalne vähendada enama kui ühe töötajaga ladudes nii töömahukuse mõjurite kui ka käivete põhjal saadud keskseimat varianti 50 % ulatuses iga lao koosseisu poolt näidatud jõudlusreservist. Käivete ning töömahukuse tegurite alusel leitud lähtenäidu aritmeetiline keskmine, mille ümardame vastavalt tema suurusele kas 0,5 või 1,0-ni, on esialgseks normatiiviks. Kui töömahukuse tegurite põhjal polnud võimalik valida usaldusväärset varianti, jäi normeerimisel aluseks käibe kaudu leitud keskseim teoreetiline töötajate arv.

Arvestades ladude suurt hulka ning töötingimuste erinevust nendes, osutus vajalikuks objektiivsemate tulemuste saamiseks korrigeerida u. veerandil ladudest esialgseid normatiive. Täpsustamisel arvestasime tegeliku töötajate arvu dünaamikat ajavahemikul 1980 - 1982 ning juhtkonna arvamusi laokoosseisude kohta. Korrigeerimise tulemusena suurenes normatiivne töötajate arv kogumile tervikuna vaid kolme inimese võrra ehk 0,6 %. Korrigeeritud normatiivide kohaselt tuleks töötajate arvu vähendada 15-s ja suurendada kolmes organisatsioonis (tabel 1, veerg 9). Nimetamisväärselt saaks säästa tööjõudu Pärnu ja Viljandi kooperatiivide ladudes. Kogumis tervikuna on võimalik toime tulla 6,1 % vähema tööjõuga (1982. a. andmetel), suhteliselt enim ÜTE ladudes (11,5 %). Taaraladudes saab kokku hoida 9,8, toidu- ja pakkeladudes 4,9 ning tööstusladudes 4,8 % tegelikust töötajate arvust.

Saadud normatiivid pole pingelised, kuna tuli arvestada laotöö koormuse väga suurt muutlikkust (eriti nädalasiseselt) ja teatud tööjõureservi vajadust kõrgpingeperioodiks. Arvestades materiaalselt vastutust ning laotöö iseärasusi, pole võimalik inimesi tööle võtta mõneks päevaks või nädalaks.

Laotöötajate arvu edasine vähendamine on võimalik järgmisi asjaolusid arvestades.

1. Ladude materiaalse baasi tugevdamisel (uute laohoonete ehitamise ning tööde mehhaniseerimise taseme tõstmise teel). Laotöötajast pole tööde mehhaniseerimisega rahul 73,1 ning ruumide suurusega 66 %. Aktuaalseim on mainitud kitsaskohtade ületamine Valga ja Keila kooperatiivides.

Tabel 1

Kooperatiiviladude käibe dünaamika, tegelik ja normatiivne töötajate arv

Kooperatiiv	1982. a. 1980. aasta suhtes %			Keskmine töötajate arv 1982. aastal	Kvaliteetne normatiiv		Korrigeeritud normatiiv	Halve tegeliku suhtes ±	
	Tegelik käibe	Keskmine töötajate arv	Töömahukus		Töömahukuse teguri põhjal	Käibe mahu alusel		Absoluutne 1-18	Suhte- line %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Viljandi	107,2	103,2	96,3	81,6	76,5	71,4	76,5	+5,1	+6,3
Valga	108,4	94,7	87,4	48,0	47,0	52,1	46,5	+1,5	+3,1
Paide	114,1	104,9	91,9	55,9	54,5	56,4	54,0	+1,9	+3,4
Pärnu	123,7	106,5	86,1	59,0	48,0	43,5	51,0	+8,0	+13,6
Haapsalu	106,4	91,5	86,0	28,9	32,5	34,1	31,0	-2,1	-7,3
Jõgeva	105,8	101,9	96,3	36,9	34,0	32,7	34,5	+2,4	+6,5
Hiumaa	100,9	69,9	69,3	17,9	20,0	20,6	19,0	-1,1	-6,1
Tapa	110,4	107,2	97,1	29,8	26,0	28,2	27,5	+2,3	+7,7
Kilingi-Nõmme	105,6	110,1	104,3	17,5	15,5	15,8	16,0	+1,5	+8,6
Harju	112,8	96,7	85,7	47,5	44,0	42,5	44,0	+3,5	+7,4
Keila	132,2	125,1	94,6	31,4	28,5	30,2	28,0	+3,4	+8,3
Rapla	114,0	103,5	90,8	23,6	24,5	23,8	23,5	+0,1	+0,4
Põltsamaa	111,3	92,9	83,5	26,3	21,5	20,0	23,0	+3,3	+12,5
Abja	115,8	106,1	91,6	12,1	11,5	11,5	11,5	+0,6	+5,0
Tartu	107,9	105,0	97,3	27,1	23,5	20,2	23,5	+3,6	+13,3
Elva	113,4	103,6	91,4	17,3	15,5	16,0	16,5	+0,8	+4,6
Märjamaa	110,2	96,3	87,4	10,4	10,5	10,8	10,5	-0,1	-1,0
Põlva	141,3	103,2	73,0	9,7	9,0	9,0	9,0	+0,7	+7,2
Kooperatiivid kokku	112,7	101,0	89,6	580,9	542,5	538,8	545,5	+35,4	+6,1

2. Töötasustamise täiustamise teel. Laotöötaja keskmine kuupalk kõigub erisugustes laotüüpides vähe - u. 12 rubla piires. Ka laotöötajate ankeedivastused osutavad palga mitteolenevusele tööpingest. Nii on kõrge töökoormuse puhul keskmine palgahinne 2,04, vahelduva ja madala tööpingega ladudes aga vastavalt 2,02 ja 2,00 palli.⁵ Küsitluse põhjal asendub palgaga rahulolematuse osalise või täieliku rahuloluga, kui laokontingendi keskmine palk jõuab 160 rubla piiresse (praegu on jaekaubanduse keskmisest u. viiendiku madalam).

Silmas pidades vajadust rakendada laialdasemalt töö kvaliteedi hindamise süsteemi ning koosseisust 50,8 % jõudlusvaru, tuleb lugeda põhjendatuks sotsiaalse arengu plaanides preemia ennakkasvu palga suhtes (juurdekasvud kooperatiivide kõikides harudes 1985. a. 1980-nda suhtes vastavalt 17,9 ja 8,5 %).

Peale ülalmainitud tegurite on ladudes teisigi võimalusi jõudlusreservi täielikumaks rakendamiseks: näiteks töövõistluse täiustamine. Nagu näitavad ankeedivastused, ei tunneta 62,3 % ladude koosseisust sotsialistliku võistluse mõju töö tulemustele.⁶

Eespool toodud normatiivide arvutusest on välja jäänud vaid mõned väikesearvuliste ladudega organisatsioonid, nagu Räpina, Otepää ja Kohtla-Järve, mille töötajate arvu võiks normeerida kahel moodusel.

1. Kasutada analoogiat, s. t. leida juba normeeritud ladude hulgast normeeritavale laole käibe struktuurilt ja maksumuselt võimalikult lähedastele ladudele määratud töötajate arv. Kui selliseid normeeritud ladusid on mitu, selgitada nende normatiividest keskseim (mille hälvete absoluutsumma ülejäänutega on väikseim). Viimase võib võtta antud lao normatiiviks. Taoline moodus on iseenesest lihtne.

2. Arvutada kolme aasta keskmise käibemahu ja töötajate arvu baasil esitatud regressioonivõrrandite põhjal teoreetiline töötajate arv, mida korrigeerida 50 %-ga vastava laotüübi keskmisest jõudlusreservist (tabel 2).

---

⁵ Hinne arvatud kaalutud keskmisena 5-pallise skaala alusel: 1 - kuni 100; 2 - 101-130; 3 - 131-160; 4 - 161-190; 5 - 191 rbl. ja rohkem.

⁶ Andersen J. Arvamusi sotsialistlikust võistlusest. - Uut Kaubanduses, 1983, nr. 10, lk. 5.

Tabel 2

Regressioonivõrrandid ning jõudlusreservid
laotöötajate arvu normeerimiseks kolme aasta
keskmise andmetel

Laotüüp	Regressioonivõrrand	Pool mat. huvitatusest ole- nevast jõudlus- reservist %
1	2	3
I. TOIDULAOD		
Liha, kala, piim ja piimasaadused	$y_t = 1,424 + 0,0941x^7$	8
Bakaal- ja kondiitri- kaubad	$y_t = 1,1684 + 0,0985x$	6
Joogid	$y_t = 0,6722 + 0,375x$	7
Pakkekaubad	$y_t = 0,6982 + 0,0608x$	6
Ülejäänud (segasortimen- diga) toidulaod: aasta- käive kuni 1,0 milj. rbl.	$y_t = 0,9211 + 0,1657x$	7
- " 1,1 - 1,5 - "	$y_t = -3,3223 + 0,4698x$	7
- " 1,51 ja enam - "	$y_t = 2,1266 + 0,0598x$	7
ÕTE laod		
aastakäive kuni 1,0 milj. rbl.	$y_t = -0,4213 + 0,422x$	10
- " 1,1 milj. rbl. ja enam	$y_t = 1,3164 + 0,0643x$	10
II. TÖÖSTUSKAUBAD		
Kangad, valmisriided, trikootooted	$y_t = 0,7116 + 0,0982x$	
Raadio-, muusika- ja spordikaubad	$y_t = 2,2718 + 0,0548x$	8
Majatarbed, ehitusma- terjalid, tarbekeemia	$y_t = -0,0062 + 0,2668x$	5
Jalanõud	$y_t = 1,2549 + 0,135x$	4
Ülejäänud (segasortimen- diga) aastakäive kuni 0,75 milj. rbl.	$y_t = 0,901 + 0,1215x$	7
- " 0,75-1,0 milj. rbl.	$y_t = -1,889 + 0,5236x$	7
- " 1,1 - 1,5 - "	$y_t = -11,4 + 1,3204x$	7
- " 1,51 ja enam - "	$y_t = 0,7708 + 0,1136x$	7
III. TAARA:		
aastakäive kuni 2,0 milj. rbl.	$y_t = 1,303 + 0,0471x$	11
- " 2,1 ja enam milj. rbl.	$y_t = 0,5987 + 0,1056x$	11

⁷ Tegur x - ehk kolme aasta keskmine käive tuleb võtta sadades tuh. rublades (täpsusega 0,01).

Normatiivide arvutamine kombineeritud variantide (töömahukuse mõjurite ja käibe üldmahu) baasil on keerukas ning aeganõudev. Seda ning käibemahu ja kombineeritud variantide põhjal saadud tulemuste vähest lahkuminekut silmas pidades soovitame normeerimisel lähtuda üksnes käibemahust kui lihtsamast moodusest. Kolme aasta keskmised näidud on sellest lühema ajavahemikuga võrreldes eelistatumad, sest tasanduvad võimalikud suured hälbed käibemahus ning töötajate arvus üksikutel aastatel.

Mõlemad ülal soovitatud moodused võivad ka kummalgi viisil saadud tulemusi täpsustada või teineteist asendada, kui üks nendest (kas analoogia või regressiooniarvutused) annab ilmselt ebaloogilisi tulemusi.

О ВОЗМОЖНОСТЯХ НОРМИРОВАНИЯ ЧИСЛА РАБОТНИКОВ НА РАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНЫХ СКЛАДАХ

Я. Андерсон

Р е з ю м е

Учитывая уменьшения темпа прироста ресурсов рабочей силы, следует считать актуальным исследование по нормированию труда и в торговле. Ввиду того, что количество работников на складах зависит и от случайных величин, вычислены коэффициенты корреляции между числом работников и их факторами. Затем - при достаточной достоверности тех показателей - и уравнения регрессии. В итоге даны примерные нормативы для 209 складов 18 потребительских обществ системы ЭРСЮ. Выработаны модели исчисления количества работников для разных типов складов, опираясь на общий объем товарооборота тех складов.

Принимая в основу наименованные выше нормативы, можно сократить количество работников по сравнению с фактическим 1982 года на 6,1 % (всего 35 человек).

Дальнейшее уменьшение состава на складах должно пройти следующими основными путями: укрепление материально-технической базы складов, усовершенствование системы заработной платы, повышение эффективности социалистического соревнования и улучшение организации труда.

MATERIAALSE ERGUTAMISE FONDI VAHENDITE MOODUSTAMINE TARBIJATE KOOPERATIIVIDES

V. Järve

Tarbijate kooperatsiooni kaubandus-majandustegevuse maht kasvab pidevalt. Majandussidemed (süsteemisised ja -välised) laienevad ja muutuvad keerulisemaks. Teaduslik-tehniline progress kaubanduses kiireneb. Töötajate (tarbijate) materiaalne ja kultuuriline elatustase tõuseb, nende vajadused kasvavad. See kutsub esile kooperatiivorganisatsioonide juhtimise parandamise ja täiustamise vajaduse.

Selles protsessis on töötajate põhitöötasustamise kõrval tähtis koht nende täiendaval materiaalsel ergutamisel (premeerimisel). Preemia kui palga koostisosa on tähtis töötajate kollektiivse ja individuaalse materiaalse huvitatuse tõstmise stiimul plaannäitajate täitmiseks ja ületamiseks, töötulemuste tõhustamiseks, töökultuuri tõstmiseks. Sellest tuleneb vajadus premeerida töötajaid heade töötulemuste eest.

Nii põhipalga kui ka preemia aluseks on majanduslike ja nendega seotud ideoloogiliste tegurite ühtsus, mis kindlustab sotsialistliku ühiskonna töövilimeliste liikmete teadliku ja aktiivse osavõtu ühiskondlikust tööst, tööjõudluse tõstmisest. Premeerimise materiaalseks baasiks on ergutusfondi vahendid, nende moodustamise ja kasutamise korä. Need vahendid peavad olema nii suured, et nad stimuleeriks täielikult töötajate huvitatust kollektiivsete ja individuaalsete töötulemuste parandamiseks kehtiva premeerimissüsteemi alusel. See süsteem peab olema tundlik - premeerimisevahendite moodustamise näitajate alusel peavad vahendite eraldised ergutusfondi kas suurenema või vähenema olenevalt kollektiivide töötulemuste paranemisest või halvenemisest. Sellepärast on eriti tähtis premeerimisevahendite moodustamise näitajate valik: need peavad kajastama kollektiivide töösaavutusi, üksiktöötajate töö tulemuslikkust.

Kuni 1983. aastani olid nendeks näitajateks eraldi põhikaubanduse käive, kaasa arvatud kooperatiivkaubanduse hindadega põllumajandussaaduste käive, toitlustuskäive ja kasumisumma.

Käibe- ja kasumiplaanide alatäitmisel vähendati fondieraldiste arvestuslikku summat 4 % iga alatäitmise prot-

sendi eest iga fondimoodustamisinäitaja järgi. Üleplaani-
selt kasumilt arvestati premeerimisvahendeid fondi 50 % vä-
hendatud eraldusmäärade alusel.

Majandushoobade mõju tugevdamiseks kaubandustöö juh-
timisel, kooperatiivide vastutuse ja huvi suurendamiseks pre-
meerimisvahendite moodustamisel muudeti alates 1983.a. er-
gutusfondi vahendite moodustamise korda.

Erinevalt varem kehtinud korrast kehtestab ETKVL nüüd
kooperatiividele eraldusmäärad ergutusfondi vahendite moo-
dustamiseks:

- kogukäibelt (põhikaubanduse käive + kooperatiivkau-
banduse hindadega põllumajandussaaduste käive + toitlustus-
käive);
- kasumilt.

Ühtse eraldusmäärade kehtestamisega käibelt (kogukäi-
belt) antakse kooperatiivorganisatsioonidele senisest tun-
duvalt suuremad võimalused käibeeraldiste organisatsiooni-
siseseks diferentseerimiseks kaubandus-, toitlustus- ja va-
rumiskäibelt olenevalt konkreetsetest töötingimustest. Töö-
kollektiivide huvi suurendamiseks kasumimassi suurendamise
vastu lõpetati ka üleplaani kasumilt fondivahendite
moodustamine poole võrra vähendatud eraldusmäärade alusel.

Sellega suureneb kollektiivne ja individuaalne huvi-
tatus kasumimassi suurendamisest. Tingimustes, kus plaani-
liselt ja üleplaani käibelt ning kasumilt arvestatakse
vahendeid fondi ühesuguste eraldusmäärade alusel, nende
plaaninäitajate mittetäitmisel aga vähendatakse fondieral-
disi, võib nõrgeneda töötajate huvitatus pingeliste plaani-
ülesannete võtmiseks.¹ Seesugused negatiivsed ilmingud peab
ära hoidma premeerimisvahendite kasutamise mehhanism.

Ergutusfondi vahendite moodustamise korra muutmise
tõttu arvestati 1983. a. tarbijate kooperatiivides fondi va-
hendeid 241,4 tuh. rbl. rohkem, kui oleks arvestatud varem
kehtinud tingimustel. Seejuures arvestati 1983. a. ergutus-
fondi käibekulude arvel 5843,1 tuh. rbl., kasumi arvel 1081,7
tuh. rbl. ja muude allikate arvel 320,5 tuh. rbl., mis moo-
dustab 19 % nende töötajate töötasufondist kokku. Need kind-
lad stimuleerimisallikad peavad tagama isemajandamise ühe

---

¹ Madalate, kergestitäidetavate plaaninäitajatega või-
vad organisatsioonide töös kaasneda mitmesugused ebamajan-
duslikkuse nähud.

tähtsama printsiibi - töökollektiivide ja üksiktöötajate materiaalse huvitatuse finants-majandustegevuse kõrgetest lõpptulemustest.

Tarbijate kooperatiivides on ergutusfondi vahendid ja nende kasutamine viimastel aastatel suurenenud, välja arvatud 1982. a., mil kooperatiivide põhikaubanduse käibeplaan täideti 97,6 %. Samal ajal on ergutusvahendite kasutamise kasvutempo olnud mõnevõrra aeglasem kui nende moodustamise kasvutempo. Sellepärast on kiiresti kasvanud ergutusvahendite jääk aasta lõpuks ja igal aastal vähenenud nende kasutamise osatähtsus moodustatud vahendite ja nende aasta alguse jäägi summast. Seda kinnitavad järgmises tabelis esitatud andmed.

T a b e l 1

Materiaalse ergutamise fondi vahendite moodustamise ja kasutamise dünaamika ENSV tarbijate kooperatiivides 1980 - 1983

Aasta	Kasvutempod eelmise aasta suhtes %					Kasutatud, % -des arvestatud, mujalt saadud ja aasta alguse jäägi summast
	Jääk aasta alguseks	Arvestatud ja muu sissetulek	Arvestatud ja muu sissetulek koos jäägiga aasta alguseks	Kasutatud ja muu väljaminek	Jääk aasta lõpuks	
1980	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	75,1
1981	109,7	105,8	106,7	104,4	113,8	73,4
1982	113,6	93,6	98,3	94,6	108,4	70,7
1983	108,4	110,9	110,2	109,6	121,0	70,2

1983. a. oli, võrreldes 1980. a-ga fondi vahendite jääk aasta alguseks suurenenud 35,2 %, nende arvestatud ja muu sissetuleku summa 9,8 %, kasutamise ja muu väljamineku summa 8,2 %, vahendite jääk aasta lõpuks aga 37,7 %.

Ergutusvahendite kasutamise aeglasem kasvutempo võrreldes nende moodustamise kasvutempoga ja kasutatud vahendite osatähtsuse iga-aastane vähenemine moodustatud vahendite ja aasta alguse jäägi summast on viinud nende vahendite aasta lõpujäägi kiirele suurenemisele.

Niisugused tendentsid osutavad puudustele ergutusfondi vahendite moodustamise ja kasutamise mehhanismis, koopera-

tiivide töö hindamise näitajates, nende vähesele mõjule fi-
nantstulemuste parandamisel.

NSVL Ministrite Nõukogu 1979. a. 12. juuli määrus nä-
gi ette materiaalse ergutamise fondi vahendite moodustamise
ja kasutamise mehhanismi olulise ümberkorraldamise kõigis
rahvamajandusharudes. Selle dokumendi olemus seisneb selles,
et materiaalne ergutamine tuleb viia otsesesse sõltuvusse
töö efektiivsusest ja kvaliteedist, planeerimiseannete täit-
misest ja organisatsioonide (ettevõtete) finants-majandus-
tegevuse tulemustest.

Ergutusfondi vahendite moodustamine ja kasutamine peab
rajanema niisugustel näitajatel, mis orienteeriksid kollek-
tiive ja üksik töötajaid kõrgete lõpptulemuste saavutamisele.
On ilmne, et kaubandusorganisatsioonide töötulemuste
hindamise põhinäitajad - kaubakäibe ja kasumi maht kui er-
gutusvahendite moodustamise alus - ei kajasta küllaldaselt
majandamise efektiivsust, tööjõu-, materiaalse ja finants-
ressurside kasutamise ratsionaalsust. Puuduste tõttu pla-
neerimise astetemis ei ole käibe- ja kasumiplaanide täitmi-
ne alati täielikult kooperatiivi kollektiivi teene. Välis-
tatud pole ka see, et kooperatiivides, kus ei teki deta ergu-
tusfondi moodustamise aluseks olevaid näitajaid, kasutatakse
se paremini kõiki ressursse, on hea töökorraldus, kõrgem ära-
nõtkonna teenindamise kultuur ja kvaliteet ning kollektiivi
tõppande on suurem kui kooperatiivides, mis teidavad ja üle-
tavad vahendite moodustamise näitajaid. Sellist järeldub, et
ergutusfondi vahendite maht võib kehivates tingimustes sõl-
tuda mitte ainult kollektiivsest ja indiviidualsest tööpa-
nusest, vaid ka vastavate näitajate planeerimisest tasemest.
On selge, et niisugustes tingimustes kollektiivide ja üksik-
siksikute tööpanused ei ole tasakaalus nende materiaalse
ergutamise määrtega. Kasumimassi saab suurendada (kasumi-
plaanid täita) ka tarbijaskonna kaubandusliku teenindamise
kultuuriga ja kvaliteediga seotud kulude kokkuhoiu arvel.
Nende kulude põhjendamata kokkuvõid võib tarbijate huvide
kitsemisele, et täielikult vastolus kaubandustegevusele
esitatavate nõuetega, selle edasistarendamise suundadega. Kõik
see viitab kasumi kui ergutusfondi vahendite moodustamise
alusnäitaja puudustele. Kasumit on hindamiskäitajana ots-
tarbekam kasutada seotatult teiste näitajatega, mis võima-
likult täielikult kõrvaldaksid temale omased puudused.

Sellepärast on ergutusfondi vahendite moodustamise kün-

ra parandamise peasuunaks fondi näitajate koostise täiustamine ja optimeerimine selleks, et fondi vahendite suurus sõltuks täielikult iga konkreetse kooperatiivi ja ettevõtte tööd võimalikult täielikult iseloomustavatest põhiteguritest. Väga tähtis on, et fondi moodustamise vahendite koostis soodustaks ja mõjutaks kõigi töötajate materiaalse huvi ja vastutuse suurenemist, juhtivtöötajate vastutust kaubandustegevuse intensiivistamise, kaubandus- ja teeninduskultuuri tõstmise eest.

Materiaalse ergutamise süsteemi tagasimõju tunduvaks tugevdamiseks tarbijate kooperatiivide finants-majandustegevuse tähtsamatele külgedele on otstarbekas lülitada ergutusvahendite moodustamise näitajate koostisse tulenevalt konkreetsetest töötingimustest kas põhinäitajatena või neid korrigeerivate näitajatena tööjõudlus (selle kasv), rentaablus, fonditootlus, käibekulude sääst, oma käibevahendite suurenemine, käibe hõlvatus elanikkonna ostufondiga jne.

Kuna fondi moodustavate näitajate suur arv muudab ergutusvahendite moodustamise mehhanismi keeruliseks, on otstarbekas täiendada nende näitajate koostist vaid niisugusega, mis kajastaksid töökulutuste intensiivsuse ja kvaliteedi kasvu.

Nendeks näitajateks on eelkõige kaubandustöötajate jõudluse näitaja, mis iseloomustab eelkõige käibemahu suurendamist elavtöö ratsionaalsema kasutamise, töö parema organiseerimise, töömahukate protsesside mehhaniseerimise ja progressiivsete teenindusvormide rakendamise (nende kasutamisel esinevate tõsiste puuduste likvideerimise) teel. Praegu ergutusvahendite suurus tööjõudlusest ei sõltu, sest käibemahu suurendamine (käibeplaanide täitmine) on võimalik ka töötajate arvu suurendamise teel. Seejuures ei ole kasumi vähenemise mõju ergutusvahendite suurusele töötasukulude suurenemise tõttu märgatav, sest üle 80 % nendest vahenditest moodustatakse käibemahu alusel.

Tundub, et otstarbekas on kasum kui fondi moodustav näitaja asendada rentaabluse näitajaga. Seletatav on see eelkõige sellega, et kasumi absoluutsuurus ei iseloomusta kaubandustöö intensiivsust ega või sellepärast olla kaubandustegevuse efektiivsuse hindamise aluseks. K. Marx on öelnud, et rikkuse määra (taset) ei mõõdetata produkti suurusega, vaid lisaproducti suhtelise suurusega². Erinevalt kasumist ise-

² Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 23, с. 240.

loomustab kasumi ja käibe suhtena leitav rentaabluuse näitaja vahendite kasutamise ja kauba realiseerimiskulude ökonoomsuse taset tunduvalt sügavamalt. Rentaabluus on üldistav näitaja, milles kajastuvad kaubandusorganisatsioonide töö kõik kvantitatiivsed ja kvalitatiivsed küljed (käibe maht ja struktuur; kulud, sealhulgas ebamajanduslikud kulud ja kahjud jne.) ja mis peamine - majandamise intensiivsus, s. o. millise kaubandustegevuse mahu juures kasum saadakse. Rentaabluuse taseme kasv eeldab kasumi suurendamist mitte igal viisil, vaid kõigi ressursside ratsionaalse kasutamise teel. Seejuures tuleb rõhutada, et kasumi näitaja asendamine rentaabluusega ei vähenda kaubandustöötajate huvi kasumiplaani täitmise ja kasumimassi suurendamise vastu, sest kasum on direktiivne näitaja; rentaabluuse tase sõltub kasumi suurus-
sest; kasum jääb endiselt ergutusfondi vahendite moodustamise allikaks. Sellega seonduv materiaalse ergutuse fondi vahendite moodustamine otseselt rentaabluusega, kaudselt aga kasumiga.

Nende soovitude ja arvamuste realiseerimine soodustab iga töötaja panuse täpsemat arvestamist ja tasustamist kooperatiivkaubanduse efektiivsuse tõstmisel.

ОБРАЗОВАНИЕ СРЕДСТВ ФОНДА МАТЕРИАЛЬНОГО ПОощРЕНИЯ В ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ ОБЩЕСТВАХ

В. Ярве

Резюме

Материальной базой премирования работников являются средства фонда материального поощрения. Вопросы совершенствования порядка образования этих средств являются по-прежнему актуальными. Главным направлением улучшения порядка образования средств фонда материального поощрения является совершенствование и оптимизация состава показателей образования этих средств так, чтобы их размер зависел бы полностью от основных факторов, наиболее полно характеризующих работу каждого потребобщества. Чрезвычайно важно также, чтобы состав показателей образования средств поощрения способствовал и воздействовал бы увеличению материальной заинтересованности и ответственности всех работников, ответственности руководящих работников за интенсификацию торговой деятельности, повышение культуры торговли и обслуживания. Думается, что в состав фондообразующих показателей, в зависимости от конкретных условий работы, следует включить основные или их корригирующие показатели: производительность труда (ее рост), рентабельность, фондоотдача, экономия издержек обращения, рост собственных оборотных средств, охват покупательских фондов населения розничным товарооборотом.

KAUBAVARUDE KASUTAMISE EFEKTIIVSUS
ETKVL RAJONIDEVAHELISES TALLINNA KAUBANDUSLIIGUS
BAASIS JA SELLE TEENINDUSPIIRKONNAS

V. Loodmaa

Kaubakäibe pidevalt suurenedes muutub kaupade liikumine tootjalt tarbijani üha keerulisemaks, sest laieneb kaupade sortiment, tootmine kontsentreerub ja spetsialiseerub. Keerulisemaks on muutunud ka kaubavarude õige paigutamine hulgi- ja jaelülisse. Käesoleval ajal on eesmärgiks võimalikult suurte kaubakoguste koondamine hulgilülisse, et mitte koormata jaelüli kaupade kogumise, sorteerimise ja sortimendi formeerimise funktsioonidega. Lähtudes sellest, pöörati NLKP XXVI kongressil tähelepanu vajadusele rakendada abinõusid kaubavarude kontsentreerimiseks peasjalikult hulgi-kaubanduse süsteemis, seati ülesanne tõsta hulgi-kaubanduse vastutust kaupluste häireteta varustamise eest vajalikus sortimendis kaupadega.

ETKVL-i süsteemis hoiustati 1983. a. keskmiselt 187,3 miljoni rubla ulatuses normaalhoiuajaga kaubavarusid, milledest 63,9 % paiknesid tarbijate kooperatiivides ja 36,1 % rajoonidevahelistes kaubabaasides. Tunduvalt alla süsteemi keskmise oli Tartu Rajoonidevahelise Kaubabaasi kaubavarude osatähtsus (26,7 %) tema poolt teenindatava piirkonna kaubavarudes. Teeninduspiirkonna kaubavarude kontsentreeritus rajoonidevahelisse hulgi-kaubandusse oli kõige kõrgem Rakvere Rajoonidevahelises Kaubabaasis (48,3 %) ja Võru Rajoonidevahelises Kaubabaasis (47,2 %). Rajoonidevahelises Tallinna Kaubandusliigus Baasis paiknes 1983. a. 37,8 % teeninduspiirkonna koguarudest, mis võrreldes 1981. a-ga on 1,1 % vähem. Eriti on kaubandusliku baasi osatähtsus vähenenud puuvillase riide (-11,9 %), villase ja siidriide (-4,4 ja -2,5 %), linase riide (-13,1 %) ja trikoopesu (-4,8 %) puhul.

Kaubavarude kasutamise efektiivsuse väljaselgitamiseks on otstarbekas kasutada selliseid käibekiiruse näitajaid nagu käibevälde ja käibe varumahukuse koefitsient. Lisaks nendele näitajatele iseloomustab kaubavarude olukorda mingi ajavahemiku jooksul ka maksimaalne kaubavarude kõikumise koefitsient, s. t. jagades teatud ajavahemiku maksimaalse kaubavaru perioodi minimaalse kaubavaru omaga, avaneb võimalus hinnata suurimaid kaubavarude muutumisi ajavahemiku jooksul

ning vaadelda, kas kaubavarude täienemine on rütmiline või mitte.

Kasutades Rajoonidevahelise Tallinna Kaubandusliku Baasi ja tema teeninduspiirkonda kuuluvate tarbijate kooperatiivide 1981. ja 1983. a. andmeid kaubavarude kohta, selgus et Rajoonidevahelises Tallinna Kaubanduslikus Baasis suurenes nii toidu- kui ka tööstuskaupade käibevälde aastatal 1981-1983 12 päeva võrra ning käibe varumahukuse koefitsient 0,035 rubla võrra. Samuti suurenesid nii käibevälde kui ka käibe varumahukuse koefitsient kõikides teeninduspiirkonna tarbijate kooperatiivides: näit. Märjamaa TK-s vastavalt 19 päeva ja 0,046 rubla võrra; Tapa TK-s 18 päeva ja 0,036 rubla võrra; Kilingi-Nõmme TK-s 12 päeva ja 0,034 rubla võrra. Käibevälte ja käibe varumahukuse koefitsiendi suurenemist tervikuna on põhjendanud eelkõige nimetatud näitajate kasv tööstuskaupadel, kusjuures toidukaupade osas olulist nihet märgata ei ole. Maksimaalse kaubavaru suurus võrreldes minimaalsega oli 1983. a. võrreldes 1981. a-ga Rajoonidevahelises Tallinna Kaubanduslikus Baasis ja selle teeninduspiirkonnas vähenenud, mis näitab, et kaubavarude täiendamine on muutunud rütmiliseks.

Käibevälte suurust, tema muutumist mõjutavad keskmised kaubavarud ja käive, nende suurus ja dünaamika. Olulist mõju käibevälte suurusele avaldab ka käibe struktuur. Selle mõju väljatoomiseks kasutame struktuurinihete indeksi:

$$I_{kv}^{str.n.} = \frac{K_v o \cdot r_m 1}{K_v o \cdot r_m o} ,$$

- kus $I_{kv}^{str.n.}$ - käibevälte struktuurinihete indeks,
 $K_v o$ - käibevälde baasiperioodil,
 $r_m 1$ - kaubakäibe struktuur aruandeperioodil,
 $r_m o$ - kaubakäibe struktuur baasiperioodil.

Selgub, et toidukaupade osatähtsuse suurenemine kaubakäibes toob endaga kaasa käibevälte vähenemise. Uurides 1983. ja 1981. a. andmetel Rajoonidevahelise Tallinna Kaubandusliku Baasi teeninduspiirkonna tarbijate kooperatiivide kaubakäivate struktuuri, ilmneb, et seoses toidukaupade osatähtsuse kasvuga käibes kaasnes kõikides tarbijate kooperatiivides, v. a. Paide RTK ja Keila TK, käibevälte vähenemine. Rajoonidevahelises Tallinna Kaubanduslikus Baasis vähenes eespoolnimetatud perioodil toidukaupade osatähtsus kaubakäibes

0,8 %, mistõttu suurenes käibevälde 0,2 %.

Eriti selgelt ilmneb rajoonidevahelise kaubabaasi tähtsus tarbijate kooperatiivide varustamisel kaupadega, kui võrrelda kaubagruppe, mis osadesse tarbijate kooperatiividesse saavad rajoonidevahelise kaubabaasi kaudu, osadesse aga teistelt hankijatelt. Kõrvutades käibekiiruse näitajaid, selgub, et kaubagruppide puhul, mis saabusid Tallinna Kaubandusliku Baasi vahendusel teeninduspiirkonna tarbijate kooperatiividesse, oli käibevälde väiksem 12 päeva võrra ning käibe varumahukuse koefitsient 0,031 rubla võrra kui teistelt hankijatelt saanud kaubagruppidel.

Käibevälte muutumine toob omakorda kaasa rahaliste vahendite vabanemise või kinnikülmutamise. Selle mõju esiletõstmiseks kasutame käibevälte indeksit:

$$I_{kv} = \frac{K_{v1} \cdot m_1}{K_{v0} \cdot m_1} = \frac{\bar{V}_1}{K_{v0} \cdot m_1},$$

- kus I_{kv} - käibevälte indeks,
 K_{v1} - käibevälde aruandeperioodil,
 K_{v0} - käibevälde baasiperioodil,
 m_1 - aruandeperioodi ühe päeva keskmine käibe,
 $\bar{V}_1$ - aruandeperioodi keskmised varud.

Käibevälte muutumine (suurenemine) aastatel 1981 - 1983 nõudis kogu piirkonna tarbijate kooperatiividelt täiendavaid rahalisi vahendeid kaubavarudesse 8026,6 tuhande rubla ulatuses. Rahalisi vahendeid ei vabanenud üheski tarbijate kooperatiivis. Suurim rahaliste vahendite kinnikülmutamine kaubavarudesse oli Pärnu TK-s (1288,9 tuh. rbl.), Paide RTK-s (1172,3 tuh. rbl.), Haapsalu RTK-s (1123,7 tuh. rbl.) ja Rapla TK-s (1000,2 tuh. rbl.).

Toodud näidete ja analüüsi varal võib väita, et kaubavarude kasutamine Rajoonidevahelises Tallinna Kaubanduslikus Baasis ja tema teeninduspiirkonnas on senini olnud küllaltki ebaefektiivne. Teoreetiliselt peab vastavalt Wilsoni valemile "kaubavarude kasvutempo = $\sqrt{\text{jaekäibe kasvutempo}}$ ", s. t. kaubavarude kasvutempo peaks olema madalam kui jaekäibe kasvutempo. Tegelikult on olukord kujunenud viimastel aastatel vastupidiseks. Edaspidi oleks vaja rakendada kaubavarude efektiivsemaks kasutamiseks järgmisi meetmeid:

1) kaubavarude planeerimise korra täiustamine, tellida ainult selliseid kaupu, mis vastavad elanikkonna nõudlustele;

2) ühtse katkematu kontrollüsteemi loomine kaubavarude seisundi üle kõigis kaupade liikumise lülides;

3) elanikkonna nõudluse uurimise kvaliteedi tõstmine, mille alusel tootmisettevõtted võiksid kiiresti reageerida nõudmise muutustele.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТОВАРНЫХ ЗАПАСОВ НА
ТАЛЛИНСКОЙ МЕЖРАЙОННОЙ ТОРГОВОЙ БАЗЕ ЭРСПО
И В РАЙОНЕ, ОБСЛУЖИВАЕМОМ ЕЮ

В. Лоодмаа

Р е з ю м е

В настоящее время розничный товарооборот характеризуется снижением роста его темпов. Так как объем розничного товарооборота является самым существенным фактором, влияющим на объем товарных запасов, в XI-ой пятилетке рост объема товарных запасов был очень высокий. В связи с необходимостью повысить эффективность использования товарных запасов в настоящее время обращают особое внимание на развитие оптовой торговли. В данной работе исследуют эффективность использования товарных запасов на Таллинской межрайонной торговой базе ЭРСПО и в районе, обслуживаемом ею.

KAUBANDUSE KOMPLEKSNE RATSIONALISEERIMINE

H. Lindre

NKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu määruse "Abinõudest kaubanduse edasiarendamiseks ja elanike kaubandusliku teenindamise parandamiseks üheteistkümnendal viisaastakul" täitmiseks koostatakse ja viiakse igas oblastis, krais, autonoomses vabariigis ja oblastilise jaotuseta liiduvabariigis, samuti igas linnas ellu kaubanduse ratsionaliseerimise territoriaalsed harukondadevahelised kompleksprogrammid.

Regiooni harukondadevaheline kaubanduse ratsionaliseerimise kompleksprogramm kujutab endast kaubanduse ratsionaliseerimise ülesannete ja meetmete ühtset süsteemi, mis on seotud omavahel ressursside, täitjate ja täitmise tähtaegade ning mis töötatakse välja viisaastaku kohta aastate kaupa.

Kompleksprogrammide eripära seisneb selles, et neil on komplekselt ühendatud kaubanduse tehnilise ümbervarustamise ja juhtimise täiustamise meetmed, mis kokkuvõttes on suunatud tehnilise progressi kiirendamisele kaubanduses. Seejuures on meetmed omavahel tihedas seoses ja neid ei saa praktiliselt üksikult rakendada.

Harukondadevaheline lähenemine kaubanduse ratsionaliseerimise küsimuste lahendamisele võimaldab mobiliseerida selleks kõigi antud regioonis asuvate rahvamajandusharude, eelkõige aga nende rahvamajandusharude jõude ja vahendeid, kes vahetult võtavad osa kaubaliikumisest ja kaubanduse materiaal-tehnilise baasi edasiarendamisest.

Territoriaalsete harukondadevaheliste kaubanduse ratsionaliseerimise kompleksprogrammide väljatöötamine regioonides toimub NSV Liidu Kaubandusministeeriumi ja Tarbijate Kooperatiivide Keskliidu kinnitatud ning NSV Liidu Riigiplaani ja Teaduse ja Tehnika Riikliku Komiteega kooskõlastatud meetodilise juhendi alusel.

Kompleksprogramm ehitatakse üles järgmiste printsiipide alusel:

- programmi koostamise ja realiseerimise juhtiv osa kuulub vastava regiooni nõukogude organile;
- programmi ülesanded ja meetmed laienevad kõikidele regioonis asuvatele riikliku kaubanduse ettevõtetele, sõl-

tumata nende ametkondlikust alluvusest ja vastastikusel seoses olevate küsimuste lahendamisel ka kooperatiivkaubanduse ettevõtetele;

- programmi ülesanded ja meetmed laienevad tööstus- ja teiste regioonis paiknevate rahvamajandusharude ettevõtetele;

- tsentraliseeritud ülesanded ja meetmed, mis töötatakse välja üleliiduliste ja vabariiklike ministriumide tasemel, seostatakse nende regioonis asuvate ettevõtete ülesannete ja meetmetega;

- kaubanduse materiaal-tehnilise baasi edasiarendamiseks ja elanike kaubandusliku teenindamise täiustamiseks suunatud materiaalsete, finants- ja tööjõuressursside ratsionaalseks kasutamiseks kontsentreeritakse nad antud regiooni piires;

- kaubanduse harukondadevahelise ratsionaliseerimise kompleksprogrammi ülesanded ja meetmed koordineeritakse regiooni teiste territoriaalsete sihtprogrammide ning majanduse ja sotsiaalse arengu plaanidega.

Vastavalt meetodilistele juhenditele langeb kaubanduse ratsionaliseerimise kompleksprogrammide väljatöötamise raskuspunkt NSV Liidu Kaubandusministeeriumi süsteemi organisatsioonidele ja ettevõtetele, kellele laienevad kõik programmi lülitatud ülesanded ja meetmed. Seepärast on programmide peamisteks väljatöötajateks autonoomsete ja liiduvabariikide kaubandusministeeriumid ning rahvasaadikute nõukogude täitevkomiteede kaubandusvalitsused, kes koos vastava regiooni plaanorganiga peavad ühendama kõikide täitjate jõupingutused programmi väljatöötamisel.

Programmide väljatöötamine toimub autonoomsete vabariikide ja liiduvabariikide ministrite nõukogude, oblastite ja linnade rahvasaadikute nõukogude täitevkomiteede üldjuhendamisel. Peale programmi kinnitamist nõukogude organi poolt loetakse see vastava regiooni majanduse ja sotsiaalse arengu plaani koostisosaks.

Programmis ettenähtud tööde koordineerimiseks riikliku kaubanduse ja teiste rahvamajandusharude ettevõtete vahel moodustatakse autonoomsete vabariikide ja liiduvabariikide ministrite nõukogude, oblastite, kraide rahvasaadikute nõukogude, üksikjuhtudel ka linnade rahvasaadikute nõukogude juurde kaubanduse kompleksse ratsionaliseerimise ametkondadevahelised nõukogud.

Riikliku kaubanduse kompleksset ratsionaliseerimist üleliidulises ulatuses juhib ja koordineerib NSV Liidu Kaubandusministeeriumi Teaduse ja Tehnika Peavalitsus.

Tarbijate kooperatsiooni süsteemis toimub kaubanduse kompleksne ratsionaliseerimine Tarbijate Kooperatiivide Keekliidus välja töötatud ja kinnitatud metoodilise juhendi alusel.

Tarbijate kooperatsiooni kaubanduse ratsionaliseerimise kompleksprogrammidesse lülitatakse riiklike kaubandusorganisatsioonidega koostöö küsimused, mille üheskoos lahendamine võimaldab anda suuremat rahvamajanduslikku efekti. Siia kuulub paralleelsi vältimine riikliku ja kooperatiivkaubanduse ettevõtete tegevuses linnades, linnade jaekaubandusvõrgu ratsionaalne spetsialiseerumine, ühtsete tsentraalsete pakettehhide, poolfabrikaatide tootmistehhide ja kaubandustehnika remonditehhide organiseerimine jt.

Ühtseks lähenemiseks kaubanduse harukondadevaheliste ratsionaliseerimise kompleksprogrammide väljatöötamisele on oluline, et kõik need sisaldaksid ühesuguseid põhijaotusi.

Sellest lähtudes töötatakse programmid välja kuues osas:

- 1) uue tehnoloogia juurutamine kaupade veol, hoidmisel ja müügil taarasisustuse kasutamisega;
- 2) jaekaubandusvõrgu struktuuri paigutuse täiustamine, eesrindlike müügimeetodite ja ostjatele lisateenuste osutamise juurutamine;
- 3) laomajanduse efektiivne kasutamine ja edasiarendamine ning kaubavarustuse täiustamine;
- 4) ühiskondliku toitlustamise ettevõtete võrgu edasiarendamine, tootmise efektiivsuse ja elanike teenindamise taseme tõstmine;
- 5) kaubanduse juhtimise täiustamine;
- 6) kaadri ettevalmistamise parandamine.

Suur tähtsus programmi väljatöötamisel on esimesel üritustekompleksil, sest just sellega luuakse alus jae- ja hulgikaubanduse tehniliseks ümberkorraldamiseks, raskete ja tömahukate tööde mehhaniseerimiseks.

Tööde mehhaniseerimise tase kaubanduses on tunduvalt madalam kui teistes rahvamajandusharudes. Laadimistöodega kaubanduses on seotud üle 800 tuhande transporditöölise ja u. 500 tuhat abitöölist.

NSV Liidu Kaubandusministeeriumi andmetel on kaupade laadimistöode aastamaht kaubandusministeeriumi süsteemis 1,5

miljonit tonni. Liikumisel tootmisettevõttest tarbijateni laaditakse kaubad 15 - 20 korda ümber. Toidukauplustes, mille päevane kaubakäive on 10 tuhat rubla, realiseeritakse päevas u. 20 tonni toidukaupu, mis tuleb mitu korda ümber paigutada.

Üheks tähtsamaks meetmeks, mis kindlustab kaupade laadimistööde mehhaniseerimise kaubaliikluses, on taarasisustuse, kaubaaluste ja pakettide ning tõste-transpordimehhanismide kasutamine.

Eriti efektiivne kõigile kaubaliiklusest osavõtjatele (tööstusettevõtte - hulgibaas - transport - kauplus) on kaubaliikluses taarasisustuse tehnoloogia ulatuslik juurutamine. See võimaldab täielikult mehhaniseerida kaupade laadimistöid, järsult vähendada transporditööliste arvu ja parandada kaubanduse ja autotranspordi põhivahendite kasutamist. Selleks on vaja aga lahendada palju küsimusi: tagada toidukaupade fassimine täielikult tööstuses või äärmisel juhul kaubandusorganisatsioonide ladude spetsiaalsetes pakettsehhides, taarasisustuse tehnoloogia rakendamiseks rekonstrueerida olemasolevaid ja ehitada uusi kauplusi, organiseerida standardiseeritud taarasisustuse tootmist ja remonti, varustada kaubandus vajalikul hulgal tõste- ja transpordiseadmetega, luua töökindel dispetsitalitus ning lahendada palju teisi tehnoloogilisi, organisatsioonilisi ja majanduslikke küsimusi, mis peavad olema tagatud materiaalselt ja rahalistel vahenditega. Kõik see nõuab lähematel aastatel suuri jõupingutusi ja aega. Seetõttu tuleb taarasisustuse tehnoloogiat levitada läbimõeldult, arvestades iga üksiku linna ja regiooni võimalusi. Otstarbekas on alustada esmajärjekorras selvehallidest ja suurematest universaalse sortimendiga toidukauplustest.

Seisuga 01. jaanuar 1983. a. rakendati riiklikus kaubanduses taarasisustust 5149 toidukaupluses. XI viisaastaku lõpul evitatakse ainuüksi Balti liiduvabariikides taarasisustuse tehnoloogiat u. 1000 kaupluses, näit. Klaipeda peab taarasisustuse juurutamine toidukaupluste kaubandusvarustuses hõlmama 90 - 95 %.

NSV Liidu Kaubandusministeeriumi Teaduse ja Tehnika Peavalitsuse ja Üleliidulise Kaubanduse Konjunktuaari ja Teadusliku Uurimise Instituudi kaubanduse ratsionaliseerimise kompleksprogrammide analüüsi andmetel peab XI viisaastakul taarasisustuse juurutamine andma 80 miljonit rubla ja tsent-

raliseeritud fassimine 55 miljonit rubla majanduslikku efekti.

Teises üritustegrupis on eriline tähtsus linnade jaekaubandusvõrgu arengu- ja paiknemiskeemide koostamisel või korrigeerimisel, milleta ei ole võimalik otstarbekalt kaubandusettevõtteid ehitada, rekonstrueerida ega ümber spetsialiseerida.

Jaekaubandusvõrgu edasiarendamisel pööratakse eelkõige tähelepanu olemasoleva jaevõrgu rekonstrueerimisele, tehnilisele ümberseadmestamisele, kauplusetüüpidele konkreetsete tehnoloogiliste mudelite väljatöötamisele ning jaevõrgu spetsialiseerimisele.

NSV Liidu Kaubandusministeerium loeb üheks lähemate aastate esmaülesandeks selvehalli tüüpi kaupluste arvu suurendamist toidukaupluste ümberseadmestamisega selvehallideks. Viimased peavad kindlustama elanike teenindamise põhiliste toidukaupadega ja iga päev nõutavate tööstuskaupadega igas elamutsoonis 500 - 800 m raadiuse piires.

1983. aasta algul oli meie maal üle 600 selvehalli. XI viisaastaku lõpuks peab nende arv suurenema 380 võrra.

Jaevõrgu spetsialiseerimise üheks eesmärgiks on olemasoleva kaubanduspinna optimaalne kasutamine. Raadiod, telerid, külmkapid, elektrimasinad ja -seadmed tuleb kontsentreerida piiratud arvuga spetsialiseeritud kauplustesse, garderoobikaubad aga kaubamajadesse ja suurtesse tarbimiskompleksidega kauplustesse.

Suuremõtmelisi kaupu soovitatakse müüa näidiste järgi ning kaubad toimetada ostjatele koju otse tööstusettevõtetest või hulgiladudest. XI viisaastaku lõpuks on plaanitud niisuguste kaupluste arv viia 610-ni.

Erilist tähelepanu pööratakse lastekaupade kaupluste võrgu edasiarendamisele. Progressiivseks müügimeetodiks on ja jääb selvemüük. Selvekäibe osakaal kaubandusministeeriumi süsteemis oli 1983. aasta algul 55 %, sealhulgas toidukaupade käibes 46,8 % ja tööstuskaupade käibes 54,2 %.

Paremaid näitajaid selvemüügi edasiarendamisel on saavutanud järgmised liiduvabariigid: Moldovaavia 68,4 %, Valgevene 67,5 %, Leedu 67,4 % ja Eesti 62,7 %.

Antud üritustegrupis määratakse kindlaks ülesanded ka toidukaupade ettetellimiste kaupluste ja komisjonikaupluste võrgu väljaarendamiseks, samuti kolhoositurgude ehituse, rekonstrueerimise ja heakorrastuse ülesanded.

Kolmas üritustegrupp sisaldab uute üldkaubaladude, külmhoonete, köögivilja- ja kartulihoidlate ehitamist ning olemasolevate rekonstrueerimist, progressiivse tehnoloogia rakendamist kaupade hoidmisel, töötlemisel ja kauplustesse toimetamisel; kaupluste pideva ja rütmilise varustamise süsteemi ja eesrindliku ladustamistehnoloogia evitamist; ladude varustamist moodsa tehnikaga; kaubavarude kontsentreerimist jt. hulgikaubanduse arendamise ja täiustamise küsimusi.

Seisuga 01. jaanuar 1983. a. moodustas üldkaubaladude pind 25,3 miljonit ruutmeetrit, sellest kuulus vaid 6,6 miljonit ruutmeetrit hulgikaubandusele, ülejäänud 18,7 miljonit ruutmeetrit aga jaekaubandusele. Kompleksprogrammide analüüsi andmetel kasvab XI viisaastakul üldkaubaladude pind 2,5 miljoni ruutmeetri, jaotuskülmhoonete maht 55 tuhande tonni ja kartulihoidlate maht 1800 tuhande tonni võrra.

Tehniline progress on hulgikaubanduses veel algeline, enamikus ladudes on säilinud raske käsitsitöö. Suurt abi ladude varustamisel mehhanismidega kaupade ladustamiseks ja transportimiseks ning metallstellaazide valmistamisel võivad osutada kohalikud tööstusettevõtted.

Jaevõrgu-kaubavarustuse parandamise meetmed peavad kindlustama lühema tee kaupade liikumisel tootmisettevõttest kauplusesse ning kaupade maksimaalse ettevalmistamise jaemüügiks. Eriti aktuaalne on selle probleemi lahendamine selvehallidele. Progressiivse tehnoloogia juurutamine kaupade kohaleveol ja müügil taarasisustuses ning jaotusladude moodustamine võimaldavad kindlustada kaubasortimendi stabiilsuse, kaupade ettevalmistamise müügiks ja kauplustele vajalikus koguses kaupade range graafikujärgse kohaleveo. Pidev ja rütmiline kaubavarustus võimaldab vähendada kaupade müügiks ettevalmistamise ja laoruumide pinda ning suurendada kaubanduspinna osakaalu 50 - 55 %-ni kaupluse üldpinnast.

Ratsionaalne kaubavarustuse organiseerimine nõuab ka ülelinnalist või regioonilist dispetsitalitlust ning selle varustamist nüüdisaegsete arvutite ja sidevahenditega.

Neljandas üritustegrupis, mis käsitleb ühiskondliku toitlustamise parandamise küsimusi, on tõenäoliselt kõige keerulisem toiduvalmistamise industrialiseerimine. Toitlustusettevõtete täielikuks tehniliseks ümbervarustamiseks, uue toiduvalmistamis- ja realiseerimistehnoloogia rakendamiseks kulub suhteliselt palju aega. Kompleksprogrammides nähakse

ette XI viisaastakul 256 kulinaartoodete tootmiskompleksi rajamine 2 miljoni istekohaga toitlustusettevõtete varustamiseks.

Kahte viimasesse üritustegruppi on lülitatud kaubanduse juhtimise täiustamise ja kaadri ettevalmistamise parandamise küsimused.

Liiduvabariikides juurutatakse ja korrigeeritakse kaubanduse juhtimise generaalskeeme, milles nähakse ette juhtimislülide vähendamine, kaubandusorganisatsioonide suurendamine ja paralleelismi kõrvaldamine kaubandusorganisatsioonide töös.

Kaubandusorganisatsioonide suurendamise protsessis on laia leviku omandanud jaekaubanduskoondised "Toidukaubad" ja "Tööstuskaubad", mis ühendavad kõiki linna või tema administratiivrajoonide piires paiknevaid kaubandusministeeriumi süsteemi vastavaid kauplusi. Juhtimisfunktsioonide kontsentreerimine koondise kätte võimaldab neil aktiivsemalt mõjutada tööstust, operatiivsemalt manööverdada kaubavarudega, kontsentreerida kauba- ja finantsressursse ning efektiivsemalt kasutada materiaal-tehnilist baasi.

Linnades aastase kaubakäibega kuni 200 miljonit rubla organiseeritakse isemajandavad täitevkomiteede kaubandusvalitsused, kes majandusorganisatsiooni juhtimisfunktsioonide kõrval täidavad ka täitevkomitee osakonna funktsioone.

Mõnedes liiduvabariikides on moodustatud hulgi- ja jae-kaubanduskoondised "Mööbel", "Spordikaubad", "Juvelitooted ja suveniirid" jt. Hulgi- ja jae-kaubanduskoondiste moodustamise kogemused näitavad, et sellega kaasneb koostöö tugevnemine tööstusega, kaubasortimendi parandamine ja laiendamine, tootmismahu suurendamine ja materiaal-tehnilise baasi arengu kiirenemine.

Ühiskondlikus toitlustamises on kõige progressiivsemaks majandusorganisatsiooni vormiks kujunenud toitlustuskoondis.

Üheks olulisemaks lõiguks kaubanduse täiustamisel on paralleelismi kõrvaldamine kaubandusorganisatsioonide töös ja erinevate kaubandusorganisatsioonide tegevustsoonide piiritlemine. Praktika on näidanud, et mitme erineva ametkondliku alluvusega kaubandusorganisatsiooni olemasolu ühes linnas või rajoonis teeb keeruliseks jaekäibe planeerimise, kilustab turufonde, aeglustab kaubaringlust, vähendab lao- ja kaubanduspindade kasutamise efektiivsust ning vastutust

elanike kaubandusliku teenindamise parandamisel.

Kompleksprogrammi viimased üritustegrupid sisaldavad ka kaubanduse automatiseeritud juhtimissüsteemide väljatöötamise ja juurutamise, teadusliku töökorralduse ja kaadri ettevalmistamise küsimusi.

Kaubanduse ratsionaliseerimise territoriaalsete harukondadevaheliste kompleksprogrammide koostamine sellise laia küsimusteringiga ja nende lahendamine nõuab tohutut tööd ja aega. Kaubanduse ratsionaliseerimine on püsiv ja katkematu protsess, mida ei saa piiritleda ühe viisaastaku raamidega, vaid mida tuleb jätkata kaubanduse intensiivistamise eesmärgil ka järgmisel viisaastakul.

K i r j a n d u s

О мерах по дальнейшему развитию торговли и улучшению торгового обслуживания населения в одиннадцатой пятилетке : Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 14 января 1982 г. № 29. - Правда, 1982, 23 янв.

Методические указания по составлению комплексных территориальных межотраслевых программ рационализации государственной и кооперативной торговли. - М.: Изд-во Минторга СССР, 1982.

Чистов В.Б. Основные направления и методы рационализации торговли и общественного питания: Обзорная информация Государственная торговля. Серия "Торговля". - М.: Изд-во ЦНИИТЭИ торговли, 1983, вып. 8.

Шташенок Н. Программы комплексной рационализации: Цели и задачи. - Советская торговля, 1982, № 8, с. 4-6.

КОМПЛЕКСНАЯ РАЦИОНАЛИЗАЦИЯ ТОРГОВЛИ

Х. Линдре

Р е з ю м е

В статье рассматривается комплексная рационализация торговли, излагаются ее сущность, основные принципы и задачи. Приведен порядок разработки комплексной территориальной межотраслевой программы рационализации торговли в регионе и дана характеристика основных разделов, мероприятий и заданий, включаемых в межотраслевые программы. Статья может быть использована студентами торговых факультетов и практическими работниками отрасли.

**TÖÖAEG JA SELLE PAREMA KASUTAMISE VÕIMALUSI
TARTU TOITLUSTUSTRUSTIS**

V. Ipits

Seoses tööviljakuse pideva tõstmise vajadusega kerkib ühiskonna ette tööaja ratsionaalsema kasutamise probleem. Ühelt poolt on vaja ära kasutada kogu võimalik tööajafond ja teiselt poolt on tähtis tööaja muutmine tõeliseks töö tegemise ajaks.

Võtsime vaatluse alla tööajafondi kasutamise Tartu Toitlustustrustis aastatel 1982 - 1983 kogu töötajaskonna, tootmistöötajate ja eraldi allettevõtete lõikes. Töötajate kalendaarse tööajafondi kasutamise aruandlus ühiskondlikus toitlustuses toimub vormi 5-torg alusel. Tartu Toitlustustrust kujutab endast oma 12 põhiettevõtte, ladude ja keskusga suhteliselt suurt toitlustuskoondist - 1982. aastal oli töötajate keskmine nimestikuline arv 1740 ja 1983. aastal 1806. Töötatud inimpäevade arv tähistab tegelikult kasutada olnud ajafondi. 1982. aastal moodustas töötatud inimpäevade arv trustis 388 824 ja 1983. aastal 394 968, s. o. 6144 inimpäeva enam. Ühiskonna kasutuses oleva tööajafondi oluline reserv on iga töötaja kohta tulevate tööpäevade arvu suurendamine tervepäevaste tööajakadude vähendamise teel.

Vormi 5-torg alusel jaotatakse tööle mitteilmumised järgmiselt:

- 1) ühiskonna seisukohalt vajalikud mitteilmumised;
  - 2) ühiskonna seisukohalt mittevajalikud mitteilmumised.
- Tööpäevade arvu suurendamise reservina tuleb arvesse teise alajaotuse näitajate, eelkõige haiguspäevade, administratsiooni loal puudumiste ja tööluuside vähendamine.

Tartu Toitlustustrustis tervikuna moodustasid haiguspäevad tööle mitteilmumistest 1982. aastal 34,2 % ja 1983. aastal 31,4 %. Haigestumisi on sagedamini esimesel poolaastal. 1983. aastal läks haiguspäevade tõttu kaduma 85 töötaja aastane realselt võimalik tööajafond. Administratsiooni loal tööle mitteilmumiste inimpäevade hulka lülitatakse puudumised mõjuvatel põhjustel, milleks annab loa vastava astme juht. Eraldi arvestust põhjuste kaupa ei peeta. 1982. aastal moodustasid administratsiooni loal puudumised 1712,5 ja 1983. aastal 1901 inimpäeva.

Tööluusi inimpäevade arvu lülitatakse töötajate põhju-

seta tööle mitteilmumised terve tööpäeva jooksul. Kui tööline asus tööle hilinemisega, olgugi ilma mõjuva põhjuseta, loetakse selline töötamine tööpäevaks. Samuti loetakse tööpäevaks niisugune tööpäev, mille jooksul töötaja rikkus töödistsipliini. Tööluusid moodustasid 1982. aastal 6,3 % ja 1983. aastal 6,7 % mittevajalikest tööle mitteilmumistest. 1983. aastal läks tööluuside tõttu kaduma 7 töötaja reaalset võimalik tööajafond.

Võrreldes tootmistöötajate 1982. ja 1983. aastal tööle mitteilmumisi, selgub, et mitteilmumised on vähenenud 545 inimpäeva võrra. Siinjuures suurenes 3,7 % ühiskonna seisukohalt vajalike mitteilmumiste osatähtsus. Mittevajalike mitteilmumiste vähenemise põhjuseks on haiguspäevade arvu vähenemine 1983. aastal võrreldes 1982. aastaga 1838 inimpäeva võrra. Ilmneb, et haiguspäevade arvu vähenemine trustis on saavutatud tootmistöötajate arvel, mis viitab tootmistingimuste paranemisele.

Võttes aluseks töötajate keskmise nimestikulise arvu võib Tartu Toitlustustrusti ettevõtteid reastada ühele töötajale langeva tööajakao hulga järgi. Selline analüüs peaks igas ettevõttes andma kõige näitlikuma iseloomustuse töötajafondi kasutamisele. Tabelis 1 on toodud trusti töötajate tööajafondi kasutamine (põhiliselt ühiskonna seisukohalt mittevajalikud tööle mitteilmumised) 1 töötaja kohta päevades. Tabeli andmetest selgub, et erinevused trusti ettevõtete vahel on küllaltki suured. Nii haiguspäevade, administratsiooni loal puudumiste kui ka tööluuside osas võib välja tuua ettevõtteid, kus on vaja tõsiselt mõelda ühiskonnale mittevajalike töötajakadude vähendamisele.

Liiga palju on haiguspäevi ühe töötaja kohta järgmistes ettevõtetes: kohvik "Tartu", söökla 110, söökla "Edu" ja söökla "Võit". Muidugi tuleb püüda vähendada haiguspäevade arvu kõikides ettevõtetes.

Puudumisi administratsiooni loal oli vaadeldud aastatel kõige rohkem kohvikus "Tartu", sööklas "Edu", sööklas "Männi", sööklas "Võit" ja kohvikus "Tartu". Tekib küsimus, kas ei ole siin tegemist juhtiva kaadri teatud leebusega puudumiseks loa andmisel. Vähe usutavad on andmed söökla 16 ja restorani "Volga" kohta, kus puudumisi administratsiooni loal peaaegu ei olnud. Antud näitaja viimine nulliks ei ole siiski võimalik, sest mingil määral tuleb töötajatel ettenägematuid asjaolusid ikka ette.

T a b e l 1

Tartu Toitlustustrusti tööajafondi kasutamine aastatel
1982 - 1983 ühe töötaja kohta (päevades)

Ettevõtte	Tööle mitte- ilmumised kokku		Haigus- päevad		Puudumised ad- ministratsiooni loal		Töö- luusid	
	1982	1983	1982	1983	1982	1983	1982	1983
Võit	98,2	36,9	14,0	12,4	1,0	1,7	0,7	1,1
Männi	32,9	23,7	10,5	9,4	2,1	1,3	1,8	0,8
Edu	33,7	28,5	9,4	5,9	1,3	1,6	0,8	0,6
Puistee	37,2	39,4	10,0	12,7	1,3	0,7	0,4	0,1
Söökla 16	37,4	37,6	13,1	14,3	-	-	0,7	1,7
Ropka	34,6	45,7	12,4		0,4	0,2	1,7	1,1
Kohvik 20	38,9	38,8	14,6	9,9	0,6	3,6	0,9	1,2
Tartu	39,1	45,1	14,0	15,2	2,3	2,3	0,8	0,3
Volga	29,4	35,1	11,7	11,5	-	0,1	0,9	1,3
Raudtee	34,9	33,3	10,6	8,8	0,7	0,2	1,2	1,2
Kaseke	36,9	32,3	11,9	10,3	2,0	0,2	0,7	1,0
Kaunas	30,8	31,9	10,7	10,4	0,1	0,3	0,3	0,5
Trustis keskmiselt	35,0	35,4	12,0	11,1	1,0	1,1	0,9	0,9

Tööluuside suhteliselt suure arvuga paistavad silma restorani "Raudtee", söökla "Ropka" ja söökla "Männi" kollektiivid.

Vorm 5-torg koostatakse poolaastate kaupa. Kahjuks ei peeta enamikus ettevõtetes vastavat arvestust kuude kaupa, mis pakuks huvi tööajafondi kasutamise analüüsil.

Kuigi tööajafondi kasutamisel on reserve ja iga ettevõtte juht peaks teadma olukorda tööajafondi kasutamisel, et kõrvaldada kitsaskohad, on võib-olla veelgi suurema tähtsusega töötaja kasutamise parendamine. Võimalike teede ja vahendite hulk selleks on suur. Selge on aga, et töötaja peab ise olema huvitatud töötaja võimalikult efektiivsemast kasutamisest. Väga tähtsat osa etendab siin materiaalne ergutamine. Palju võimalusi selleks pakub brigaadiviisiline töövõtumeetod, mille puhul töö tasustamine toimub tööst osavõtu koefitsiendi (TOK) alusel. Käesoleval ajal toimub ühiskondlikus toitlustamises intensiivne brigaadiviisilise töövõtumeetodi sisseviimine. Siinjuures kerkib üles küsimus, millistes ettevõtetes oleks uue meetodi sisseviimine kõige ka-

sulikum ja millist efekti võiks see anda. Kui esimeste brigaadiviisilisele töövõtumeetodile üle läinud ettevõtete töötulemused ja saadud efekt on head, innustab see ka teisi. Sageli on aga niisuguste ettevõtete väljavalmimine seotud raskustega. Seda arvestades korraldasime Tartu Toitlustustrusti köögitöötajate ankeetküsitluse. Iga töötaja teab oma tööalaseid võimeid ja oskab nellele anda kõige objektiivsena iseloomustuse, eriti kui on tegemist igapäevaste konkreetsete kindlaksmääratud tööülesannetega. Koostatud ankeet sisaldas 11 küsimust, mis pidid andma hinnangu toitlustusettevõtetes olevate tööjõureservide kohta. Ankeeti lülitasime järgmised küsimused.

1. Millisel erialal töötate?
2. Kui suur on Teie tööstus erialal, millel töötate?
3. Kui suur on Teie tööstus antud ettevõttes?
4. Millist kvalifikatsioonil omate?
5. Teie vanus?
6. Teie haridus?
7. Kui suur on Teie keskmine kuupalk?
8. Kui suur on Teie keskmine kuupreemia?
9. Kas olete võimaline peale oma tööülesannete täitma veel kellegi tööülesandeid, kui sellega kaasneks ka töötasu vastav tšus? Kui jah, siis millise koormusega (0,2; 0,3; 0,4; 0,5) ja millisel erialal?
10. Kui lisaeriala ülesannete täitmine nõuab kvalifikatsiooni tõstmist, kas olete nõus seda tegema?
11. Kas Teie arvates on võimalik köögitöötajate koosseisu vähendada, suurendades samal ajal allesjäänud koosseisu töötasu? Kui jah, siis mitme töötaja võrra?

Meie ülesandeks oli välja selgitada ettevõtted, kus oleks võimalik köögitöötajate koosseisu vähendada või rekindada kutsekaaslust. Püüdsime välja selgitada, mitme köögitöötajaga oleksid ettevõtted võimalised töötama brigaadiviisilise töövõtumeetodi korral, mille puhul töö tasustamine toimub TOK-i alusel. Seetõttu oli põhirõhk asetatud 9. ja 11. küsimusele. Ülejäänud küsimuste vastused pidid võimaldama nende ja ka 10. küsimusele antud vastuste objektiivsuse hindamist.

Ankeetküsitluse viisime läbi 47 toitlustusettevõtte köögipersonali hulgas. Vastajate kontingendi moodustasid töötajad, kes võiksid realselt osaleda brigaadi töös. Küsit-

lusega hõlmati need ettevõtted, milles seisuga 01. 01. 84 oli köögipersonalis üle 5 töötaja. Väiksemaarvulise köögipersonali olemasolu korral lugemine brigaadiviisilise töövõtumeetodi sisseviimist küsitavaks.

Uuritud ettevõtetes võtsime ülevaatliskuma pildi saamiseks vaatluse alla ka köögitöötajate koosseisuliste kohtade arvu ja nende tegeliku täitmise. Uuritud kogumi 923,5 kohast oli seisuga 15. september 1984 täidetud 736 (alatatamine 187,5 töötaja võrra). Ainult 12 ettevõttes olid kõik kohad täidetud. Erialade kaupa oli töötajaid puudu järgmiselt: 1 tootmisalajuhataja, 40 kokka, 7 pooltoodete valmistajat, 14 köögitöölist, 53 kondiitrit, 2 pagarit, 17 nõudepesijat, 39 koristajat, 14 nõudekoristajat (pooli kohti ei ole arvestatud). Erinevates ettevõtetes oli suuri kõikumisi. Vaatamata ettenähtud kohtade mittetäitmisele viitasid ankeetküsitluse vastused reservidele mõningate ettevõtete töötajaskonna arvulises koosseisus. Kahtlemata ei suuda kasutatud analüüs anda täielikku ülevaadet olemasolevatest reservidest. Põhjusi on siin mitu:

1) vaatamata selgitustele ei laekunud ankeedid kõigilt köögitöötajatelt, sest osa töötajaid ei näinud neis mingit isiklikku huvitatust;

2) kardeti ankeedi küsimuste suunitlust ja nähti selles soovi lihtsalt köögitöötajate arvu vähendamiseks;

3) hinnati mõnevõrra üle või alla isiklikke võimeid.

Võrreldes 9., 10. ja 11. küsimuse vastuseid köögipersonali isikuliste omadustega (vanus, staaz jne.), sorteerisime välja meie arvates objektiivsed vastused. Summeerides väljapakutud lisakoormuste arvvaärtused, leidsime tinglikult vabanevate töötajate arvu. Täiesti mõistetav, et töötajaid oleks võimalik vabastada seal, kus mingil erialal tinglikult vabanevate töötajate arv on suurem ühest. Tabelis 2 on toodud andmed ettevõtete kohta, kus tinglikult vabanevate töötajate arv mingil erialal ületas ühe.

Lisaks tabeli 2 andmetele oli paljudes ettevõtetes väiksemaid lisakoormuse rakendamise võimalusi. Suurimad tinglikult vabanevate töötajate arvvaärtused saime restoranis "Humal" (3,0), restoranis "Raudtee" (2,8), sööklas "Võit" (3,3), sööklas "Narva" (3,4), sööklas "Kati" (2,8), sööklas 173 (2,7) ja sööklas 4 (3,2). Just nendes ettevõtetes peaks brigaadiviisilise töövõtumeetodi rakendamine andma parimaid tulemusi. Kokkuvõtteks võib öelda, et ankeedi tulemuste põh-

jal saab kindlaks määrata need ettevõtted, kus on kindlasti olemas tootmistöötajate arvu vähendamise reserv. Siinjuures olgu öeldud, et need andmed ei pretendeeri absoluutsusele, tegelike reservide suurus on ilmselt suurem. Kuid töötajate arvukuse vähendamisel ei tohi ka liialdada - selle arvel kannataksid toidu kvaliteet ja sortiment.

T a b e l 2

Lisakoormuse rakendamise võimalused Tartu Toitlustus-
trusti ettevõtetes ankeetküsitluse põhjal

Ettevõtte nimetus	Koormuse suurendamisega nõus olevate töötajate arv	Tinglikult vabanevate töötajate arv mingil erialal
Restoran "Humal"	6	1,4 (kokk)
Restoran "Raudtee"	7	1,4 (köögitööline)
Restoran "Kaseke"	5	1,2 (kokk)
Restoran "Raudtee"	6	2,3 (kokk)
Söökla "Võit"	9	1,8 (kokk)
Söökla "Harva"	7	2,2 (köögitööline)
Söökla 151	3	1,3 (kokk)
Söökla "Kati"	3	1,5 (kokk)
Söökla 94	4	1,1 (kokk)
Söökla 106	4	2,0 (kokk)
Söökla 110	4	1,7 (köögitööline)
Söökla 173	3	1,0 + [ⓧ] (koristaja)
Söökla 25	3	1,0 (kokk)
Söökla 4	4	1,4 (köögitööline)
Söökla 140	2	1,0 (kokk)

ⓧ "+" tähendab nõusolekut lisaülesande täitmiseks ilma koormust ära näitamata.

Analoogilise suhteliselt lihtsa uurimuse läbiviimine peaks olema võimalik igas toitlustusettevõttes. Selle tagajärjel saame vajalikke andmeid tööaja ja töötajaskonna ratsionaalsemaks kasutamiseks, ühtlasi ka kogu ettevõtte tulemuste parendamiseks.

РАБОЧЕЕ ВРЕМЯ И ПУТИ УЛУЧШЕНИЯ ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В ТАРТУСКОМ ТРЕСТЕ ОБЩЕПИТА

В. Ипитс

Резюме

В связи с необходимостью постоянного повышения производительности труда возникает проблема рационального использования трудового времени. С одной стороны, необходимо использовать весь возможный фонд трудового времени, а с другой, надо превратить рабочее время в истинное время работы.

В данной статье рассматривается использование фонда рабочего времени в Тартуском тресте общепита на базе данных полугодового отчета формул 5-торг. Согласно данным этого отчета, неявки на работу делятся на две части:

- 1) неявки на работу, необходимые со стороны общества,
- 2) неявки на работу, не нужные со стороны общества.

Резервом улучшения использования фонда трудового времени является вторая группа неявок. Как показывает анализ данных, в Тартуском тресте общепита имеются позитивные тенденции в использовании фонда рабочего времени в 1983 году по сравнению с 1982 годом. Если рассматривать использование фонда рабочего времени по отдельным причинам неявок на одного работника, можно выделить предприятия, где трудовое время используется лучше или хуже. Оказывается, что на предприятиях треста показатели неявок на работу в общем, дни болезни, по соглашению с администрацией и прогулы различаются весьма существенно.

В статье рассматривается еще и вторая проблема - интенсивен ли труд производственного персонала, каким является эффект внедрения на предприятиях бригадной формы труда при оплате труда соответственно коэффициенту трудового участия. Для этого был проведен опрос на 47 предприятиях общественного питания города Тарту. В анкету было включено 11 вопросов с целью выяснения согласия (и с какой нагрузкой) работников производства на выполнение дополнительных трудовых обязанностей других работников при соответственном росте заработной платы. Проводя анализ ответов, были выделены те предприятия, где имеются резервы в количестве работников производства и где внедрение бригадной формы труда является более эффективным.

ELUTARBELISTE TEENUSTÖÖDE NÕUDLUSE PROBLEEMID PÄRNU RAJOOIS

T. Muring, E. Kolk

XI viisaastakul on elutarbelise teenindamise ette seatud ulatuslikud ja keerukad ülesanded. Vastavalt NSV Liidu rahvamajanduse arendamise põhisuundadele aastateks 1981 - 1985 ning ajavahemikuks kuni 1990. aastani planeeritakse teenindustööde mahu suurendamist 1,4 kuni 1,5 korda, millega peab kaasnema teenindusliikide ja -vormide laiendamine ning kogu teeninduse juhtimise ja tellimuste täitmise kvaliteedi parandamine.¹ Olulist tähelepanu pööratakse maarajoonide elanike teenindamise arendamisele, seda eeskätt teenindusvõrgu ja osutatavate teenustööde kasvu valdkonnas.

Käesolevaks ajaks on maaelanike teenindamise põhilülideks kujunenud komplekstallimispunktid (mõningatel juhtudel ka teenindusbussid), mis etendavad vahendaja funktsiooni tellija ja spetsialiseeritud töökodade vahel. Komplekstallimispunktide paigutusest ning nende töö organiseerimisest sõltub otseselt maarajoonide elanike teenindamise tase.² Viimase tõstmiseks on oluline teada, kuidas maaelanikkond on rahul praeguste teenustööde korraldusega, millised tegurid takistavad või häirivad elanike nõudluse rahuldumist elutarbeliste teenustööde järele, missuguseid teenusvorme tellijad eelistavad jne.

Käesolevas artiklis püüame anda ülevaate nendest teenindusprobleemidest, mis on iseloomulikud Pärnu rajooni elanikkonnale.

Pärnu rajooni teenindusvõrgu moodustavad teenindusmajad Vändras, Pärnu-Jaagupis ja Kilingi-Nõmmel (osutatakse teenuseid vähemalt 15 alal), kaks komplekstallimispunkti Lavassaare ja Tootsi alevis ning 23 komplekstallimispunkti sovhooside ja kolhooside keskustes (7 majandis ei ole komplekstallimispunkti). Komplekstallimispunktide tihedusest 1000 elaniku kohta jääb Pärnu rajoon maha ainult Kohtla-Järve ra-

¹ NSV Liidu majandusliku ja sotsiaalse arengu põhisuundad aastateks 1981 - 1985 ning ajavahemikuks kuni 1990. aastani.

² Jalasto H. Teeninduse intensiivne arendamine. Tln., 1978; Проблемы инфраструктуры и сельского расселения: Тезисы докладов научной конференции экономистов и эконом-географов республик Советской Прибалтики. Таллин, 1982.

joonist (näitajad on vastavalt 0,48 ja 0,61), ületades tunduvalt meie vabariigi keskmise (0,31). Rajoonis on lisaks eespoolnimetatutele veel 26 teenindustöökoda, neist juuksuritöökodasid 17, õmblusateljeesid 5, saunu 3 ja jalatsite parandamise töökodasid 1. Peale selle teenindab maaelanikke ka kaks Pärnu Teenindustootmisvalitsuse teenindusbussi, mis liiguvad kokku neljal erineval marsruudil (kumbki teenindab kahte erinevat marsruuti). Bussid külastavad kindlaksmääratud peatuskohti kaks korda kuus, tuues elanikkonnale ära valmis töid ja võttes vastu uusi tellimusi. Teenindusbusside peatuskohtade valikul on arvestatud lähimate komplekstellimispunktide paigutust, antud asustatud punkti elanike arvu ja teede läbitavust erinevatel aastaaegadel. Olenevalt kogunenud teenustööde hulgast peatub buss igas teeninduspunktis 1,5 - 2 tundi.

Uurimuste läbiviimiseks koostati juhusliku valiku teel väljavõttekogum Pärnu rajooni kõikide külanõukogude täiskasvanud elanike hulgast. Valimisse sattunud respondentidele saadeti koju kirjalikud ankeedid, mis paluti pärast täitmist tagastada. Laialisaadetud 1100-st ankeedist saadi tagasi 705 eksemplari e. 64 %. Vastajate sotsiaalne jagunemine oli järgmine: suurema osa (86,3 %) moodustasid töölised ja teenistujad, 12,6 % olid kas kodused või pensionärid ning 1,1 % vastanuist olid õpilased.

Ankeediantmetest järeldub, et enamused kasutab elutarbelisi teenustöid üks kuni kaks korda kuus või mõned korrad kvartalis (vastavalt 40,6 ja 32,5 % vastajate üldarvust). Iga nädal teenuste tarbijaid on tunduvalt vähem - 5,3 %. Mõned korrad aastas kasutab teenuseid 19,7 % vastanuist, ja veelgi harvemini 1,9 % vastanuist.

Tellijate seisukohalt ei ole põhimõttelist tähtsust, kus teenus osutatakse. Oluline on, et tellimust saaks võimalikult hõlpsasti ära anda ja et töö tehakse kiiresti ning kvaliteetselt. Kui saabunud vastuste järgi analüüsida kohalike teeninduspunktide kasutamise intensiivsust, siis ilmneb, et see ei ole eriti kõrge. Ainult 13,6 % küsitletutest külastab üksnes kohalikku komplekstellimispunkti või teenindusbussi. Enamus (77,9 %) käib peale kohalike punktide ka kaugemalasetsevates kohtades, eelkõige Pärnu, Vändra, Kilingi-Nõmme, Pärnu-Jaagupi teenindusmajades või -töökodades. 8,5 % elutarbeliste teenuste vajajaist sõidab aga kaugematesse teeninduskohtadesse, kohalikke punkte nad ei kasuta üldse.

Ilmneb, et Pärnu rajooni elanikud tarbivad kompleks-tellimispunktide teenuseid märksa vähem kui keskmiselt ENSV teiste rajoonide elanikud. Põhjuseid selleks võib olla mitu. Kõigepealt avaldab siinse maarahva elutarbeliste teenustööde korraldusele mõju Pärnu rajooni geograafiline eripära, mis seisneb tema suures liigendatuses metsamassiivide ja rabadega. Sageli on nende piirkondade teenindamine raskendatud ka teenindusbussi vahendusel. Kuna elanikkond on küllaltki hajutatud, siis komplekstellimispunktide teenindusraadiused on enamikul juhtudel suuremad meie vabariigi keskmisest näitajast (7 km). Sellele vastab kõigest 17 % Pärnu rajooni komplekstellimispunktidest.

Teiselt poolt võib põhjendada kaugemate (peamiselt suu-remate maa-asulate ja Pärnu linna) teenindusettevõtete kasutamist järgmiste ankeedivastustega.

Antud küsimustele vastajate osakaal %

1. Käiakse sageli mujal teiste asjade pärast ja lastakse seal teha ka vajalikud teenustööd	32
2. Kohalikus punktis vastavaid töid ei teostata	30
3. Tähtajad on lühemad	21
4. Töö kvaliteet ja teenindamine on paremad	10
5. Vastuvõtuajad on sobivamad	5
6. Muud põhjused	2

Seega, peale geograafiliste iseärasuste avaldab kohalike punktide kasutamise intensiivsusele olulist mõju nende punktide töökorraldus, seal esutatavate teenuste mitmekesisus.

Olemasolevate komplekstellimispunktide paigutusega ja teenindusbusside peatuskohtadega ollakse üldiselt rahul (rahulolu protsendid on vastavalt 84,9 ja 86,3). Sügistalvistel ja kevadistel perioodidel jäävad teenindusbussid tihti käigust ära, informatsioon elanike hulgas selle kohta aga puudub. See tingib asjatut ajakulu ootamisel ning põhjustab usaldamatust antud teenindusvormi vastu.

Komplekstellimispunktid asuvad tavaliselt majandite keskustes. Seal on ka kauplus, kool, söökla, lasteaed jms. üldkasutatavad asutused. Seepärast ühitatakse käik teeninduspunkti mõne muu vajaliku käiguga. Siiski soovib 4 % vas-

tajatest, et teeninduspunkt oleks mingi suurema tootmisüksuse, näiteks farmi läheduses.

Teeninduspunktide praegused lahtiolekuajad rahuldavad suuremat osa elanikkonnast. Vastuvõtuasagade mittesobivuse tõttu on teenuste saamine raskendatud 16 %-l kompleksteli-
mispunktide külastajatest ja 19 %-l teenindusbussi kasutajatest.

Paljud vastajad rõhutavad, et nad on olnud sunnitud pöörduma teiste teenindusasutuste poole, kuna kohalikus teeninduspunktis vastavaid töid ei teostata. Kuivõrd ja millistest teenustest tuntakse suurimat puudust, sellele annab vastuse järgnev tabel, kus on esitatud ka samade teenustööde kasutamise osatähtsused kaugemal asetsevates teenindusasutustes.

Teenustöö liik	Osakaal (%-des) vastajate koguhulgast	
	Vajab teenust kohalikus punktis	Kasutab teenust kaugemalasuvas teenindusettevõttes
Juuksuritööd (koos maniküüri ja kosmeetikaga)	15,7	24,5
Õmblustööd	13,6	15,1
Raadiote ja televiisorite remont	8,2	6,1
Jalatsiparandus	5,6	20,9
Kellassepatööd	5,1	14,7
Kodumasinate remont	4,7	8,4
Pesupesemine	3,1	1,6
Fototööd	2,5	4,2
Keemiline puhastus	1,3	14,3

Toodud andmetest on näha, et mitme teenusliigi puhul on otsene korrelatsioon kohalikus punktis puudust tuntava ja kaugemas teenindusettevõttes saadava teenustöö vahel. Eelkõige kehtib see juuksuritööde, rõivaste õmblemise, raadiote ja televiisorite remondi ning jalatsiparanduse kohta.

Maaelanikkond on huvitatud ka mitmetest teistest teenustest, mida käesoleval ajal ei pakuta. Nendeks on väikemehhanismide (segumasinad, tõstukid, mootorsaed jms.) laenutus, pottsepatööd, klaasimistööd, majade ja katuste re-

monditööd, küttepuude saagimine ja lõhkumine, traatvõrgu puumine, uste polsterdamine jt. Sageli takistab vajaliku teenuse saamist informatsiooni puudumine teostatavate tööde kohta erinevates töökodades. Sellepärast oleks kasulik koostada rajooni teenindusvõrgus tehtavate teenindustööde teatmik, mis sisaldaks asjast huvitatutele kogu vajaliku informatsiooni.

Kokkuvõtteks võib öelda, et elutarbeliste teenuste osutamisel Pärnu rajooni elanikele tuleks eelkõige suurendada teenustööde liike ja tõsta teenindamise kvaliteeti (pidada kinni tähtaegadest, lühendada järjekordi, tõsta kvaliteedinõudeid osutatavate teenuste suhtes). Arvestades rajooni iseärasusi võib soovitada ka uute teenindusvormide juurutamist, näiteks koduteenindamise rakendamist.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ СПРОСА НАСЕЛЕНИЯ ПЯРНУСКОГО РАЙОНА НА УСЛУГИ БЫТОВОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ

Т. Мауринг, Е. Кольк

Р е з ю м е

При развитии бытового обслуживания в XI пятилетке особое внимание уделяется улучшению обслуживания сельского населения. В статье дается обзор проблем бытового обслуживания, характерных для Пярнуского района. Изучены потребности и пожелания потребителей бытовых услуг при помощи социологического опроса (анкеты). Выяснено, что отраслевая и территориальная структура бытовых услуг лишь частично удовлетворяет потребности сельского населения. В частности показано, что жители Пярнуского района нуждаются главным образом в следующих отраслях бытового обслуживания: парикмахерская (в том числе и косметика), швейные работы, ремонт и изготовление обуви, ремонт радиоэлектронных и электробытовых приборов. Для улучшения качества бытового обслуживания следует совершенствовать управление и организацию труда уже в имеющихся комплексных приемных пунктах района.

NÕUDLUSE KUJUNEMISEST UUTELE KAUPADELE

M. Miljan

Arenenud sotsialismi tingimustes on majanduspoliitika peaesmärgi saavutamine lahutamatult seotud tarbekaupade tootmise laiendamisega. Selles on oluline koht uutel kaupadel.

Uued kaubad on eelkõige nõudluse rahuldamise vahendiks ning nende osatähtsus üha kasvab vastavalt elanikkonna materiaalse kindlustatuse tõusuga ja turu küllastumisega. Samal ajal on uued kaubad ka aktiivseks nõudluse kujundamise vahendiks teaduslik-tehnilise progressi arengu ja tarbimise ratsionaliseerimise vajaduse alusel.

Uue toote mõiste võib endas sisaldada nii mõningaid muudatusi toote vormis, omadustes, pakendis jmt. kui ka täiesti uut tooteliiki, millist varem üldse pole turul olnud. Uudsuse põhikriteerium turul seisneb peamiselt selles, kui võrd uus toode erineb olemasolevatest, et need erinevused võiksid olla aluseks ostja nõudmise eelistustel. Uudsuse eri vormid nõuavad tavaliselt isegi sama liiki kaupade puhul nõudmise kujundamisel erinevat turustamispoliitikat. Kuid on mitmeid niisuguseid faktoreid, mida peab alati silmas pidama nõudluse kujundamisel. Neist olulisemaks on toode ise ja tema pakend.

Nõudlus uuele tootele peab olema ettevõtte turustusürituste lähtekohaks ning sellega peavad seostuma kõik teised turustamisel aktiivset rolli mängivad komponendid. Mida kindlamalt on toodang suunatud konkreetsele tarbijale, seda enam peab tootes endas sisalduvad vajaduste rahuldamise võimalused asuma turustusürituste sektorisse. Toode turustuselemendina peab sisaldama endas kõik need turustusüritused, millede eesmärgiks on nõudluse rahuldamiseks suunatud pakumise konkretiseerimine.

Toote omadustest ning nendega seotud momentidest võetakse nõudluse kujundamisel sageli arvesse järgmised tegurid:

- toote väärtus;
- kasutamise mitmekülgsus;
- tehniline keerukus;
- tarbimise kiirus, ostude korduvus;
- toodete tundlikkus tehniliste ja kaubanduslike muu-

datuste suhtes;

- tarbijale vajalik teenindamise määr;
- ostu tähtsus ostjale;
- ostmiseks kuluv aeg ja vaev.

Märkimisväärsed osa nõudluse kujunemisel uutele kaupadele võib omada ka kauba nimi (kaubamärk). Üha uute ja uute kaupade tulv turule on muutnud kauba nime sageli tootest eraldamatuks osaks. Nime abil eraldab ettevõtte oma toote muudest kaupadest turul ja tihti on võimalik reklaami abil just tänu toote nimele saavutada suuremat edu nõudluse kujundamisel. Vajalik oleks uuele tootele leida selline nimi, mida on võimalik muutmatul kujul kasutada nii sise- kui välisturul.

Käesoleval ajal on nõudluse kujundamisel toote lahutamatuks osaks kujunenud pakend, mille põhifunktsiooniks on endiselt kaitsta ja hoida toodet transportimisel, hoidmisel ja kasutamisel. Need põhifunktsioonid määravad tavaliselt ära ka pakendi materjali, suuruse ja vormi. Viimasel ajal on aga need praktilised kriteeriumid üha enam allutatud reklaami ja tehnilise esteetika eesmärkidele ning võtavad aktiivselt osa nõudluse kujundamisest. Sageli ei olegi neil erinevatel kriteeriumidel olulisi vastuolusid. Kasutuselevõetav pakend on alati erinevate tehniliste seisukohtade (toote poolt esitatavad nõudmised, pakketehnilised ja transporti ning laomajanduse nõuded) ja turustusvalaste seisukohtade (tarbija ja reklaami poolt esitatavate nõudmiste, müügi psühholoogiliste jt. nõudmiste) kompromiss.

Pakendi puhul tuleb arvestada sellega, et sageli ei huvita ostjat pakend kui niisugune (ostjale on vajalik toode), kuigi mitmete kaupade puhul sõltub ostja rahulolu määr pakendist. Ostja tahab aga pakendit, mis rahuldab tema informatsioonivajaduse antud toote kohta, nii enne ostmist ostmisprotsessis kui peale ostmist. Stabiilse nõudluse moodustamiseks tuleb pakendi juures silmas pidada uue kauba tarbimiseloomu. Näiteks paljusid tooteid ei kasutata kohe täielikult pakendi avamisel, vaid teatud aja jooksul. See nõuab sellistele toodetele pakendit, mida on võimalik korralduvalt tihedalt sulgeda.

Uue toote turustuspoliitika väljatöötamisel on sageli otstarbekas arvestada toote eluiga, kuigi erinevatel toodetel võib see olla võrdlemisi erinev. Toote eluea kontseptsioonil on turustuspoliitika kujundamise seisukohalt kahe-

sugune tähtsus. Esiteks, see nõuab juhtkonnalt ettevõtte tegevuse analüüsi mitte ainult oleviku, vaid ka tuleviku seisukohalt ning eeldab süstemaatilist tööd toote täiustamise ja uuendamise alal. Teiseks võimaldab see toote eluea igale tsüklile töötada välja kõige sobivama turustuspoliitika, mis on eriti oluline täiesti uute toodete puhul.

Toote väljatöötamise faasi loetakse kõige tähtsamaks toote kogu eluteest. Tõenäosus toote edule turul määratakse ära suures osas sel perioodil. Seega palju aega enne seda, kui uus kaup turule jõuab.

Toote turule toomise faasis pannakse alus nõudluse kujunemisele. Sellest perioodist oleneb olulisel määral see, kas tootja suudab täiel määral ära kasutada uue toote eelised tulevase nõudluse kindlustamiseks. Sel perioodil on vaja anda potentsiaalsetele ostjatele võimalikult palju informatsiooni uue kauba kohta, sageli osutub efektiivseks erapooletu autoriteetne informatsioon toote kohta ning esimeste ostude stimuleerimine.

Alati tuleb aga arvestada sellega, et turul selgub uute kaupade pakkumise vastavus tegelikule nõudlusele ning tehtud töökulutuste ühiskondlik vajalikkus. Võib selguda, et osa kaupadest jääb realiseerimata ning nende tootmiseks tehtud kulutused ei leia ühiskondlikku tunnustust. Põhjustatud võib see olla nii objektiivsetest kui subjektiivsetest teguritest.

Esmalt tuleb arvestada juba seda, et meil ei ole küllaldaselt efektiivseid meetodeid ja vahendeid elanikkonna kõigi vajaduste kindlaksmääramisel. Riiklik rahvamajandusplaan ei hõlma ka kõiki toodanguliike, alaliike, mudeleid jmt. Planeerimise metodoloogia ja metoodika ei ole veel nii täiuslikud, et võimaldaksid kindlaks määrata iga toodanguliigi tootmist ja tarbimist vastavuses optimaalse tarbimisstruktuuriga. Kuigi taastootmisprotsessis on määravaks tootmine, säilitab tarbimine siiski suhtelise iseseisvuse. Tarbimissfäär areneb oma immanentsete seaduste järgi, mis ei tarvitse alati ühtida tootmise arenemise seadustega. Peale selle ei ole tootmine tarbimisega seotud vahetult, vaid jaotamise ja vahetamise kaudu. Viimastel on aga oma spetsiifilised arenguseadused, mis võivad teatud tingimustes modifitseerida tootmise ja tarbimise vahelisi seoseid. Lõpuks tuleb ka seda arvestada, et tootjate ja tarbijate huvid ei ole alati kooskõlastatud. Ühtedel võib olla kasulik toota seda, mida teistel pole kasulik tarbida ja vastupidi. Alati ei vasta ka toodetud kaubad

oma kvaliteedi ja sortimendi poolest tarbijate nõuetele või ei ole arvestatud aja ja koha tegurit, s. t. toodetud vajalik kaup ei ole nõutaval ajal õiges kohas.

Nimetatud asjaolud eeldavad seda, et uute kaupade mass-tootmisele peavad eelnema nii potentsiaalsete tarbijate ja nende vajaduste põhjalikud uuringud kui turustamisvõimaluste igakülgne väljaselgitamine ning turustuspoliitika kujundamine. Kauba hea mineku kindlustamine nõuab pidevat kontakti turuga ning konjunktuuri muutuste arvestamist tootmisel.

ФОРМИРОВАНИЕ СПРОСА НА НОВЫЕ ТОВАРЫ

М. Мильян

Р е з ю м е

В условиях развитого социализма органической частью главной экономической задачи является развитие производства и рынка потребительских товаров. При этом особое место имеют новые товары, которые являются как средством удовлетворения спроса, так и средством активного формирования спроса.

В статье подробнее рассматриваются роль товара, его названия (имя товарного знака) и упаковки при формировании спроса.

Важным этапом работы, предшествующей началу массового производства новых товаров, должно являться определение потребности, величины спроса на новые товары, а при необходимости и формирование спроса. При этом необходимо учитывать, что основными инструментами воздействия на спрос являются и механизм товарно-денежных отношений, и система планово-экономических рычагов развития рынка.

AUTOTRASPORDI OSAST AGROTÖÖSTUSKOMPLEKSIS

J. Pikk

Toitlusprogrammi täitmise üheks tähtsaks eelduseks on agrotööstuskompleksi kindlustamine transpordiga. Transpordivahendite abiga lüheneb tööaeg toodangu tootmisel ja realiseerimisel, millega kindlustatakse tööviljakuse kasv ning toodangu omahinna alanemine.

Praktika näitab, et ilma hästi organiseeritud transpordita ei ole võimalik agrotööstuskompleksi efektiivne funktsioneerimine. Sellepärast on väga tähtis, kuivõrd hästi on seostatud transpordiettevõtteid nende poolt teenindatavate agrotööstuskompleksi teiste harude ettevõtetega.

Artiklis on käsitletud autotranspordialaseid seoseid põllumajandusliku tootmise ja toodangu realiseerimise aspektist.

Käesoleval ajal on agrotööstuskompleksi autopark killustatud paljuarvuliste, s. h. küllaltki väikeste väheefektiivsete organisatsioonide vahel. Transpordivahendite kasutamise efektiivsuse tõstmiseks on otstarbekas väikesed automajandid likvideerida ja kontsentreerida suuremateks ettevõteteks. Samuti raskendab ratsionaalset vedude organiseerimist autotranspordivahendite mitmekesine ametkondlik kuuluvus. Sellise killustatud alluvuse tõttu on võrdlemisi keerukas kõigi asjaosaliste ühtse huvitatuse leidmine põllumajandusliku tootmise lõpptulemuste vastu.

Ettepanekuid ja arvamusi autotranspordi korralduse kohta on mitmesuguseid. Osa majandusteadlasi on arvamusel, et kõik transpordivahendid tuleks koondada põllumajandusettevõtetesse - kolhoosidesse ja sovhoosidesse. Kahtlemata on teatud hulga transpordivahendite olemasolu tootmise paremaks teenindamiseks majandites hädavajalik, kuid tervikuna agrotööstuskompleksi kohta sellisel juhul transpordivahendite kasutamine halveneks, sest kõik transpordiküsimused peab siis lahendama iga majand iseseisvalt, kuigi suurema osapõllumajandussaaduste varumine, jõusööda, naftasaaduste, masinate, mineraalväetiste, ehitusmaterjalide toimetamine majandisse on tsentraliseeritud vedude puhul tunduvalt efektiivsem.

Kasutades Eesti Põllumajanduse Akadeemia dotsendi J. Kivistiku uurimust, tuuakse siin mõningad Eesti NSV kolhoosi-

de ja sovhooside juhtide-spetsialistide seisukohad.¹ Oma autopargist loobumist ei poolda õigustatult keegi, kuid tsentraliseeritud vedude suhtes on arvamused erinevad. Üldiselt ei pooldata majanditevaheliste autokolonnide loomist, mis peaksid teenindama ainult osanikmajandeid. Mõnevõrra paremaks lahenduseks peetakse võimalust luua agrotööstuskoondiste alluvusse autobaasid põllumajandusettevõtete teenindamiseks. Piimaautod peaksid poolte majandite arvates olema piimakombinaatide käsutuses, endi käsutusse tah-tis piimaautosid 20,4 % ja autobaaside käsutusse soovitas jätta 28,8 % vastanuiist. Loomaautodest olid majandid rohkem huvitatud - 36,1 %. 46,1 % soovitas loomaautod koondada lihakombinaatidesse, kuna autobaasidele kuuluvust peeti mittesobivaks. Jõusööda, mineraalväetiste, naftasaaduste puhul pooldatakse tsentraliseeritud vedusid.

Seega majandid pooldavad ja vajavad tsentraliseeritud vedusid, kuigi selles ei ole veel kõik kaugeltki korras nii spetsiaalsete veokite kui ka töökorralduse suhtes.

Kõik see tingib põllumajandusettevõtete kahesuguse transpordialase teenindamise - ühelt poolt majandite endi transpordivahendite ja teiselt poolt riiklikele või majanditevahelistele transpordiorganisatsioonidele kuuluvate transpordivahendite tsentraliseeritud kasutamine. Selliseks majanditevaheliseks transpordiorganisatsiooniks peaks kujunema rajooni agrotööstuskoondise autobas, mis võimaldab paremini organiseerida tsentraliseeritud vedusid, samuti koristustööde kõrgperioodil kasutada operatiivselt rajoonis olemasolevat liikuvkoosseisu.

Kolhooside-sovhooside automajandite majandussuhted põhiliste tootmisallüksustega reguleeritakse majandisiseses arvestuse alusel. Hindamisnäitajateks on vedude mahud, kuluh-sed vedudele kokku, autojuhtide töötasufond jne. Efektivse-maks on kujunenud autojuhtide kollektiivne töövõtuvorm ja tasustamine nende poolt teenindatavates allüksustes saadud lõpptoodangu järgi.

Selleks, et parandada transpordiorganisatsioonide ja põllumajanduse tootmis-majandustööd, saavutada kooskõlasta-tus nende töös, on samuti vaja suunata hindamisnäitajad kolhooside ja sovhooside tegevuse lõpptulemuste tõstmisele. Siin

¹ Kivistik J. Tsentraliseeritud vedude head ja vead. - Põllumajanduse päevaprobleeme 1984. Tln.; Valgus, 1984, lk. 296 - 300.

peaks edaspidi tunduvalt tähtsamat osa etendama leping, kus on ette nähtud transpordiprotsessist osavõtjate tegevuse kooskõlastamine. Efektiivne vorm on töövõtuleping mingi tooteliigi (teravili, loomad, ehitusmaterjalid jne.) transportimiseks.

1971. a. anti NLKP KK ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu poolt välja ühine määrus "Loomakasvatussaaduste tootmise arendamisest tööstuslikel alustel". Varumisorganisatsioonidele püstitati ülesanne minna järk-järgult üle loomade vastuvõtmisele vahetult majandites ja toimetada need lihakombinaatidesse spetsialiseeritud transpordiga. 1972. a. andis NSV Liidu Ministrite Nõukogu välja määruse "Järkjärgulisest üleminekust loomade ja piima vastuvõtmisele vahetult kolhoosides, sovhoosides ja teistes majandites".

Üleminek taolisele süsteemile peab toimuma vastavalt sellele, kuidas suudetakse liha- ja piimatööstuse ministeeriumi ettevõtteid ja varumisorganisatsioone kindlustada spetsialiseeritud autotranspordiga, seadmetega piima jahutamiseks ja säilitamiseks. Samal ajal tuleb kolhoosides, sovhoosides ja teistes põllumajandusettevõtetes ehitada pealemahalaadimisväljakud ja kõva kattega juurdepääsuteed farmidesse.

Sellist loomade ja piima vastuvõtmise korda tuleb lugeda põhijoontes igati positiivseks, kuna majand vabaneb teemale mittevajalikest varumisfunktsioonidest, samuti vähenevad majandi tootmisvälised kulud, milleks senini on olnud teatud osas hüvitamata transpordikulud.

Kahjuks on toimunud üleminek loomade ja piima kohapeal vastuvõtule äärmiselt ebarahuldavalt.²

Loomakasvatajate ja lihakombinaatide kaubasuhted on parimini organiseeritud Leedu NSV-s. Käesoleval ajal annab loomad lihakombinaatidele kohapeal üle 88 % majanditest (70 % veistest ja sigadest). 1985. a. loodetakse kõik loomad lihakombinaatide poolt vastu võtta majandites. Antud süsteemi väljatöötamiseks ja rakendamiseks on kulunud 15 aastat. Farmide lähedusse on ehitatud loomade üleandmise ja kaalumise platsid (osades majandites kaetud katusega). Loom kaalutakse ja kohapeal vormistatakse kõik vajalikud dokumendid. Kõik

---

² Золотухин Г. Мин. заготовки СССР "Повышение эффективности заготовки". - Экономика сельского хозяйства, 1984, № 4.

küsimused lahendab kohapeal kombinaadi autojuht-ekspeidiitor, kes on saanud vastava erialase väljaõppe. Iga lihakombinaadi juurde on loodud autobaas. Majandi autod loomi kombinaati ei vea, küll aga veavad kokku üleandmise platsile. Olenemata veokaugusest arvestatakse 3 % looma kaalust maha nn. veokuludeks, mis katab need lihakombinaatidele täielikult. Kombinaadis kaalutakse loomad uuesti, et kontrollida ekspediitori tööd. Leedu NSV-s on lihakombinaatide koosseisus praegu 195 autojuhti-vastuvõtjat. Lihakombinaadid kannavad varalist vastutust majanditesse õigeaegse transpordi saatmise eest. Kogu töö on allutatud rangele graafikule, kus on ära näidatud mitte ainult päevad, vaid ka kellaajad.

Praegu annab NSV liidus kohapeal loomi üle ligilähedastelt iga neljas ja piima iga viies majand. Paremini kui mujal on korraldatud piima üleandmine Balti liiduvabariikides, eriti Eesti NSV-s, kus tsentraliseeritud korras antakse üle peaaegu kogu piim. Selline piima üleandmine spetsialiseeritud transpordiga on võimaldanud tunduvalt vähendada piima kohaletoimetamise kulusid, kusjuures piima varumist teostatakse Eesti NSV Autotranspordi ja Maanteede Ministeriumile alluvate transpordiorganisatsioonide kaudu. Läti NSV-s on see korraldatud aga Põllumajandustehnika Komiteele kuuluva autopargiga. Suuremas osas liiduvabariikides on aga auto-transport loomade ja piima varumiseks koondatud liha- ja piimatööstusministeriumi ettevõtete juurde.

Kui näiteks Valgevenes, Lätis, Leedus antakse praegu 50 - 70 % loomadest üle majandites kohapeal, siis Vene Föderatsioonis umbes 3 %, Usbekistanis, Tadžikistanis, Moldaavias ei ole sellega veel alustatudki.

Selline olukord on tingitud peaaesjalikult sellest, et vabariiklikel organitel ei jätku piisavalt vahendeid nende eesmärkide saavutamiseks.

Asja kiirendamiseks ja arendamiseks on XI viisaastakul ette nähtud tunduvalt suurendada spetsiaalsete autode tootmist loomade ja piima vedamiseks. Sellele on suunatud ka NIKP KK ja NSVL Ministrite Nõukogu ühine määrus 14. novembrist 1980. a. "Põllumajandussaaduste tootmise ja varumise planeerimise ja majandusliku stimuleerimise parendamisest". Määrus näeb ette iga-aastase ülesande andmise loomade ja piima tsentraliseeritud veoks kolhoosidest-sovhoosidest, samuti vastava hulga spetsialiseeritud autode ja kapitaalvahutuste eraldamise.

Kuna praeguseks ei ole lihakombinaatide spetsialiseeritud autobaasid veel välja ehitatud, siis tuleb ette majanditele äraütlemissi graafikust. Majand veab loomad üleandmisplatsile kokku, kuid kui järele ei tulda, siis tekivad mitmesugused probleemid nende söötmise, jootmise ja muu taolise, mis nõuab aga omakorda täiendavaid kulutusi. Samuti ei peeta kasulikuks mitmekordset peale-mahalaadimist. Loomade tsentraliseeritud veol suureneb haiguste levimise oht, sest ühe ja sama autoga veetakse mitme majandi loomi. Osa majandijuhte on arvamisel, et loomade üleandmisplatside ehitamise asemel võiks need kapitaalmahutused suunata hoopis lihakombinaatide võimsuste suurendamiseks, mis juba praegu ei vasta aja nõuetele ja jäävad maha majanditepoolsetest pakku-misvõimalustest.

Kokkuvõttes tuleb tsentraliseeritud autotransporti põllumajandussaaduste varumisel, olgu siis tegemist looma- või taimekasvatussaadustega, lugeda perspektiivikaks. Senised kogemused näitavad, et majanduslikult on praegu kasulikum kasutada juba olemasolevat või väljakujunenud autotranspordisüsteemi (põllumajandustehnikakomitee autopark, autotranspordi ja maanteed ministeeriumi autopark). Sellisel juhul on kapitaalmahutused olemasoleva garaaži-remondimajanduse laiendamiseks ja rekonstrueerimiseks tunduvalt väiksemad kui uute autobaaside väljaehitamisel. Tõuseb transpordi kasutamise efektiivsus seoses transpordivahendite parema manööverdamisega, näiteks kui väheneb saaduste varumise maht, on võimalik ära võtta haagised ja rakendada need teisteks rahvamajandusele vajalikeks vedudeks jne.

О РОЛИ АВТОТРАНСПОРТА В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ

Я. Пикк

Резюме

Одной из важнейших задач Продовольственной программы является транспортное обеспечение агропромышленного комплекса. С помощью транспортных средств сокращается рабочее время, затраченное на создание и реализацию продукции. Как показывает практика, без хорошо организованного транспорта не может эффективно функционировать и агропромышленный комплекс.

Необходимо сочетать два вида транспортного обслуживания сельскохозяйственных предприятий - использование транспортных средств как самих этих предприятий, так и предприятий, принадлежащих государственным или межхозяйственным транспортным организациям, осуществляющим централизованные перевозки сельскохозяйственной продукции и других грузов.

Начиная с 1972 года, прием скота и молока производится непосредственно в колхозах и совхозах с централизованным вывозом их с помощью специализированного автотранспорта. Колхозам и совхозам экономически выгодно не отвлекать автотранспорт и трудовые ресурсы на доставку своей продукции перерабатывающим предприятиям.

Однако вопрос о приеме скота и молока на местах производства и вывоза их транспортом заготовителя решается крайне неудовлетворительно.

Подобное положение вызвано, главным образом, тем, что из-за ограниченности ресурсов республиканские органы не могут выделить на эти цели достаточного количества автомашин и капитальных вложений.

Опыт показывает, что наиболее выгодно использовать для перевозки привлеченный автотранспорт, как, например, транспорт Госсельхозтехники - в Литовской ССР, транспорт Министерства автомобильного транспорта и шоссейных дорог - в Эстонской ССР.

Эффективным является опыт, проведенный в Литовской ССР. Здесь для перевозки скота весь специализированный транспорт сконцентрирован на предприятиях Минмясомолпрома республики. В настоящее время около 90 % хозяйств сдают скот на месте.

О ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОКАЗАТЕЛИ ТОВАРНЫХ
ЗАПАСОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ КОНЪЮНКТУРЫ РЫНКА
ТОВАРОВ НАРОДНОГО ПОТРЕБЛЕНИЯ

М. Мерилай

Эстонский филиал ВНИИКСа

Основными элементами рынка являются спрос и предложение. Потребительский спрос на материалы блага - товары и услуги - выступает на рынке как форма выражения личного потребления. Предложение товаров определяется в основном возможностями и резервами производства, запасами, достигнутым уровнем развития внешнеторговых отношений.

В последние годы характерными особенностями конъюнктуры рынка товаров народного потребления являются замедление темпов роста товарооборота (показателя удовлетворенного спроса в пределах предлагаемого ассортимента) и повышение доли неудовлетворенного спроса. Главная причина заключается в том, что развитие рынка товаров народного потребления происходит в условиях хронического недостатка общего объема товарных ресурсов по стране в целом и в Эстонской ССР.

Недостаток объема товарных ресурсов приводит к тому, что степень насыщенности рынка товарами народного потребления повышается медленно. Уровень среднегодовых товарных запасов в расчете на 1000 руб. товарооборота повысился с 207 руб. в 1970 г., до 229 руб. в 1983 г., т.е. на 10%.¹ При этом недостаток товарных ресурсов по общему объему усугубляется структурными диспропорциями между спросом и предложением.

Таким образом, наряду с традиционными элементами рынка, как предложение, спрос, цена, важной характеристикой взаимосогласованного развития спроса и предложения является показатель товарных запасов.

Запасы представляют собой экономическую категорию, присущую товарному производству на всех этапах его развития. "В течение того времени, пока продукт существует в виде товарного капитала или пока он пребывает на рынке, т.е. в те-

---

¹ По данным ВНИИКСа.

чение всего промежутка времени между процессом производства, из которого продукт выходит, и процессом потребления, в который он входит, продукт образует товарный запас".¹ Маркс показал, что объективной причиной образования запасов является невозможность согласования между собой моментов окончания производства продукта и его потребления.

В торговле товарные запасы являются материальной основой розничного товарооборота. От объема и структуры запасов, а также эффективности использования их существенно зависят не только финансовые результаты деятельности торговых организаций, но и степень выполнения главной задачи торговли — все более полного удовлетворения потребностей населения. Одним из условий улучшения динамики спроса, соотношения между розничным товарооборотом и товарными запасами при общем их увеличении являются более высокие темпы роста товарооборота.² По данным следующей таблицы можно сделать аналогичный вывод (табл. I).

Таблица, I

Изменение розничного товарооборота и товарных запасов в сопоставимых ценах, в %

	Товарооборот		Товарные запасы	
	1983	1984 оценка	1983	1984 оценка
Все товары	102,9	102,8	102,8	98,0
Из общего итога:				
Продукты питания	102,3	103,2	109,9	99,0
Алкогольные напитки	102,8	103,9	89,9	95,5
Ткани, одежда, обувь	101,3	101,6	98,1	91,7
Другие непродовольственные товары	104,9	102,9	107,0	99,6

Повышение темпов роста запасов продуктов питания и темпов роста их товарооборота в 1983 г. было обеспечено некоторым увеличением ресурсов мясо- и молокопродуктов. Рост запав

¹ Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд., т. 24, с. 156.

² Орлов А. Управление спросом и предложением товаров. — М.: Экономика, 1983, с. 44.

сов других непродовольственных товаров обусловлен, в основном, повышением средних розничных цен, увеличением доли более дорогостоящих товаров в поставке, а также уменьшением спроса на ряд товаров культурно-бытового и хозяйственного обихода.

Таким образом, изменение спроса и предложения отражается на товарных запасах в торговле. При увеличении спроса на конкретные товары резко снижаются их запасы, при уменьшении запасы растут, возникают сверхнормативные запасы, в торговле отмечаются залежалые и неходовые товары.

Недостаточность выделяемых республике товарных ресурсов в 1984 году привела к снижению товарных запасов в розничной и оптовой сети. По состоянию на 1 октября 1984 г. товарные запасы составили 388 млн. руб. (64 дня), против 414 млн. руб. (69 дней), т.е. уменьшились на 28 млн. руб. В то же время в розничной торговой сети республики запасы были ниже норматива на 16,3 млн. руб. (соответствующий показатель 1983 г. был выше норматива на 17 млн. руб.). Значительно ниже норматива запасы одежды, обуви, трикотажа. Одновременно сверхнормативные запасы наблюдаются по шерстяным тканям, стеклянной посуде, радиотоварам, ювелирным изделиям и прочим непродовольственным товарам.

В связи с несбалансированностью ассортиментной структуры товарного предложения и спроса населения в 1984 г. увеличился объем неходовых и залежалых непродовольственных товаров. На 1 октября 1984 года остатки неходовых и залежалых товаров в розничной и оптовой торговле составили 1,5 % к общей стоимости остатков непродовольственных товаров против 0,4 % на ту же дату предыдущего года. Из общей суммы остатков неходовых и залежалых товаров товары выпуска до 1981 года составили 12 %, товары выпуска 1981-1982 гг. - 61 %, 1983 года - 27 %. Следует, однако, отметить, что неходовые и залежалые товары имеются в основном по группам товаров, спрос на которые не удовлетворяется и запасы которых в торговле ниже норматива. В розничной сети остатки неходовой и залежалой одежды составили 41 % из всех остатков залежалых товаров, трикотажа - 11 %, обуви - 20 %, других непродовольственных товаров - 28 %.

В заключение надо отметить, что при изучении состояния рынка необходимо использовать показатель товарных запасов. Изучение товарных запасов, их размещения по торговым системам и организациям, по базам, по товарным группам служит основой разработки методики совершенствования планирования (нормирования) товарных запасов.

О СРАВНИТЕЛЬНОЙ ОЦЕНКЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ОБЩЕСТВЕННОГО ПИТАНИЯ

Т. Паас

Кафедра экономики торговли ТГУ

Необходимость повышения эффективности хозяйственной деятельности предприятий находится в центре внимания всех экономистов нашей страны, занимающихся как теоретическими, так и практическими проблемами экономики. Но при этом вопросы, как измерять эффективность, какие показатели включать в систему измерителей эффективности и др., еще очень спорные и не имеют общепринятого решения. Особого внимания требует, на наш взгляд, решение проблем измерения, а далее оценки и планирования эффективности хозяйственной деятельности таких сфер народного хозяйства, которые связаны с каждодневным обслуживанием населения, например, торговли и общественного питания.

Целью настоящей статьи поставлено предложить один из возможных подходов к оценке эффективности хозяйственной деятельности предприятий общественного питания, исходя из необходимости применения комплексного анализа, при котором все стороны хозяйственной деятельности рассматриваются во взаимосвязи. Предлагаемый подход базируется на матричной концепции комплексного анализа экономической эффективности общественного производства.¹ При этом, учитывая прикладную значимость подхода, важным моментом в предлагаемой методике является обстоятельство, что внедрение ее в хозяйственную практику предприятия не должно приносить экономистам-практикам значительной дополнительной работы. Все расчеты базируются на данных, имеющихся в подходящем виде в существующей отчетности предприятия, а также в статистических сборниках, регулярно издаваемых Министерством торговли ЭССР, - "Основные показатели финансово-хозяйственной деятельности торговых организаций системы за ... год".

Основные показатели, подвергаемые анализу, разделяются на две группы:

¹ Мересте У. О матричном методе анализа экономической эффективности общественного производства. - Экономика и математические методы, 1982, № 1, с. 138-144.

1) показатели, характеризующие основные результаты хозяйственной деятельности предприятия общественного питания: прибыль, розничный товарооборот, товарооборот собственной продукции;

2) показатели, характеризующие основные ресурсы предприятия общественного питания: количество посадочных мест, основные фонды, наличие персонала и др.

Предприятие общественного питания, соблюдая закономерности интенсификации своей экономической деятельности, должно поддерживать следующие пропорции в приросте основных экономических показателей:

прирост прибыли > прирост товарооборота > прирост
посадочных мест > прирост рабочей силы.

Исходя из вышесказанного, для получения упорядоченной матрицы показатели включаются в нее в следующем порядке: прибыль (в матрице в дальнейшем используется сокращение П), товарооборот собственной продукции (СП), весь розничный товарооборот (Т), количество посадочных мест (ПМ), число производственного персонала (ПР) и весь персонал (Р). Безусловно, можно еще включить в матрицу и другие показатели (например, производственная площадь, площадь залов обслуживания и т.п.), но так как получение многих достоверных данных нередко является очень трудоемким и может отвлекать внимание экономистов от внедрения предлагаемых приемов в практику, то целесообразным является ограничиться только самыми основными показателями. Тем более, что дополнительные данные при необходимости всегда очень легко можно ввести в матрицу.

Экономическая сущность системы показателей, подвергаемых комплексному анализу эффективности хозяйственной деятельности предприятия общественного питания, приводится в табл. I.

Таблица I

Экономическая сущность показателей матрицы эффективности хозяйственной деятельности предприятия общественного питания

	П	СП	Т	ПМ	ПР	Р
I	2	3	4	5	6	7
II						

Продолжение таблицы I

I	2	3	4	5	6	7
СП	Рентабельность собственной продукции (β_{11})					
Т	Рентабельность розничного товарооборота (β_{21})	Удельный вес собственной продукции в товарообороте (β_{22})				
ПМ	Рентабельность посадочных мест (β_{31})	Собственная продукция на I посадочное место (β_{32})	Розничный товароборот на I посадочное место (β_{33})			
ПР	Рентабельность производственного персонала (β_{41})	Собственная продукция на I производственного работника (β_{42})	Розничный товароборот на I производственного работника (β_{43})	Посадочных мест на I производственного работника (β_{44})		
Р	Рентабельность всего персонала (β_{51})	Собств. продукция на I работника (β_{52})	Розничный товароборот на I работника (β_{53})	Посадочных мест на I работника (β_{54})	Удельный вес производств. работников (β_{55})	

Так как приведенные в табл. I показатели имеют разное содержание и разную значимость в изображении интенсивности и эффективности работы предприятия, то из матрицы эффективности можно вывести еще подсистемы, которые изображают отдельные стороны интенсивности и эффективности хозяйственной деятельности предприятия. Показатели β_{11} , β_{21} и β_{22} характеризуют структуру результатов хозяйственной деятельности предприятия общественного питания, показатели β_{31} , β_{32} , β_{33} , β_{41} , β_{42} , β_{43} , β_{51} , β_{52} и β_{53} характеризуют использование ресурсов, а показатели β_{44} , β_{54} и β_{55} - структуру ресурсов.

При помощи матрицы эффективности можно отразить и проанализировать динамику интенсивности и эффективности хозяйственной деятельности предприятия общественного питания, а также сравнить уровень интенсивности и эффективности хозяйственной деятельности конкретного предприятия с другими предприятиями или со средними показателями вышестоящей организации (объединения, треста).

Для сравнительной оценки эффективности хозяйственной деятельности предприятия общественного питания требуется по схеме, приведенной в таблице I, составить три матрицы:

1) матрица экономической эффективности предприятия (в нашем примере - объединенное предприятие общественного питания "Касеке" Тартуского треста общественного питания);

2) матрица экономической эффективности вышестоящей организации (в данном случае - Тартуский трест общественного питания);

3) сравнительная матрица экономической эффективности предприятия.

Если при первой и второй матрицах можно только фиксировать уровень показателей эффективности и интенсивности, то при помощи сравнительной матрицы можно уже дать оценку работы предприятия по сравнению с вышестоящей организацией или с другими работающими в аналогичных условиях предприятиями.

Элементы сравнительной матрицы экономической эффективности предприятия получаем делением элементов первой матрицы на элементы второй. В табл. 2 приводится сравнительная матрица эффективности хозяйственной деятельности предприятия "Касеке" Тартуского треста общественного питания, на базе которой можно дать оценку интенсивности и эффективности работы предприятия, а также оценить эффективность использования ресурсов, структуру результатов и ресурсов.

Если элемент матрицы эффективности больше I, то по этому показателю уровень эффективности (или интенсивности) на предприятии выше, чем в среднем по организации (объединению, тресту), и наоборот, если элемент матрицы меньше I, то уровень эффективности по этому показателю ниже, чем в среднем по организации (объединению, тресту).

Так, например, на предприятии "Касеке" рентабельность собственной продукции ($\beta_{11} = \frac{II}{CI}$) на 17,9 % ниже, чем в Тартуском тресте общественного питания в среднем, рентабельность розничного товарооборота ($\beta_{2I} = \frac{II}{T}$) ниже на 29,8 %, а производительность труда ($\beta_{53} = \frac{P}{P}$) выше на 15,8 %.

Таблица 2

Сравнительная матрица эффективности предприятия
общественного питания "Касеке" в 1983 г.

d_{ii}	П	СП	Т	ПМ	ПР	Р
П						
СП	0,821 (β_{11})					
Т	0,778 (β_{21})	0,950 (β_{22})				
ПМ	0,702 (β_{31})	0,854 (β_{32})	0,901 (β_{33})			
ПР	1,058 (β_{41})	1,300 (β_{42})	1,371 (β_{43})	1,522 (β_{44})		
Р	0,896 (β_{51})	1,099 (β_{52})	1,158 (β_{53})	1,286 (β_{54})	0,854 (β_{55})	

Сравнительный уровень интенсивности хозяйственной деятельности предприятия можно определить как среднее арифметическое элементов матрицы. По элементам табл. 2 можно рассчитать, что показатель сравнительной интенсивности в "Касеке" $J_{ин} = 1,036$ - это значит, что интенсивность хозяйственной деятельности на предприятии "Касеке" на 3,6 % выше, чем в среднем по тресту. Аналогично можно дать оценку структуры результатов (средняя арифметическая показателей β_{11}, β_{21} и β_{23}): $J^A = 0,850$; использования ресурсов ($\beta_{31}, \beta_{32}, \dots, \beta_{53}$): $J^R = 1,038$ и структуры ресурсов ($\beta_{44}, \beta_{54}, \beta_{55}$): $J_\Delta = 1,221$. Как показывают конкретные расчеты по данным предприятия "Касеке", на этом предприятии интенсивность структуры результатов на 15,0 % ниже, чем в среднем по тресту, эффективность использования ресурсов на 3,8 % и интенсивность структуры ресурсов на 22,1 % выше. Сравнительная эффективность хозяйственной деятельности предприятия определяется как отношение показателей структуры результатов и использования ресурсов к показателю структуры ресурсов: $J_{ef} = \frac{J^A}{J_\Delta} = 0,813$ - это значит, что эффективность хозяйственной деятельности на предприятии "Касеке" на 18,7 % ниже, чем в среднем по тресту. Но при этом интенсивность структуры ресурсов, а также сравнительный показатель интенсивности хозяйственной деятельнос-

ти предприятия высокие. Это свидетельствует о том, что работа персонала предприятия очень интенсивная (обслуживаемых мест на одного производственного работника на 52,2 % больше, чем в среднем по тресту), что объясняется в большой степени обслуживанием рабочих столовых.

Если различия между показателями интенсивности и эффективности хозяйственной деятельности чрезмерно большие, то это говорит о несогласованности интенсивности использования ресурсов с результатами работы, а также в некоторой степени и о том, что общепринятая система оценки работы предприятий общественного питания по прибыли не всегда является правильной. Надо всесторонне и сравнительно проанализировать целый комплекс показателей и только по очень обоснованному анализу, проведению которого должна способствовать и предлагаемая методика, делать выводы для суммирования, планирования и организации работы предприятий общественного питания.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ТОРГОВЛЕЙ В ГДР

Я. Бельчиков

Латвийский госуниверситет им. П. Стучки

X съезд Социалистической единой партии Германии, подводя итоги достигнутого в отчетный период во всех областях народного хозяйства ГДР, наметил новые рубежи дальнейшего строительства развитого социалистического общества в 80-е годы. Все большее внимание уделяется проблемам совершенствования управления отраслями народного хозяйства, особенно той сферы, которую принято называть "сферой обслуживания", а еще точнее — торговлей. Товарооборот растет из года в год. Если он за период 1976—1980 гг. составил 463 миллиарда марок,¹ то в 1981—1985 гг. предусмотрен рост его на 20—22 %. Это ставит перед отраслью все новые и новые задачи. Стабильное, планомерное, ритмичное снабжение населения товарами народного потребления имеет огромное значение, и перед торговлей встают чрезвычайно высокие требования к качеству и эффективности управления торговлей.

В настоящий период изучение вопросов управления торговлей приобретает особенно важное значение в связи с тем, что современная торговля развивается под непосредственным воздействием научно-технического прогресса в условиях подъема экономики и широкого внедрения в масштабах отрасли научных средств и методов управления. В решениях X съезда Социалистической единой партии Германии, наметившего пути дальнейшего продвижения ГДР к развитому социализму, раскрыта неразрывная связь между прогрессом науки, экономики, культуры, повышением благосостояния народа и развитием торговли.

Важным показателем возросшего уровня жизни населения ГДР является общий размер национального дохода, который составил в 1982 г. 201 млрд. марок. По сравнению с 1970 г. он увеличился на 71,2 %. Если рассматривать размеры национального дохода на одного занятого в сфере материального производства (в сравнимых ценах 1980 г.), то виден его постоянный

---

¹ Хонеккер Э. Отчет ЦК СЕПГ X съезду Социалистической единой партии Германии. — Берлин: Диц Ферлаг, 1981.

рост. В 1970 г. он составил 17680 марок, в 1980 г. - 27434 марки, а в 1982 г. - уже 29339 марок. Следует отметить, что на внутреннюю торговлю приходится сравнительно большой удельный вес в произведенном национальном доходе в отраслях народного хозяйства ГДР. Об этом говорят следующие цифры. На первом месте стоит промышленность - 69,8 %, на втором - внутренняя торговля - 9,4, далее следуют такие отрасли, как сельское хозяйство - 7,8, строительство - 5,8, транспорт и связь - 4,1 %. Прочие отрасли производственной сферы составляют 3,1 %. Возрос и розничный товарооборот на душу населения в ГДР. Он составил в 1982 г. 6201 марку, т.е. увеличился по сравнению с 1970 г. на 2446 марок.

Социалистическое плановое хозяйство в ГДР позволяет обеспечить последовательный рост экономики страны. Еще на IX съезде СЕПГ Э. Хонеккер говорил, что если принять за основу темпы прироста произведенного национального дохода в 5 %, то оказывается возможным к 1990 г. произвести продукции в 4 раза больше, чем в 1970 г., производительность труда повысить по сравнению с этим же периодом в 3,5 раза.¹

X съезд СЕПГ подтвердил, что социалистическое плановое хозяйство позволяет обеспечить последовательный рост экономики. Намеченные Политбюро ЦК СЕПГ и Советом Министров ГДР меры по дальнейшему совершенствованию управления все больше внедряются в практику, оказывают одновременно и большее влияние на развитие торговли.

Управление торговлей в ГДР, подчиняясь общим закономерностям управления экономикой, имеет и свои специфические черты. Последнее во многом определяется конкретной, исторически сложившейся ситуацией в развитии самой отрасли торговли в ГДР.

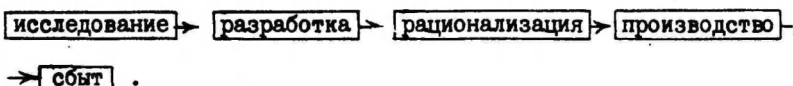
Становление внутренней торговли в ГДР происходило под воздействием объективных закономерностей, коренящихся в природе общества строящегося социализма.

Мы можем выделить четыре основные закономерности этого процесса: это неуклонный рост экономического потенциала страны, расширенное социалистическое воспроизводство производительных сил и производственных отношений, бескризисный характер экономики, увеличение объема материального производства как средств производства, так и предметов потребления - они

¹ Миттаг Г. Вопросы дальнейшего совершенствования управления планирования и хозрасчета в ГДР. - Проблемы теории и практики управления, 1984, № 1, с. 4.

являются важными предпосылками развития внутренней торговли; неуклонный рост национального дохода и особенно той его части, которая идет на личное потребление трудящихся. В результате этого происходит постоянный рост заработной платы, а следовательно, повышение покупательной способности населения; планомерное увеличение массы товаров народного потребления, повышение покупательной способности населения увязывается с целенаправленным развитием системы товарного обращения и его материально-технической базы - предприятий оптовой и розничной торговли, правильным их размещением и оснащением современной торговой техникой; регулирование и оптимизация розничного товарооборота, являющегося обобщающим показателем, в котором как бы отражается и рост производства товаров, и заработная плата трудящихся, а также развитие материально-технической базы торговли. Совокупность этих закономерностей, благодаря целенаправленной экономической политике Социалистической единой партии Германии, оказывала стимулирующее воздействие на становление внутренней торговли ГДР.

В деле обслуживания населения товарами народного потребления ставится задача решительно идти новыми путями и тем самым содействовать формированию производства, отвечающего спросу на товары. В ГДР предусмотрено дальнейшее расширение сотрудничества между промышленностью и торговлей. Этому способствует создание комбинатов, представляющих собой эффективную форму управления циклом: ♦

Такая форма управления позволяет гибко реагировать на изменение потребностей и запросы торговли. Повышение роли генерального директора комбината (ГД), который является одновременно директором головного предприятия и непосредственно руководит процессом производства, заключается также в том, что он (ГД) несет ответственность за формирование ассортимента товаров народного потребления, которые производятся комбинатом.¹ На комбинатах, изготовляющих средства производства, имеются также цеха ширпотреба, причем существует тесная связь

¹ Рост Х. Меры по улучшению управления народным хозяйством в ГДР. - Проблемы теории и практики управления, 1984, № I, с. 19-20.

комбинатов с наукой, что позволяет четко реагировать на изменения в спросе на товары и быстро перестраиваться для обновления ассортимента и разработки новых товаров.

На данном этапе в ГДР ставится вопрос о повышении роли органов управления торговлей всех систем и тесного взаимодействия между комбинатами и отраслью торговли. Тесная увязка работы оптовых и розничных организаций должна способствовать деятельности этих двух звеньев отрасли. Следует учесть и некоторые особенности в структуре оптовой торговли ГДР. Так, потребительская кооперация не имеет оптового звена и находится в подчинении Министерства торговли и снабжения ГДР. Государственный опт обеспечивает и розничные предприятия кооперативной торговли. Крупные универмаги этих торговых систем "Конзума" и "Центрума" в городах ГДР одновременно реализуют товары в пределах города, т.е. потребительская кооперация не придерживается функции обеспечения только сельского населения товарами народного потребления.

Для ГДР характерна также чрезвычайно высокая насыщенность торговой сетью, и в этом отношении она опережает многие страны социалистического содружества. Этот фактор можно объяснить особенностями исторического развития ГДР. Однако в последнее время замечена тенденция к более рациональному размещению вновь строящихся торговых предприятий, что приведет к заметному снижению плотности размещения предприятий розничной торговли. Одновременно ставятся новые задачи для рационального управления торговлей. Создаваемые объединения в структуре розничной торговли (напр., объединение универсамов в гор. Лейпциге) ставят новые требования как к теоретическому, так и практическому управлению отраслью.

Основная цель организации системы управления отрасли — это формирование столь эффективных отношений управления, чтобы была достигнута высокая функциональная стройность (организованность) той или иной конкретной торговой системы. Следует сказать, что такая иерархическая упорядоченность служит первой предпосылкой любых стимулирующих воздействий на торговую деятельность. Нужно отметить, что и в оптовой, а также в розничной торговле ГДР в настоящее время имеется множество различий, которые объективно не обусловлены.

По мнению немецкого ученого проф. Р. Лооса, на организационную структуру внутренней торговли и отдельные ее структурные подразделения в ГДР оказывают влияние следующие определяющие факторы: требования ленинского принципа демокра-

тического централизма; посредническая функция планируемого товарообращения между производством и потребителем и вытекающие отсюда конкретные функции отдельных звеньев торговли, различных уровней; территориальная ориентация снабженческо-торговой деятельности; требования и закономерности поступательного процесса обобществления и разделения труда в социалистическом народном хозяйстве. Под влиянием вышеупомянутых факторов и сложились основные звенья организационной структуры внутренней торговли в ГДР.¹

Особое значение имеет принцип двойного подчинения в торговле. Например, Советы округов и районов подчинены Совету Министров ГДР. Заместители их председателей по торговле и снабжению подчинены по всем принципиальным вопросам, носящим территориальный характер, тому или иному местному государственному органу, т.е. председателю Совета, а в отношении единого проведения государственной политики снабжения и государственного управления торговлей — министру торговли и снабжения. На Министерство возложены также функции координации деятельности других центральных органов, сфера деятельности которых распространяется на соответствующие органы управления торговлей. Такая координация служит оптимальному согласованию потребностей развития отдельных отраслей народного хозяйства. Следует сказать, что Совет округа отвечает также за управление подведомственными ему органами управления экономикой, предприятиями и учреждениями оптовой и розничной торговли и за их планирование. Совет округа координирует деятельность всех участвующих в снабжении предприятий и учреждений округа независимо от их подведомственности.

Обеспечение стабильного, бесперебойного снабжения требует соответствующей организации внутренней торговли товарами народного потребления и ее отдельных частей. Для этого нужны целесообразные, действительно и эффективно взаимодействующие сферы управления.

В эффективности снабжения большую роль играет рациональная организация. Это основано на развитии производительных сил, разделении труда и растущих требованиях концентрации и специализации. Рациональное формирование процессов снабжения и организационной структуры внутренней торговли товарами народного потребления в ГДР составляет неразрывное единство.

---

¹ Loos R. Die Theorie der Handelsleitung. — In: W. Cramer und Kollektiv. Berlin: Verlag die Wirtschaft, 1980, S. 489.

Тем самым организация экономики служит рационализации в масштабах народного хозяйства и формированию системы управления в зависимости от конкретной, связанной с разделением труда структуры процессов снабжения.¹

Государственная политика снабжения требует тесного социалистического сотрудничества между промышленностью, сельским хозяйством, внешней и внутренней торговлей товарами народного потребления также и в отношении организации экономики. Немецкий ученый проф. Крейтцер К. считает, что эта общая точка зрения зачастую неправомерно отодвигалась на задний план. Слишком сильно подчеркивались особенности организации управления экономикой внутренней торговли товарами народного потребления. Фактически отсюда нередко делают вывод, что во внутренней торговле, в отличие от промышленности, нельзя достичь единых организационных решений для предприятий и органов управления экономикой, так как объективно необходимой является децентрализация процессов торговли и снабжения и приспособление их к местным условиям. Поэтому соответственно торговля всегда будет характеризоваться многообразием организационных форм.²

Изменения формы управления и организационного построения предприятий, комбинатов и органов управления экономикой не могут пойти во вред единой основной структуре организации экономики и ее хозяйственных единиц во внутренней торговле. Общие организационные принципы для предприятий, комбинатов и органов управления экономикой в отношении своих прав и обязанностей, форм участия трудящихся, материальной ответственности и включения в отрасль в целом отвечают требованиям внутренней торговли ГДР.

Тенденция отказа от единых принципов организации для внутренней торговли приводила к организационным формам, излишне усложнявшим структуру управления.

Цель организации экономики в ГДР — создать мощные предприятия, комбинаты и органы управления экономикой.

---

¹ Следует обратить внимание на название Министерства торговли ГДР, которое называется (Ministerium für Handel und Versorgung) Министерством торговли и снабжения (снабжение и обеспечение), т.е. Министерство отвечает за два комплекса связанных между собой задач: снабжение населения товарами народного потребления и управление координацией оптовой и розничной торговли.

² Kreutzer K., Teige H. Handel-Produktion-Kunde. Aufgaben-Rechte-Pflichten des Handels. — Berlin: Verlag die Wirtschaft, 1974, S. 29-31.

Организация торговых предприятий и органов управления их экономикой должна продолжать развиваться. Это касается также их правового положения. При этом речь идет в первую очередь об усилении ответственности предприятий розничной торговли. Здесь следует целеустремленно преодолевать раздробленность, которая возникла в связи с наличием организаций и так называемых предприятий с собственной экономической ответственностью. В некоторых случаях отдельные мощные единицы розничной торговли могут быть также организованы в виде комбинатов.

Немаловажное значение в управлении торговлей имеет правовое регулирование. Экономическое управление в условиях централизованного государственного управления торговлей реализуется в правовых формах. Для формирования оптимальных хозяйственных и организационных процессов, протекающих в торговых предприятиях ГДР, разработаны правовые нормы, которые можно рассмотреть в трех аспектах:

- правовые нормы, регулирующие отношения, которые складываются между руководством и работниками торгового предприятия. Правильное соблюдение трудового, хозяйственного и административного права обеспечивает трудящимся предприятия хорошие условия труда. Невыполнение со стороны руководства своих обязанностей по нормальному функционированию торгового процесса может вызвать отрицательные явления в коллективе, например, неудовлетворенность своей деятельностью, что часто приводит также к текучести кадров в отрасли;

- нормы трудового права, которые регулируют отношения внутри коллектива предприятия, их трудовую деятельность. Такие нормы определяют выполняемые трудовые функции и тесно связаны с определенными психологическими качествами работников в совместной трудовой деятельности. Соблюдение этих норм, регулирующих деятельность и определяющих психологический климат в данном коллективе, способствует достижению управленческих целей. Нарушение этих норм может нанести предприятию значительный ущерб, делает работу малоэффективной, часто приводит к нарушению законности;

- правовые нормы, регулирующие отношения в процессе "купли-продажи". Это нормы административного, гражданского и уголовного права. Соблюдение их должно быть тщательным, так как нарушение этих норм даже одним работником может бросить тень на весь коллектив.

Во внутренней торговле ГДР правовые нормы, являясь объек-

тивным инструментом хозяйственной политики, регламентируют не только управленческие функции управляемых объектов, но и деятельность тех лиц, которые их осуществляют.

Рассмотренные в данной статье некоторые проблемы управления торговлей входят в комплекс тех задач, которые стоят перед отраслью на современном этапе развития экономики ГДР.

ПРОДАЖА ПЛОДОВ И ОВОЩЕЙ НАСЕЛЕНИЮ ЭСТОНСКОЙ ССР

М. Ярвотс

Кафедра экономики торговли ТГУ

В Продовольственной программе СССР большое внимание уделяется развитию плодовоовощного хозяйства. Одним из основных направлений по реализации этой программы является борьба за экономию и бережливость, сокращение потерь и повышение качества сельскохозяйственной продукции путем широкого внедрения прогрессивных технологий производства, переработки и хранения ее, организации перевозок специализированным транспортом. Из этого следует, что плодовоовощное хозяйство должно представлять собой совокупность специализированных отраслей сельского хозяйства, промышленности и торговли, обеспечивающих производство, переработку, транспортировку, хранение, реализацию овощей, плодов и ягод.

В Эстонской ССР таким центральным звеном по плодовоовощному хозяйству является Министерство плодовоовощного хозяйства, которое было создано с октября 1981 года. В его состав входят 19 специализированных по производству плодов и овощей хозяйств, Тартуский консервный завод, Таллинская межрайонная торговая контора и т.д.

Достигнутый в Эстонской ССР уровень производства и заготовок продукции овощеводства и плодородства недостаточен и не обеспечивает потребностей населения в овощах и фруктах. От рекомендуемых норм потребления овощей - 137 кг, и плодов и ягод - 103,7 кг на душу населения в год удовлетворяется пока только часть потребности. Потребление овощей на душу населения было в 1982 г. 80 кг и в 1983 г. 83 кг. Потребление плодов и ягод - около 60 кг на душу населения. В общем, население республики потребляло в эти годы соответственно 120,6 тыс. т и 126 тыс. т овощей и бахчевых культур и около 88-91 тыс. т плодов и ягод.

По рыночному фонду в 1982 г. было отпущено свежих овощей 28,6 тыс. т, в 1983 г. - 32,6 тыс. т. Фруктов и ягод лю

---

¹ Продовольственный комплекс страны /Под рук. В.П. Мокшина. - М.: Экономика, 1983, с. 3.

рыночным фондам населению республики было отпущено в 1982 г. 14,8 тыс. т, в 1983 году - 14,1 тыс. т.

Таблица I

Структура овощей и фруктов, отпущенных по рыночному фонду (по данным Министерства плодоовощного хозяйства Эстонской ССР)

Наименование культуры	1982 г.	1983 г.	в %
			В 1983 г. по сравнению с 1982 г. ±
Овощи свежие: всего	100	100	
в т.ч. свежая капуста	33,5	33,9	+ 0,4
лук репчатый	14,4	14,2	- 0,2
чеснок	0,1	0,3	+ 0,2
свежие огурцы	10,4	10,1	- 0,3
свежие томаты	11	8,9	- 2,1
морковь	11,3	12,4	+ 1,1
свекла столовая	6,8	7,4	+ 0,6
прочие овощи	12,5	12,8	+ 0,3
Фрукты и ягоды: всего	100	100	
в т.ч. яблоки и груши	53,3	51,8	- 1,5
косточковые и ягоды	5,1	8,3	+ 3,2
виноград	5,3	5,7	+ 0,4
цитрусовые	32,4	28	- 4,4
бананы	3,9	6,2	+ 2,3

Ввозимые в республику овощные и бахчевые культуры составили от общего рыночного фонда в 1982 и 1983 годах от 40 % до 45 %. На импорт овощей в республику в этот же период приходится около 8 % от общего рыночного фонда.

В Эстонской ССР валовой сбор овощей за 1982 и 1983 годы из всех категорий хозяйств был 124,7 и 126,4 тыс. т, а государственные закупки были соответственно 67,7 и 68,3 тыс.т. Особых изменений не произошло и по сравнению с 1980 годом, где валовое производство овощей было 124,8 тыс. т и государственные закупки - 63,5 тыс. т.

От всех производимых в нашей республике овощей около

40 % выращивают колхозники, рабочие и служащие в личных подсобных хозяйствах. Продажа овощей на колхозных рынках крупнейших городов республики составляет приблизительно от 4 % до 5 % от их производства в личных подсобных хозяйствах.

Из рыночных фондов отпущено овощей в 1982 году в Таллине 58,6 %, в Тарту - 9,6 %, в Нарве - 14,3 и т.д.

Валовый сбор плодов и ягод был во всех категориях хозяйств Эстонской ССР в 1981 г. 64,9 тыс. т, а в 1982 г. - только 28,1 тыс. т, в 1983 г. - 62,2 тыс. т., из чего от 70 % до 80 % составили семечковые и только около 1 % - косточковые. Плоды и ягоды, производимые в колхозах, совхозах и других государственных хозяйствах, составили в 1981 году 12,2 %, в 1982 году - 20 % и в 1983 году - 12,5 %. Остальная часть плодов и ягод была произведена в личных подсобных хозяйствах колхозников, рабочих и служащих.

Удельный вес товарной продукции колхозов, совхозов и других государственных хозяйств в общем объеме продукции фруктов и ягод составил в 1980 г. - 34 %, в 1981 г. - 25 %.

На колхозных рынках крупнейших городов республики было продано в 1981 г. 1402 т и в 1982 г. 1384 т свежих фруктов и ягод.

Плодогодную продукцию можно разделить:

- 1) на продукцию, производимую в местных условиях, в т.ч. а) на садовую продукцию; б) на лесные ягоды;
- 2) на ввозимую продукцию.

Ввозить продукцию некоторых фруктов республика вынуждена даже из-за того, что в местных условиях вырастить все фрукты невозможно по агробиологическим причинам.

Таблица 2

Объемы фруктов, ввозимых в Эстонскую ССР (по данным Министерства плодоовощного хозяйства ЭССР, в тоннах)

Наименование культуры	1981 г.	1982 г.	1983 г.	В т.ч. по
				импорту в 1983 г.
I	2	3	4	5
Виноград	720,9	976,2	1182,8	-
Семечковые	8094,1	10712,3	6431,0	4408,7
Косточковые	31,4	694,1	965,1	-
Апельсины и грейп-фрукты	3156,7	3020,5	3107	3107

I	2	3	4	5
Мандарины	1326,4	2012,9	1814	-
Лимоны	861,9	1577,1	955,5	880
Бананы	495,8	588,4	889,5	889,5
Сухофрукты	117,3	400	362,4	312,2
Изом	-	904,6	623,7	623,7

По рациональным нормам потребления, разработанным в Латвийской ССР, предусматривается на душу населения в год: 10 кг винограда; лимонов, апельсинов и других цитрусовых - 6 кг; абрикосов - 2 кг; персиков - 1 кг.² По данным табл. 2, в нашей республике по рыночным фондам продано, например, в 1982 году цитрусовых 4,4 кг и винограда только 0,6 кг на душу населения.

Латвийские леса, по расчетам, могут давать по 3 кг дикорастущих ягод на душу населения в год. По всей вероятности, из лесов и болот нашей республики можно собрать даже еще больше ягод.

Продукцию, производимую в местных условиях в Латвии, разделили на яблоки с нормой потребления 65 кг; груши - 2 кг; слива - 4 кг; вишня - 3 кг; ягоды все вместе - 12 кг, в т.ч. смородина - 7 кг; крыжовник - 1 кг; малина - 0,3 кг; земляника - 3,7 кг. Яблоки разделены еще на зимние - 45 кг, осенние - 15 кг, летние - 5 кг. Общая норма потребления плодоягодной продукции в год у них должна быть 110 кг на душу населения, из чего продукция, производимая в местных условиях, составит 86 кг, дикорастущих ягод - 3 кг и остальные 21 кг будут обеспечиваться за счет ввоза извне.³

Практическое осуществление задачи обеспечения внутреннего потребления плодами и ягодами собственного производства начинается с выяснения уровня производства плодов и ягод в каждом хозяйстве и в целом по району. Выявляется также уровень обеспечения этими видами продукции населения. Особенно важно уточнить данные о тех видах плодоягодной продукции, в производстве которых активно участвует само население района.

² Межхозяйственная кооперация и агропромышленная интеграция /Под рук. А.А.Калныньша.- Рига: Зинантне, 1979, с. 61.

³ Межхозяйственная кооперация и агропромышленная интеграция /Под рук. А.А. Калныньша.- Рига: Зинантне, 1979, с. 58-61.

используя для этой цели личные приусадебные участки, а также с помощью организации коллективного садоводства. При этом важно хотя бы приблизительно выяснить, какую долю этой продукции индивидуальные садоводы реализуют через местную торговую сеть и продолжится ли подобная реализация в дальнейшем. Проведенная в 1984 году перепись плодово-ягодных насаждений в индивидуальных садах должна дать какое-то представление о дальнейшей перспективе по производству плодов и ягод.

В улучшении снабжения населения свежими овощами важное место занимает дальнейшее развитие тепличного овощеводства.

О ТОВАРНОМ КАЧЕСТВЕ ГОВЯДИНЫ

Э. Кольк

Кафедра товароведения и организации торговли ТГУ

Обеспечение мясной промышленности сырьем высокого качества решается часто путем организации крупных животноводческих комплексов с принципиально новой технологией содержания и откорма животных, которая вызывает ряд проблем, связанных с качеством мяса. Так, в промышленных животноводческих комплексах животные находятся в состоянии гиподинамии. Такое физиологическое состояние животных в сочетании с интенсивным ростом может отразиться на качестве мяса.

Изучение качества сырья с промышленных комплексов по откорму и выращиванию молодняка крупного скота показало, что скот, выращенный в них, отвечает требованиям высшей категории качества, а мясо - требованиям I категории качества при содержании жира от 8 до 22 %. Выход отрубов при торговой разделке говяжьих полутуш соответствует действующему ГОСТу (ГОСТ 7595 - 55).¹

Установлено, что условия промышленного комплекса, т.е. безвыгульное содержание, однообразное кормление и интенсивное использование возможностей живого организма действуют как стрессоры. У животных с высокой мясной продуктивностью они могут стать причиной снижения качества мышечной ткани. Оно проявляется в наличии темной окраски, клейкой или сухой внешней поверхности, значение pH выше 6,3. Особенно мясо бычков, выращенных в условиях промышленного комплекса, по показателю pH неоднородно в пределах каждой партии.

Измерения одного из основных показателей качества мяса - pH установили, что наибольший удельный вес составляет мясо с величиной pH 6,2-6,8.² Такое мясо не следует направлять на длительное хранение или реализовать в охлажденном виде, так как оно может испортиться уже на следующий день после убоя.

¹ Татулов Ю.В., Миттельштейн Н.Т. Качество мясного сырья, получаемого из животноводческих промышленных комплексов. - Мясная индустрия, 1980, вып. 7, с. 20-22.

² Там же.

Мясо, предназначенное для упаковки, также должно быть высокого качества с величиной рН не более 6,0-6,2.³

С другой стороны, известно, что от значения рН в большой степени зависит окраска мяса. Мясо с высоким рН (6,2 и выше) имеет более темную окраску (коэффициент корреляции $r = -0,53$, $P < 0,001$), чем при низком рН.⁴

Во многих странах с высокоразвитой мясной промышленностью проведены обширные исследования по выяснению требований потребителей к мясу. Результаты этих исследований показывают, что потребители при покупке мяса учитывают в первую очередь разные показатели качества и лишь затем - цену.⁵ Окраску мяса потребители считают одним из наиболее существенных показателей, характеризующих его качество и учитывающихся при покупке мяса. Это подтверждается проведенными в США, ГДР и других странах торговыми исследованиями. Кроме того в некоторых странах (с 1977 г. во Франции) цвет мяса учитывается при классификации мяса. Туши молодняка крупного рогатого скота распределяют по четырем классам: 1 - белое мясо, 2 - светлое мясо, 3 - розовое и 4 - красное.⁶

Рассматривая потемнение мяса в связи со старением животного, можно отметить, что покупатели не столько против мяса темной окраски, сколько предпочитают мясо молодняка, т.е. более светлое.

Потемнение говядины, часто препятствующее реализации и наблюдающееся в основном в осенние и зимние месяцы, уже давно является объектом исследования. В последние годы причины потемнения говядины как фактор, тормозящий реализацию, более подробно исследованы в нашей республике.⁷

---

³ Смирнова Р.К. Применение эффективных полимерных материалов для упаковки мяса и мясопродуктов. - Мясная промышленность, 1980, вып. 7, с. 26-27.

⁴ Кольк Э.М. Факторы, влияющие на окраску говядины. - Сборник науч. тр. ЭСХ по улучшению качества и усовершенствованию технологических процессов мясных и молочных продуктов, 1978, № 78, с. 19-25.

⁵ Darel E., Coll A.F., Carolin L.P., Kline E.A. Effect of Marbling and Maturity of Beef Muscle Characteristics. I Physiological, Chemical and Sensory Evolution of Steaks. - Food Technology, 1966, vol. 19, N 5, p. 163-167.

⁶ Алексахина В.А., Степнова А.Э. Стандартизация качества сырья и готовой продукции в мясной промышленности зарубежных стран. Экспресс - информация: Мясная промышленность, 1978, вып. 10, с. 21-32.

⁷ Кольк Э.М. Факторы, влияющие...

В практике придерживаются мнения, что потемнение мяса вызывается недостаточным обескровливанием. Известно, что в организме железо встречается в основном в составе хромопротеинов, в то время как содержащееся в гемоглобине железо составляет лишь 10 % от его общего содержания в организме, причем большая часть его выделяется при обескровливании. Поэтому содержащееся в мясе количество гемоглобина является ничтожным не только при очень хорошем, но и при удовлетворительном обескровливании.

Нормальный цвет мяса зависит в основном от наличия в нем хромопротеинов, в первую очередь гемоглобина. Но гемоглобин не является единственным пигментом мышц, хотя только он встречается в большом количестве и определяет ее окраску.

Результаты этой работы показывают, что на скраску говядины неблагоприятное влияние оказывают предубойная выдержка животных на базах мясокомбинатов. Связи между окраской мяса и влияющими на него факторами можно привести в виде следующей схемы:

По схеме видно, что окраска мяса бычков в первую очередь зависит от рН. При более высоком рН мясо более темное. Оказывают влияние и продолжительность предубойного периода. По-видимому, влияние последнего проявляется не прямо, а именно через изменения рН мяса. При более продолжительном

+++ $P < 0,001$

++ $P < 0,01$

предубойном периоде pH мяса действительно выше, а окраска его темнее (коэффициенты корреляций - соответственно $r = 0,32$, $P < 0,001$ и $r = - 0,38$, $P < 0,001$).

Причины потемнения мяса, полученного от бычков, как фактор, тормозящий реализацию, подробнее исследовались Munss и Burell (1967).⁸ Результаты исследования более 14000 туш крупного рогатого скота показали, что мясо с темной окраской получают главным образом от тех животных, в мышцах которых запасы гликогена ниже нормы. В мышце образуется мало молочной кислоты, и поэтому pH не снижается до пределов нормы. Высокий pH мяса препятствует всасыванию кислорода в мышцу. Одновременно из-за высокого pH повышена и потребность ферментных систем в кислороде. В таком состоянии гемоглобин мышцы остается неокисленным или же окисляется частично.

В целях более точного выявления связи между pH и интенсивностью окраски мяса были вычислены соответствующие уравнения линейной и квадратной регрессии и соответствующие коэффициенты корреляции. На основе этих уравнений определили координаты графиков (рис. 1). Из графиков видно, что в интервале низкого pH (5,3-5,7) цвет мяса изменяется довольно незначительно. Влияние более высокого pH (5,9-6,4) на окраску мяса значительно больше. При особенно высоких значениях pH (6,7-6,9) его влияние проявляется еще больше.

Если убой бычков осуществлялся в день поступления, то повышенный pH и темную окраску имели 24 % туш. Если убой проводился на следующий день после поступления на мясокомбинат, число туш с повышенной pH (pH 6,2 и выше) и темной окраской увеличивалось почти в 4 раза. Мясо с высоким pH легко портится, его трудно реализовать в охлажденном виде.

Основной причиной относительно высокого pH мяса бычков при убое на следующий день после поступления на мясокомбинат следует считать высокую половую активность при содержании их группами, проявляющуюся в течение предубойного содержания их на базе, и связанные с этим усталость и изнуренность.

Если при производстве молока, например, индивидуальность продукции теряется уже в начальной стадии производства и молоко поступает в общие емкости, то при производстве мяса дело обстоит иначе. Мясные туши сохраняют свою индивидуаль-

---

⁸Munss W. O., Burell D. E. The Incidence of Dark-cutting Beef. - J. Food Techn., 1976, vol. 20, N 12, p. 95- 97.

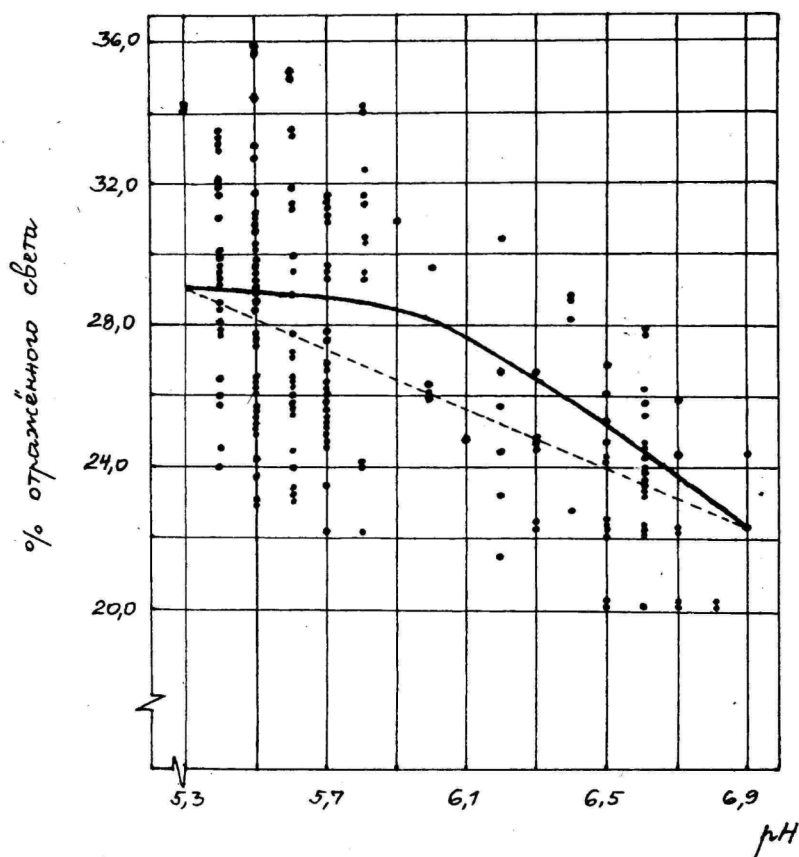

Рис. 1. Влияние pH на окраску говядины.

ность в течение всего цикла первичной обработки, т.е. до их реализации. Поэтому рациональным является воспользоваться этим преимуществом мясной промышленности - использовать мясо выборочно. Таким путем можно улучшить товарное качество реализованного мяса.

С другой стороны, известно, что и технологические требования, предъявляемые к мясу, варьируют в весьма широких пределах. Так, например, для изготовления вареных колбас требуется мясо с высокой влагосвязывающей способностью. В этих целях целесообразно использовать мясо бычков, имеющее высокую влагосвязывающую способность, pH и темную окраску.

В последние годы в развитых зарубежных странах увели-

числось производство охлажденного мяса, упакованного под вакуумом.⁹ Для свежего мяса необходим доступ кислорода, чтобы образовался характерный ярко-красный цвет, требуемый потребителями. Как показывают опыты, проведенные в Англии, огромное значение имеет также физическое и химическое состояние мышцы и величина pH. Равномерный яркий розово-красный цвет оказался стойким при низком и среднем значениях pH мяса (не выше 6,1), с повышением pH увеличились изменения цвета (появилось позеленение мяса).¹⁰

С точки зрения качества рациональным является выборочное использование говядины. Для реализации в охлажденном виде и упаковке целесообразно использовать мясо с низким значением pH, так как оно имеет сравнительно светлую окраску и сохраняет свои качества в течение длительного времени.

---

⁹ Степанова А.Э., Павлова Г.В., Статных В.И. Обзорная информация: Мясная промышленность. М., 1982.

¹⁰ Taylor A.A. and Haw B.G. Commercial Application of Quality Control. - Food Technol., 1982, N 4, p. 49-51.

ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Л. Аувяэрт, С. Заградская
Лаборатория искусственного интеллекта ТГУ
СПО "Алгоритм" ТНУЦ

В литературе имеется множество определений эффекта и эффективности. В самом широком смысле под эффектом понимается совокупная разносторонняя польза, приносимая результатами работ.¹ В теории и на практике нередко эффекты не ограничиваются от результатов в какой бы то ни было форме (материальной, вещественной, информационной). Зачастую достижения науки, техники и технологии смешиваются с их эффектом. Подтверждением тому является работа Р. Рейхеля, где под полезным эффектом понимается именно результат экономического процесса (за вычетом соответствующих затрат), отражаемый в виде "стоимостного" показателя.² По мнению Р. Рейхеля, эффективность экономического процесса представляет собой нечто иное, чем полезный эффект, отнесенный к единице затрат.

Различают следующие виды эффекта: научно-технический, экономический, социальный, экологический, политический, оборонный и т.д.

Научно-технический эффект понимается как прирост новых знаний для применения в сфере науки, для использования в высшем образовании и пр. Научно-технический эффект научно-исследовательских работ выражается в расширении знаний о природе, обществе и мышлении и характеризуется выявлением новых фактов, связей, закономерностей, законов, разработкой новых способов, устройств и т.д.

Имеются, однако, работы, в которых вместо научно-технического эффекта используются иные понятия. Так, например, вводится понятие "внутренней эффективности" или "творческой эффективности" научного труда.

¹ Ринг М.П. Хозрасчетная система создания и внедрения новой техники: Правовые проблемы. - М.: Наука, 1982, с. 81-89.

² Рейхель Р. Количественная оценка экономического эффекта и эффективности исследований и разработок. - В кн.: Актуальные вопросы исследования и разработок. Серия "Идеи, проекты, продукция": Перевод с нем. М.: Прогресс, 1972, с. 175-194.

Для оценки научно-технического эффекта на практике применяются разнообразные системы балльных оценок. Хотя в действующем законодательстве ни одна из систем балльных оценок до сих пор не получила закрепления, этот вид эффекта уже стал активно использоваться в практике оценки деятельности НИИ Новосибирского Академгородка. Критериями такой оценки являются новизна, значимость роли данной научно-исследовательской работы в народнохозяйственных планах, общественное признание места научно-исследовательской работы в системе внутрисоюзных и международных оценок, использование.

Экономический эффект выражается в экономии живого и овеществленного труда, росте производительности труда, снижении себестоимости продукции, экономии капитальных вложений, увеличении прибыли, повышении качества продукции, улучшении комплексного использования и экономии трудовых ресурсов, сырья, материалов, топлива и энергии. Экономический эффект — единственный из видов эффекта, задания на получение которого утверждаются в пятилетних планах экономического и социального развития промышленными министерствами, объединениями и предприятиями. Это единственный из видов эффекта, положения о котором урегулированы специальным правовым актом.

Как самостоятельный вид эффекта рассматривается экологический эффект. Экологический эффект связан с той пользой, которую приносят научно-технические новшества окружающей природной среде, и с известными негативными последствиями, с ущербом, который может быть ей нанесен.

Социальный эффект заключается в улучшении условий труда, развитии образования, культуры, здравоохранения, спорта и т.д. Данный вид эффекта нередко трактуется очень широко: к нему относят, например, стирание классовых различий, существенных различий между городом и деревней, умственным и физическим трудом.

Все виды эффекта, приводимые выше, взаимосвязаны и взаимодействуют между собой, поскольку отражают различные стороны совокупной пользы, и ни одна из сторон совокупной пользы не может отразить всего многообразия вклада рассматриваемого явления.

Применительно к результатам социологических исследований в первую очередь можно говорить о социальном эффекте. Научно-технический эффект дают, прежде всего, результаты исследований в сфере науки и техники. Факты, выявляемые при

помощи социологических исследований, объясняют и позволяют прогнозировать тенденции развития в социальной жизни. Безусловно, социальные факты следует учитывать при внедрении достижений науки и техники, однако мы считаем, что распознавание их само по себе не является научно-техническим эффектом. Этому не противоречит и тот факт, что для определения научно-технического эффекта нет ничего кроме разнообразных балльных оценок.

Бесспорным является также то, что результаты социологических исследований не дают и экологического эффекта, хотя могут быть использованы как вспомогательные при выяснении наличия и характеристик эффекта.

Гораздо сложнее положение с экономическим и социальным эффектом от результатов социологических исследований. Для иллюстрации сложности и многогранности данной проблемы остановимся более детально на эффективности мероприятий по профориентации, поскольку во многих социологических исследованиях, проводимых в Тартуском государственном университете, изучается именно этот вопрос.

В табл. I приведены основные показатели, позволяющие характеризовать эффект от мероприятий по профориентации. Как видно из таблицы, эти мероприятия могут дать как социальный, так и экономический эффект. Например, удовлетворенность трудом содействует повышению трудовой и творческой активности и т.д., в результате чего повышается уровень производительности труда и другие аналогичные показатели, которые, в свою очередь, находят выражение в экономическом эффекте.

Однако профориентация — это не только социологическое исследование. Социологическое исследование является лишь одним этапом — и притом первым — в системе мероприятий, обеспечивающих народное хозяйство кадрами. Экономический эффект при профориентации достигается не при помощи социологических исследований, а лишь при помощи внедрения мероприятий, разработанных на основе результатов этих исследований. Аналогично положение и при других социологических исследованиях.

Однако взаимосвязь социального эффекта и социологических исследований требует дополнительного анализа. Социологические исследования как специфический вид социальных исследований направлены на выявление законов и тенденций социального развития общества и его отдельных подсистем. С некоторыми оговорками можно согласиться с авторами "Рабочей

Таблица I

Системы показателей социальной эффективности проф-
ориентации и организованного трудоустройства молодежи

Наименование показателя	Основные социальные результаты	Показатель оценки
I	2	3
I. Система показателей социальной эффективности профориентации		
Удовлетворенность избранной профессией	Интерес к профессии, росту квалификационного и образовательного уровня; профессиональная устойчивость.	Уменьшение численности работников, неудовлетворенных избранной профессией, меняющих профессию и место работы в связи с введением мероприятий по профориентации.
Удовлетворенность трудом	Трудовая и творческая активность, рационализация и изобретательство, воспитание коммунистического отношения к труду.	Повышение уровня производительности труда, качества продукции, рост количества рационализаторских предложений и изобретений под влиянием мероприятий по профориентации.
Простудные и профессиональные заболевания, производственный травматизм	Уровень здоровья и трудоспособности работников.	Сокращение случаев простудных и профессиональных заболеваний, производственного травматизма в результате осуществления мероприятий по профориентации.
Продолжительность жизни	Состояние здоровья населения.	Снижение уровня заболеваемости населения различных

Продолжение таблицы I

I	2	3
		возрастных групп, увеличение средней продолжительности жизни под влиянием профориентационных мероприятий.
2. Система показателей социальной эффективности трудоустройства молодежи		
Время трудоустройства	Наиболее целесообразная реализация права на труд в соответствии со своими склонностями, способностями и интересами общества.	Уменьшение продолжительности перерывов в работе у молодых работников в результате посредничества органов по труду.
Трудовой стаж	Добросовестный труд, обеспечивающий гармоничное сочетание интересов личности, коллектива и общества.	Увеличение трудового стажа работника и семейного бюджета молодых семей вследствие посредничества органов по труду.
Удовлетворенность трудом	Удовлетворенность содержанием и характером труда; растущая творческая, общественная активность.	Повышение у молодежи удовлетворенности трудом в связи с посредничеством органов по труду.

книги социолога" в том, что марксистско-ленинская социология имеет три функции: познавательную, практическую и идеологическую. Социология вооружает исследователя научными знаниями о развитии общества и закономерностях этого развития, раскрывает источники и механизмы процессов этого развития. Объясняя объективные закономерности социальных явлений и процессов, социология тем самым создает предпосылки для понимания перспектив дальнейшего развития как общества в целом, так и отдельных его сторон и сфер. По мнению авторов указанной моно-

графии, задача конкретных социологических исследований заключается в том, чтобы прежде всего определить, как в социальной деятельности людей находят выражение потребности развития общества в целом, классов и социальных групп; кроме того, необходимо определить те конкретные формы, которые позволяют в данных условиях достичь максимального совпадения интересов личности, группы и общества. Марксистско-ленинская социология призвана дать теоретический анализ познавательной деятельности в социологических и иных социальных исследованиях, разрабатывать теорию и методологию социального познания.¹

Как видим, реализация познавательной функции сама по себе еще не дает возможности получить социальный или экономический эффект. В качестве исключения, можно говорить о социальном эффекте лишь тогда, когда само проведение социологического исследования как проявления интереса к жизни определенной социальной группы уже само по себе улучшает настроение данной группы и мобилизует ее психику для лучшей работы.

Но кроме того, как отмечают и авторы названной монографии, марксистская социология выполняет еще и практическую функцию. "Она вытекает из самой природы научного познания, включающего в себя момент предвидения. Опираясь на анализ современного состояния общества и отдельных его сторон и процессов, социология призвана выяснить перспективы движения общества в ближайшем и более отдаленном будущем".²

"Планирование в СССР основано на объективном законе закономерного пропорционального развития народного хозяйства. Но сам по себе этот закон еще не обеспечивает гармоничного развития, не устраняет элементов стихийности и диспропорции. Закон создает только возможность такого развития, а для превращения этой возможности в действительность необходимо раскрыть механизм его действия и целенаправленно использовать ее."³ (Разрядка наша — Л.А. и С.З.). Социологические исследования могут и должны раскрывать механизм действия объективных законов, но для целенаправленного использования этих законов недостаточно одних исследований, в том числе и социологических. Необходимы прикладные

---

¹ Рабочая книга социолога /Под ред. Г.В. Осипова. М., 1978, с. 35.

² Там же, с. 35-36.

³ Там же, с. 96.

разработки, выполняемые на основе результатов исследований. Реализация практической функции социологических исследований и их результатов также не поддается выражению в виде экономического или социального эффекта.

Аналогично обстоят дела и при реализации идеологической функции социологических исследований. Здесь мы не останавливаемся на общих проблемах определения идеологической работы. Еще раз повторим лишь то, что познание объективных законов само собой не выражается в виде какого-либо эффекта, но как и в других сферах, так и в сфере идеологической может быть лишь основой эффективной работы.

Мы глубоко убеждены в том, что при научных, в том числе и при социологических исследованиях нельзя говорить не только об экономической, но и о социальной эффективности (здесь масштабы исследования не важны); эти виды эффекта существуют лишь при внедрении достижений науки и техники. От эскиза-идеи до производства — как минимум три этапа: теоретические исследования, прикладные разработки и внедрение прикладных разработок. Что же касается социологических исследований, то первым этапом является само социологическое исследование, вторым — прикладные разработки (например, план социального развития коллектива) и третьим этапом — внедрение прикладных разработок. Следует, однако, отметить, что сами социологические исследования могут быть и этапом внедрения. Так, теоретически разработанная и в других исследованиях апробированная методика может быть внедрена в одном конкретном исследовании.

Принципиальным является вопрос, позволяют ли результаты любого исследования или разработки вычислить любой вид эффекта, в том числе экономического или социального. В методологии науки предлагаются различные классификации исследований, при этом чаще других выделяются фундаментальные и прикладные исследования. Под фундаментальными исследованиями понимается разработка новых научных теорий, открытий, новых явлений и неизвестных ранее закономерностей. Результаты таких исследований в сфере науки и техники обычно можно оформить в виде открытия или изобретения. Следует признаться, что во многих областях науки и техники результаты фундаментальных исследований не могут быть оформлены в виде открытий или изобретений.

Прикладные исследования изучают возможность переноса уже известных достижений в какую-либо конкретную сферу жизни. Из прикладных исследований можно выделить исследования произ-

водственные, непроизводственные, универсальные, методические рекомендации и нормативно-руководящие материалы. Производственные исследования изучают в основном различные проблемы, связанные с техникой и производством. Результаты этих исследований могут быть оформлены в виде изобретений или рационализаторских предложений. Однако результаты непроизводственных исследований не могут быть оформлены ни в виде изобретений, ни в виде рационализаторских предложений. Основным объектом непроизводственных исследований являются взаимоотношения между людьми, а также отношения между людьми и средствами производства. Довольно большую часть из них составляют проблемы организации труда. Универсальными мы считаем исследования, которые одновременно изучают и производственные и непроизводственные проблемы.

Разработка методических рекомендаций и нормативно-руководящих материалов также представляет собой исследования прикладного характера. Разница между ними заключается лишь в уровне согласования и приема. Нормативно-руководящие материалы принимают или утверждают соответствующие органы государства, а методические могут быть разработаны научными учреждениями и последующему утверждению не подлежат.

На основе результатов как прикладных, так и фундаментальных исследований можно составить конкретные разработки с целью внедрения результатов исследований в практику.

Социологические исследования, по нашему мнению, могут быть как фундаментальными, так и прикладными. Фундаментальным, например, является изучение жизненного пути абитуриентов средних школ ЭССР 1966 года, а прикладной характер носит, например, изучение какого-либо коллектива с целью составления на основе полученных результатов плана социального развития. Социологические исследования не могут иметь чисто производственный характер, хотя результаты их могут дать дополнительную информацию и для организации производства. Социологические исследования могут быть как универсальными, так и непроизводственными. Результаты социологических исследований оформляются как отчеты научно-исследовательских работ (НИР), но они могут быть оформлены также как методические или нормативно-руководящие материалы. На основе отчетов социологических НИР могут быть составлены конкретные разработки для внедрения результатов данных НИР. Однако следует отметить, что в организациях и на предприятиях пока еще не создана служба, основной функцией которой являлось бы внедрение результатов

социологических исследований. Многие организации и предприятия расходуют довольно крупные суммы на социологические исследования, но фактически полученный эффект останется, мягко говоря, скромным, поскольку за исследованием не следует внедрение.

Постараемся теперь обобщить сказанное в виде таблицы (см. таб. 2).¹

Таблица 2

Показатели Виды исследований	Затраты на НИР	Научно- техни- ческий эффект	Эколо- гиче- ский эффект	Эконо- миче- ский эффект	Социаль- ный эф- фект
Фундаментальные	=	-	-	-	-
Прикладные, в том числе:	+	=	=	=	=
производственные	+	=	=	=	=
непроизводственные	+	=	-	=	=
универсальные	+	=	=	=	=
методические мате- риалы	+	=	=	=	=
нормативно-руково- дящие материалы	+	=	=	=	=
Разработки	+	=	=	=	=
Социологические исследования	+	+	-	=	+

Итак, еще раз подчеркнем, что исследования сами собой не могут дать никакого эффекта, эффективным может быть лишь внедрение мероприятий, разработанных на основе результатов исследований. Необходимо подчеркнуть, что по данным ЮНЕСКО расходы на проведение исследований, прикладных разработок и производство новой техники соотносятся между собой в пропорции 1:6:100, а в нашей стране приведенное соотношение выражается цифрами 1:7:2.² Данная пропорция показывает, что у нас работы доводятся до успешного создания образца или/и до прикладных разработок, а внедрение в практику затягивается, в результате че-

¹ В таблице знак "+" обозначает наличие данного эффекта, знак "=" возможность наличия, а знак "-" отсутствие.

² Федоренко Н.П. XXVI съезд КПСС и интенсификация социалистической экономики. - Вопросы философии, 1981, № 10, с. 10.

го разработки морально устаревают и не соответствуют новой ситуации. Хотя нам не известны специальные работы, можно предположить, что сказанное распространяется в полной мере и на социологические исследования. Многие социологические исследования, проводимые на довольно высоком уровне, имеют высокую научно-теоретическую эффективность. На основе этих исследований можно выполнить обоснованные разработки, внедрение которых может дать большой социальный и экономический эффект. Однако задержки во внедрении и неполное внедрение превращают фактические результаты в минимальные. По некоторым данным, "смертность" научных идей в некоторых сферах составляет не менее 50 %.¹ Следует признать, что и в социологии происходит "омертвление" научных идей. Чтобы избежать этого, необходимо внедрять социологические идеи наискорейшим образом.

Подводя итоги, следует еще раз подчеркнуть, что социологические исследования сами по себе не дают ни социального, ни экономического эффекта. Эффективным может быть лишь внедрение планов мероприятий, разработанных на основе социологических исследований. Эффект внедрения будет тем больше, чем меньше окажется промежуток времени между разработками планов мероприятий и их внедрением.

---

¹ Механизм интеграции науки с производством. /Под ред. Р.Н.Евстигнеева.-М.: Наука, 1984, с. 4.

<u>A. Simon.</u> Ökonoomikatöö täiustamise probleemid kaubanduses	3
A. Сиймон. Проблемы совершенствования экономической работы в торговле. Резюме	14
<u>P. Viires.</u> Töötasu optimaalse struktuuri probleeme kaubanduses	15
П. Вийрес. Проблемы оптимальной структуры заработной платы в торговле. Резюме	20
<u>J. Sepp.</u> Kollektiivse tükipalga täiustamise võimalustest kaubanduses	21
Ю. Сепп. О возможности совершенствования сдельной оплаты труда в торговле. Резюме	31
<u>I. Simon, N. Roose.</u> Laotöötajate töö organiseerimise aktuaalseid probleeme ENSV tarbijate kooperatiivide jaotusladudes	32
И. Сиймон, Н. Роозе. Актуальные проблемы организации труда работников распределительных складов в системе ЭРСПО. Резюме	39
<u>J. Anderson.</u> Töötajate arvu normeerimise võimalustest jaotusladudes	40
Я. Андерсон. О возможностях нормирования числа работников на распределительных складах. Резюме..	47
<u>V. Järve.</u> Materiaalse ergutamise fondi vahendite moodustamine tarbijate kooperatiivides	48
В. Ярве. Образование средств фонда материального поощрения в потребительских обществах. Резюме	54
<u>V. Loodmaa.</u> Kaubavarude kasutamise efektiivsus ETKVL Rajoonidevahelises Tallinna Kaubanduslikus Baasis ja selle teeninduspiirkonnas	55
В. Лоодмаа. Эффективность использования товарных запасов на Таллинской межрайонной торговой базе ЭРСПО и в районе, обслуживаемом ею. Резюме....	58
<u>H. Lindre.</u> Kaubanduse kompleksne ratsionaliseerimine	59
Х. Линдре. Комплексная рационализация торговли. Резюме	66
<u>V. Ibits.</u> Tööaeg ja selle parema kasutamise võimalusi Tartu Toitlustustrustis	67

В. Шнитс. Рабочее время и пути улучшения его использования в Тартуском тресте общепита. Резюме ..	73
T. Mauring, E. Kolk. Elutarbeline teenustööde nõudluse probleemid Eesti rajoonis	74
T. Мауринг, Е. Кольк. Некоторые проблемы спроса населения Пярнуского района на услуги бытового обслуживания. Резюме	78
M. Miljan. Nõudluse kujunemisest uutele kaupadele .	79
М. Мильян. Формирование спроса на новые товары. Резюме	82
J. Pikk. Autotranspordi osast agrotööstuskompleksi sis	83
Я. Пикк. О роли автотранспорта в агропромышленном комплексе. Резюме	88
M. Мерилли. О возможности использования показателя товарных запасов при изучении конъюнктуры рынка товаров народного потребления	89
T. Paas. О сравнительной оценке эффективности хозяйственной деятельности предприятий общественного питания	92
Я. Бельшиков. Некоторые проблемы управления торговлей в ГДР	98
M. Ярвотс. Продажа плодов и овощей населению Эстонской ССР	106
Э. Кольк. О товарном качестве говядины	III
L. Аурярт, С. Зайдекая. Об эффективности социологических исследований	III7

Ученые записки Тартуского государственного университета.
Выпуск 724.
МЕТОДЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В ТОРГОВЛЕ.
Труды по экономическим наукам.
На русском и эстонском языках.
Резюме на русском языке.
Тартуский государственный университет.
СССР, 22400, г.Тарту, ул.Вликооли, 18.
Ответственный редактор У. Справ.
Корректоры Л. Оноприенко, Л. Яго.
Подписано к печати 26.12.1985.
МВ II978.
Формат 60x90/16.
Бумага лисчая.
Машинопись. Ротапринт.
Учетно-издательских листов 7,63. Печатных листов 8,0.
Тираж 250.
Заказ № 1167.
Цена I руб. 10 коп.
Ипография ТГУ, СССР, 202400, г.Тарту, ул.Лялсона, 14.